

A c t a
Universitatis
Lodziensis

FOLIA GEOGRAPHICA
SOCIO-OECONOMICA

31
2018

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

A c t a
Universitatis
Lodzianis

FOLIA GEOGRAPHICA
SOCIO-OECONOMICA

31
2018

SPOŁECZNY WYMIAR INNOWACYJNOŚCI
NA OBSZARACH WIEJSKICH

pod redakcją
Marcina Wójcika
Pameli Jeziorskiej-Biel

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2018

REDAKCJA CZASOPISMA
„FOLIA GEOGRAPHICA SOCIO-OECONOMICA”

Marcin Wójcik (redaktor), *Marek Barwiński* (z-ca redaktora)
Iwona Jażdżewska (z-ca redaktora), *Lukasz Musiaka* (sekretarz)
Bartosz Bartosiewicz (członek redakcji), *Anna Janiszewska* (członek redakcji)
Stanisław Mordwa (członek redakcji), *Ewa Szafrąńska* (członek redakcji)

RADA REDAKCYJNA

Tadeusz Marszał – Uniwersytet Łódzki, *Andrzej Matczak* – Uniwersytet Łódzki
Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz – Uniwersytet Łódzki, *Marek Sobczyński* – Uniwersytet Łódzki
Andrzej Suliborski – Uniwersytet Łódzki, *Tomasz Kaczmarek* – Uniwersytet Adama Mickiewicza
w Poznaniu, *Remus Anghel* – Romanian Institute for Research on National Minorities, Cluj
(Rumunia), *Annegret Haase* – Centrum Badań Środowiska im. H. von Helmholtza, Lipsk (Niemcy)
Rene Matlovič – Uniwersytet w Preszowie (Słowacja), *Bohdan Posatsky* – Politechnika Lwowska
(Ukraina), *Tadeusz Siwek* – Uniwersytet Ostrawski (Czechy), *Sokol Axhemi* – Uniwersytet w Tiranie
(Albania), *Vladimir Székely* – Słowacka Akademia Nauk, Bratysława (Słowacja)
Alessandro Vitale – Uniwersytet Bicoca, Mediolan (Włochy)

ZESPÓŁ WSPOMAGAJĄCY W ZAKRESIE GIS I NOWYCH TECHNOLOGII

Karolina Dmochowska-Dudek, *Lukasz Lechowski*

REDAKTOR INICJUJĄCY

Beata Koźniewska

KOREKTA I SKŁAD KOMPUTEROWY

Aleksandra Retkiewicz

KOREKTA TECHNICZNA

Elżbieta Rzymkowska

PROJEKT OKŁADKI

Stämpfli Polska Sp. z o.o.

Publikacja recenzowana w systemie *double blind review*

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ
przez Wydział Nauk Geograficznych

© Copyright by Authors, Łódź 2018

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2018

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.08738.18.0.Z

Ark. druk. 7,625

ISSN 1508-1117

e-ISSN 2353-4826

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Marcin Wójcik

KONCEPCJA INTELIGENTNEGO ROZWOJU (*SMART DEVELOPMENT*) – WYZWANIE DLA PLANOWANIA OBSZARÓW WIEJSKICH

Zarys treści: Inteligentny rozwój obszarów wiejskich (*rural smart development*) jest stosunkowo nową koncepcją w polityce społecznej, ekonomicznej i przestrzennej Unii Europejskiej. Działanie to wpisuje się w obecne trendy planowania rozwoju państw i regionów UE. W oparciu o zintegrowane podejścia strategiczne, które odzwierciedlają priorytety UE, a także potrzeby danego terytorium, programy rozwoju obszarów wiejskich wspierają różne działania społeczne w tym zakresie. Aktywność interesariuszy ma na celu dalszą modernizację obszarów wiejskich, w tym inwestycje w infrastrukturę oraz projekty w zakresie łączności cyfrowej oraz budowy oddolnych inicjatyw lokalnych. Koncepcja inteligentnego rozwoju wsi zakłada generowanie procesów innowacji społecznych i ekonomicznych, a tym samym wzmocnienie zasobów terytorialnych. Istota takiego rozwoju opiera się m.in. na modernizacji usług publicznych za pomocą technologii cyfrowych, a także na lepszym wykorzystaniu wiedzy w inicjatywach społecznych i gospodarczych. Technologie cyfrowe i innowacje społeczne prowadzą do wzrostu jakości życia mieszkańców oraz lepszego wykorzystania zasobów terytorialnych (Barca 2009).

Od początku XXI wieku w polityce rozwoju UE, w tym polityce spójności terytorialnej, podkreśla się rolę wiedzy, zakorzenienia, instytucji oraz, co za tym idzie, kultury lokalnej. Zwróciło to uwagę interesariuszy rozwoju regionalnego i lokalnego na taki rodzaj działań i spodziewanych efektów, które odnoszą się wprost do dynamiki miejsc, ich charakteru, zróżnicowania, zmienności, jak również różnej ich odporności/wrażliwości na procesy zachodzące w otoczeniu. Cele polityki przestrzennej, zawarte m.in. w Strategii „Europa 2020”, muszą być zatem na tyle elastyczne, aby można było realizować potrzeby społeczne ludzi zamieszkujących różne obszary wiejskie wspólnoty. W artykule poruszono kwestię genezy koncepcji inteligentnego rozwoju oraz jej wiejskiego kontekstu. Określono również procesy przemian społecznych, które stanowią ogólne płaszczyzny oddziaływania koncepcji inteligentnego rozwoju obszarów wiejskich.

Słowa kluczowe: Obszary wiejskie, rozwój inteligentny, planowanie strategiczne.

1. Wprowadzenie

Inteligentny rozwój obszarów wiejskich (*rural smart development*) jest stosunkowo nową koncepcją w polityce społeczno-gospodarczej i przestrzennej Unii Europejskiej. Działanie to wpisuje się w obecne trendy planowania rozwoju państw Unii Europejskiej. Polityka rozwoju obszarów wiejskich (EFRROW) wskazuje na obszerny zestaw narzędzi do wspierania rozwoju inteligentnych obszarów wiejskich. W oparciu o zintegrowane podejścia strategiczne, które odzwierciedlają priorytety UE, a także potrzeby danego terytorium, programy rozwoju obszarów wiejskich powinny wspierać różne działania społeczne w tym zakresie. Aktywności te mają na celu dalszą modernizację obszarów wiejskich, w tym inwestycje w małą infrastrukturę i projekty w zakresie komunikacji oraz oddolnych inicjatyw lokalnych, co w konsekwencji ma prowadzić do trwałego (zrównoważonego) rozwoju. Koncepcja inteligentnego rozwoju wsi odnosi się do generowania procesów innowacji społecznych, a tym samym do kształtowania zasobów terytorialnych. Istota takiego rozwoju opiera się m.in. na wzmacnianiu sieci usług publicznych za pomocą technologii cyfrowych, a także na lepszym wykorzystaniu wiedzy w rozwoju społecznym i ekonomicznym. Technologie cyfrowe i innowacje społeczne wspierają wzrost jakości życia, w tym jakość usług publicznych dla mieszkańców oraz lepsze wykorzystanie zasobów terytorialnych (Barca 2009).

Od początku XXI wieku w polityce rozwoju UE, w tym polityce spójności terytorialnej, podkreśla się rolę wiedzy (różnych jej typów), zakorzenienia, instytucji oraz co za tym idzie kultury lokalnej. Zwróciło to uwagę interesariuszy rozwoju regionalnego i lokalnego na taki rodzaj działań i efektów, które odnoszą się wprost do miejsc, ich charakteru, zróżnicowania, zmienności, jak również różnej odporności na procesy zachodzące w otoczeniu. Polityka wynikająca z tego nastawienia, zawarta m.in. w Strategii „Europa 2020”, musi być zatem na tyle elastyczna, aby mogła uwzględniać potrzeby społeczne ludzi zamieszkujących zróżnicowane obszary zurbanizowane oraz peryferyjne wspólnoty. W artykule poruszono kwestię genezy koncepcji inteligentnego rozwoju oraz jej wiejskiego kontekstu. Określono również procesy przemian społecznych, które stanowią ogólne płaszczyzny oddziaływania koncepcji inteligentnego rozwoju obszarów wiejskich.

2. Innowacje w rozwoju wsi. Nowy–stary temat w geografii człowieka

Choć różne współczesne koncepcje rozwoju obszarów wiejskich przedstawiane są jako nowe, zwłaszcza w kontekście ewolucji europejskiej polityki rozwoju społeczno-gospodarczego i terytorialnego, to myśl dotycząca relacji „wiedza – innowacje – przestrzeń” była od zawsze istotna w analizie procesów adaptacyjnych społeczności lokalnych do środowiska.

Obszerne prace koncepcyjne i empiryczne były udziałem funkcjonalnej szkoły geografii człowieka, którą na przełomie XIX i XX wieku stworzył francuski uczony P. Vidal de la Blache. Ważnym zagadnieniem była koncentracja na relacji człowieka (społeczności) z otoczeniem przyrodniczym i społecznym. Geografia człowieka zwróciła uwagę na związek społeczności rolniczych i otoczenia w kontekście efektów krajobrazowych. Zwolennicy posybilizmu geograficznego podkreślali istotę równowagi pomiędzy trwałością struktur i procesami transformacji. A. Buttimer (1990: 15) twierdziła, że istotą takiego podejścia był dialog pomiędzy *milieu* – krajobrazem (miejscem jako formą osadnictwa) a *civilisation* – kulturą, źródłem różnych idei w otoczeniu. „W okresach równowagi, za sprawą pośrednictwa procesów ekologicznych, ani *milieu* ani *civilisation* nie były w pełni elementem zdominowanym lub dominującym. Zmiany w środowisku zewnętrznym często burzyły istniejącą równowagę i rozpoczynały reakcję łańcuchową zmian, dopóki nowa równowaga nie była osiągnięta. Podobnie, związane z *civilisation*, takie przemiany, jak migracje ludzi bądź idee, nowe środki transportowe czy postęp technologiczny, poprzez redefiniowanie znaczenia przestrzeni i zasobów, były potencjalnymi generatorami nowej równowagi. W ramach każdej cywilizacji współdziałały kreatywne i potencjalnie niszczące siły postępu oraz zachowawcze siły tradycji i zwyczaju. Stąd każdą sytuację można było rozpatrywać jako „powstające” lub istniejące napięcie między tym, co utrwalone a innowacją” (Buttimer 1990: 15). Struktura przestrzeni, a tym samym każdego jej elementu, będącego przedmiotem badania, powinna być interpretowana w trzech wymiarach, tj.:

- 1) wiedzy, która jest częścią sfery kultury (wiedza, idee, wartości);
- 2) podłoża i wytworów działalności ludzi wraz z organizacją społeczną;
- 3) przyrody, z którą człowiek wchodzi w relacje.

Przedstawiona wyżej koncepcja jest nieprzemijającym wkładem geografii człowieka w badania organizacji społecznej. Innowacje i ich rolę w przemianach społeczno-gospodarczych można rozpatrywać w odniesieniu do tak rozumianej struktury przestrzeni geograficznej.

3. Zarys koncepcji *smart development* (inteligentnego rozwoju)

Koncepcja inteligentnego rozwoju jest jednym z kluczowych elementów europejskiej polityki ekonomicznej zawartej w dokumencie „Europa 2020”, który określa strategiczne działania zmierzające do szybszego wzrostu ekonomicznego powiązanego z redukcją długów publicznych państw oraz nierówności społecznych (zwłaszcza bezrobocia) (European Commission 2010). Ważną kwestią jest rola wiedzy i innowacji, a tym samym znaczenie sektora „badania i rozwój”. W efekcie ma to zwiększyć spójność społeczną, ekonomiczną oraz terytorialną państw i regionów Unii Europejskiej. Priorytety w tym zakresie dotyczą sze-

rokowego włączenia społecznego w zakresie korzystania z nowych technologii (m.in. cyfryzacja), gospodarki cyrkularnej oraz tworzenia miejsc pracy, zwłaszcza na obszarach peryferyjnych. Uwzględnienie roli umiejscowienia (czyli *de facto* roli geografii) w podejściu do sektorowego ujęcia gospodarki uwydatnia rolę regionu (terytorium) w tworzeniu polityki rozwoju. Dużą rolę w przełożeniu praktyki badawczej na założenia polityki UE miała opracowana dla Komisji Europejskiej przez naukowców, koncepcja inteligentnego rozwoju, jako podstawa kreowania polityki innowacyjności (Foray 2009; Foray i in. 2011).

Problem wdrażania założeń koncepcji inteligentnego rozwoju odnosi się w dużej mierze do specyfiki „miejsca” i zasobów, którymi jest ono obdarzone. Pojęcie „miejsca” jest rozumiane dość szeroko, ale uwaga kierowana jest przede wszystkim na skalę lokalną, co wiąże się z analizą jednostek osadniczych (miast, wsi) lub grup jednostek osadniczych powiązanych relacjami w ramach współpracy terytorialnej. Ten sposób postrzegania zróżnicowania przestrzeni ekonomicznej i społecznej prowadzi do określania specyfiki „miejsca” poprzez wskazanie uwarunkowań dla wystąpienia określonych aktywności gospodarczych, w tym również przyciąganie inwestycji, a wraz z nimi napływ określonych zasobów (Romer 1990; Rauch 1993). Uwagę zwraca się zatem na podatność „miejsca” na wystąpienie określonej innowacji technologicznej czy społecznej, co często jest identyfikowane z podziałami regionów na centralne (metropolitalne) i peryferyjne. Koncepcje odnoszące się do specyfiki „miejsca” akcentują problem poszukiwania takich działań, które można uznać za ich specjalizację. Sprowadza się to do operacjonalizacji pojęcia inteligentnej specjalizacji i opracowania aparatu metodycznego do identyfikacji takich działalności, na których ma się oprzeć strategia dalszego rozwoju (inteligentnego). Wprowadzanie innowacji powinno zatem być ściśle określone ze specjalizacjami tak, aby budować terytorialne przewagi konkurencyjne (Fagerberg i in. 1997; Bilbao-Osorio, Rodríguez-Pose 2004). P. McCann i R. Ortega-Argilés (2015) opisują inteligentną specjalizację w trzech kontekstach, tj.:

1. Zakorzenie (*embeddedness*) – przywiązanie działalności podmiotów gospodarczych do terytorium jest oznaką dojrzałości w rozwoju ekonomicznym, kiedy oprócz czynników o charakterze finansowym dużą rolę odgrywają uwarunkowania kulturowe. Dotyczy to w znacznej mierze obszarów wiejskich, gdzie dywersyfikacja ekonomiczna jest mniejsza, a tym samym utrata specjalizacji może być dotkliwa dla całej lokalnej gospodarki. Istotna dla analiz zakorzenia jest skala badań. Właściwe badanie wpływu specjalizacji na lokalność nie powinno pomijać takich kwestii, jak sąsiedztwo społeczne oraz rodzina.
2. Powiązania i bliskość (*relatedness*) – są bardzo mocno związane z procesem przekazywania (transferu) wiedzy. Powiązanie ekonomiczne, technologiczne, ale również i społeczne można rozpatrywać w odniesieniu do rozpowszechniania się informacji oraz zbudowanej na nich wiedzy. Istotne jest, jak zauważył

- B. Nooteboom (2000), że informacje są beużyteczne, jeśli nie są nowe, ale są również beużyteczne, jeśli są tak nowe, że nie można ich zrozumieć. Wyniki badań pokazują, że istotna jest rola przestrzeni w przekazywaniu wiedzy, tj. odbywa się ona głównie na poziomie lokalnym, a nawet sąsiedzkim, a nie na bardziej zagregowanych poziomach regionalnych (Koster i in. 2014; Andersson i in. 2016).
3. Łączność (*connectivity*) – istotą tego aspektu jest uwzględnienie usieciowienia jako istotnej cechy życia ekonomicznego i społecznego, zwłaszcza w dobie szybkiego rozwoju nowych technologii. Z jednej strony jest to mobilność człowieka w przestrzeni i łatwość podejmowania decyzji migracyjnych o różnej randze społecznej i przestrzennej, z drugiej zaś to mobilność wirtualna, zdolność do działania w równoległej rzeczywistości (McCann i Ortega-Argilés 2015). W tym zakresie innowacje sprzyjające wzrostowi mobilności pełnią kluczową rolę.

4. Specyfika budowania strategii *smart development* dla obszarów wiejskich

Współczesne koncepcje rozwoju regionalnego w dużej mierze odwołują się do podziału przestrzeni na centra i peryferie. W ujęciu genetycznym często wskazuje się na czynniki związane ze wczesną industrializacją, kiedy wykształciły się innowacyjne centra, które utrzymały przewagę konkurencyjną i dominację ekonomiczną nad pozostałym obszarem regionu, czyli peryferiami (Grosse 2002). Koncepcja rdzenia i peryferii jest często przywoływanym w literaturze modelem rozwoju społeczno-gospodarczego w opisie zróżnicowania terytorialnego zasobów i władzy. Do koncepcji tej badacze odwołują się stosunkowo często, zwłaszcza w kwestiach opisu przestrzennego rozmieszczenia zasobów (mapowanie rozwoju) oraz trwałości tych układów w czasie. Założenia tej teorii służą również do opisu zróżnicowań w różnych skalach – lokalnej i regionalnej (np. koncepcja regionu węzłowego, rozwoju spolaryzowanego), przez krajową (np. koncepcje urbanizacji i metropolizacji, dyfuzji innowacji) po skalę globalną (np. koncepcja systemu światowego).

W przypadku samych obszarów wiejskich zróżnicowanie przestrzeni opisywane jest często w kategoriach wielofunkcyjności. Koncepcja rozwoju wielofunkcyjnego w dużym stopniu powieliła sposób patrzenia na strukturę przestrzenną regionu w kategoriach centrum–peryferie, przy czym ich identyfikacja (centrów i peryferii) odbywa się w obrębie terenów wiejskich (Wójcik 2011). W ten sposób wyróżnia się pewne typy rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich, których struktura funkcjonalna oraz dominacja funkcji podstawowych jest przedstawiana jako pewien wzór przemian, choć identyfikuje się je nie tylko w oparciu o funkcje pozarolnicze, ale również rolnicze (np. funkcje towarowego, efektywnego rolnictwa). Popularność tej koncepcji w różnych odmianach badawczych, np. wiejskich obszarów problemowych (Bański 2006), wiejskich obszarów

sukcesu (Czapiewski 2010), jest ważnym elementem współczesnej identyfikacji obszarów społeczno-gospodarczego wzrostu i stagnacji na wsi.

W model „rdzeń–peryferia”, w tym również w układ „wzrost–stagnacja obszarów wiejskich”, wpisuje się koncepcja i polityka inteligentnego wzrostu. Przemyslenia w tym zakresie dotyczą prób przełożenia doświadczeń towarzyszących zastosowaniu koncepcji wdrożonych w obszarach metropolitalnych na obszary wiejskie. Pierwsza ważna kwestia wiąże się z pytaniem, czy obszary wiejskie mogą być miejscem nie tylko przyjmowania innowacji, ale również ich powstawania. Problem odnosi się przede wszystkim do wiejskich obszarów peryferyjnych, które w konkurencji o np. inwestycje są dyskryminowane lub pomijane w ogóle (McCann i Ortega-Argilés 2015). L. Naldi i in. (2015) w rozważaniach nad możliwościami realizacji polityki inteligentnego rozwoju wsi zwracają uwagę na następujące uwarunkowania:

1. Procesy aglomeracji – koncentracja działalności gospodarczych jest powiązana z procesami koncentracji ludności i infrastruktury. Procesy aglomeracji sprzyjają pojawianiu się innowacji ekonomicznych i społecznych, tym samym aglomeracje miejskie są centrami ich dyfuzji oraz wiedzy, na której się opierają. Korzyści aglomeracji dotyczą wielu kwestii, m.in. transportu, bliskości firm z tej samej branży (specjalizacja), wyspecjalizowanych usług dla przedsiębiorstw, zasobów kapitału społecznego i wiedzy. W przypadku obszarów wiejskich istotne jest tworzenie lokalnych specjalizacji oraz rozbudowy więzi z obszarami zurbanizowanymi, zwłaszcza w zakresie rozwoju transportu i łączności. Poszukiwanie nisz rynkowych dopasowanych do lokalnych uwarunkowań społecznych oraz, co istotne dla wsi, przyrodniczych może w konsekwencji włączyć obszary wiejskie w obieg informacji i dóbr, a także ludzi, co pociąga za sobą wzrost różnorodności ekonomicznej i społecznej.
2. Kreatywność gospodarki lokalnej – związek kreatywności z procesem tworzenia innowacji jest współcześnie podkreślany w badaniach rozwoju regionalnego i lokalnego. W przypadku obszarów wiejskich kluczową kwestią jest tworzenie uwarunkowań, które pozwolą wygrać konkurencję z innymi obszarami, zwłaszcza metropolitalnymi. Tworzenie udogodnień do przyciągania na obszary wiejskie nowych zasobów – wykształconych pracowników, specjalistów oraz przedsiębiorstw jest procesem długim, ale nie niemożliwym. Czynnikiem podnoszącym w tym zakresie konkurencyjność jest środowisko przyrodnicze. Klasa kreatywna wysoko bowiem ceni sobie pracę w środowisku czystym, estetycznym, a styl życia ludzi łączy ze sobą aspekty kontaktu z naturą oraz elastycznej pracy. Kluczowym elementem jest nieograniczony dostęp do informacji i wiedzy, który zapewnia łączność elektroniczna.
3. Sieci współpracy – dla tworzenia innowacji oraz inteligentnej specjalizacji istotne są sieci wymiany informacji i wiedzy. Przyjęcie wiedzy oraz wytwarzanie nowej jest istotne dla całego procesu postępu w zakresie tworzenia prze-

wagi konkurencyjnej, zwłaszcza w działalności wyspecjalizowanych. Kluczowym warunkiem jest rozwój szybkiego Internetu, zwłaszcza w regionach peryferyjnych, który w największym stopniu odpowiada za przełamywanie barier rozwojowych. Tworzenie sieci współpracy zarówno w zakresie branż o podobnej działalności, jak i w przypadku łańcuchów tworzenia nowych usług i produktów jest jednym z najbardziej pożądanym mechanizmów przekształceń gospodarczych i społecznych. Ważnym elementem jest również zapewnienie świadczenia usług publicznych na wysokim poziomie.

Wszystkie wymienione wyżej uwarunkowania powinny być uwzględniane w planowaniu strategii inteligentnego rozwoju obszarów wiejskich. Decydują one bowiem o charakterze obszaru wiejskiego, a tym samym możliwościach tworzenia i przyjmowania innowacji.

5. Gentryfikacja obszarów wiejskich w tworzeniu społecznego środowiska dla rozwoju inteligentnych specjalizacji w Polsce

Od wielu lat, niemal równoległe do badań miejskich, podejmowane są próby określenia istoty (zakresu) gentryfikacji wiejskiej (Philips 2005). Również i w tym przypadku zakres zjawisk opisywanych w kontekście gentryfikacji, lub jako jej przejaw, jest bardzo duży i obejmuje zarówno zjawisko napływu nowych grup społecznych (nie zawsze zamożniejszych, ale np. lepiej wykształconych i poszukujących alternatywnego środowiska życia), jak i odnowę (rewitalizację) infrastruktury oraz inne aspekty rozwoju lokalnego¹. Ważne jest również to, co opisano wyżej, w różnych politykach dotyczących rozwoju inteligentnych specjalizacji. Zostawiając na uboczu dosłowne traktowanie terminu „gentryfikacja”, warto zastanowić się, które z procesów społeczno-gospodarczych zachodzących w ostatnich latach, zwłaszcza po wejściu Polski do Unii Europejskiej, można określić jako tworzące się społeczne środowisko dla wprowadzania innowacji oraz inteligentnej specjalizacji obszarów wiejskich. Za najbardziej istotne można uznać następujące:

1. Procesy suburbanizacji – stanowią one w dużym stopniu przedłużenie gentryfikacji miejskiej w przestrzeni o odmiennych cechach, np. ekstensywnym użytkowaniu ziemi, dziedzictwie ruralistycznego rozwoju. Procesy te współ-

---

¹ J. Grzeszczak (2010: 17) argumentuje, że bardzo trudno jest ustalić (wprowadzić) uniwersalną definicję gentryfikacji. Można wydzielić dwie grupy definicji, tj. po pierwsze, odnoszące się do ujęcia ścisłego (restrykcyjnego) i po drugie, do ujęcia szerszego (inkluzywnego). W ujęciu ścisłym gentryfikacja definiowana jest jako działania (procesy) zmierzające do wyparcia mniej zamożnych klas społecznych (robotniczych) przez lepiej sytuowane (głównie klasa średnia). Częściej przyjmowane są definicje inkluzywne, które opisują gentryfikację w kontekście modernizacji różnych fragmentów przestrzeni, gdzie dochodzi do wzmocnienia grup społecznych o lepszym statusie materialnym.

tworzą obecnie nowy wymiar rozwoju stref podmiejskich dużych miast, których niezmienną cechą jest brak stabilności społeczno-gospodarczej, osadniczej oraz znaczne dysproporcje funkcjonalne, społeczno-kulturowe itd. Gentryfikację w tych warunkach można traktować jako akt masowej ekspansji nowych grup społecznych, a tym samym podłoże do tworzenia się różnorodnego środowiska działalności innowacyjnej i specjalizacji w obszarze przejściowym.

2. Procesy modernizacji rolnictwa – warunkowany w ostatnich latach polityką wspólnotową (UE) i oddziaływaniem instrumentów związanych z finansowaniem przemian w rolnictwie. Umiejętność korzystania ze środków oraz kształtowanie się grupy dużych, nowoczesnych gospodarstw rolnych, zdolnych do konkurencji z rolnictwem innych państw UE, kształtuje w dużym stopniu nową elitę wiejską na obszarach peryferyjnych. „Uszlachetnianie” wsi w tym zakresie polega na wyodrębnieniu się grupy społeczno-zawodowej o wyższych dochodach (zwłaszcza wobec rolników pracujących w mniejszych gospodarstwach) oraz tworzeniu się lobby, zrzeszeń chroniących interesy grupowe, a tym samym uwzględniania nowych potrzeb w unowocześnianiu działalności rolniczej.
3. Procesy odnowy wsi – związane są w największym stopniu z oddziaływaniem środków unijnych w ramach pomocy dla obszarów wiejskich (II filar Wspólnej Polityki Rolnej). Gentryfikacja wiejska w tym zakresie związana jest przede wszystkim z wyzwaniem potencjału działań na rzecz ochrony krajobrazu, zachowań prospołecznościowych, a także rozwoju przedsiębiorczości. „Uszlachetnianie” wsi w tym zakresie polega przede wszystkim na poprawie warunków życia na wsi, a duże znaczenie odgrywa w tym wzrost samoświadomości walorów środowiska zamieszkania, co powinno prowadzić do kreowania nowych pomysłów na współczesną realizację potrzeb społecznych (nowe podejścia do „wiejskości”).
4. Procesy przemian działalności turystycznych i rekreacyjnych – formy działań ludzkich w tym zakresie odnoszą się przede wszystkim do wzmacniania wielofunkcyjności wsi. Głównym przejawem gentryfikacji wsi są jednak zjawiska wytwarzania alternatywnej przestrzeni życia, głównie o charakterze czasowego zamieszkiwania wsi („drugie domy”), co może prowadzić do zmiany miejsca zamieszkania, zwłaszcza warunkowanej przemianami w zakresie rozprzestrzeniania się nowych technologii (łączność).
5. Procesy deglomeracji przemysłu – gentryfikacja wiejska w tym zakresie polega głównie na specyfice wynikającej ze społecznej treści funkcji produkcyjnych. Związane jest to przede wszystkim z przenoszeniem się wykwalifikowanej kadry pracowniczej, również naukowej, na tereny wiejskie (peryferyjne) i tworzeniem nowych form zamieszkiwania wsi. Dotyczy to

zwłaszcza dziedzin produkcji, których niezbędnym elementem jest czyste środowisko. Nie bez znaczenia są również dziedziny przemysłu korzystające z zasobów przyrody, ale w nowych formach (nowoczesnych) ich przetwarzania, tzn. nieuciążliwych dla otoczenia.

6. Procesy renaturalizacji – w społecznym sensie łączą się z działaniami grup społecznych, których celem jest ochrona środowiska, a także wykorzystywanie efektów renaturalizacji do realizacji stylów życia, odnoszących się do związku człowieka z przyrodą jako źródła wewnętrznej harmonii (np. ruchy proekologiczne), a także nowych form korzystania z alternatywnych źródeł energii oraz realizacji polityki cyrkularności.

6. Wnioski końcowe

Koncepcja inteligentnego rozwoju, zwłaszcza w kontekście planowania obszarów wiejskich jest wyzwaniem, które w najbliższych latach będzie angażowało specjalistów różnych dziedzin sektora badań i rozwoju. Istotą tego podejścia jest określenie w pierwszej kolejności związku z innymi koncepcjami, które były podłożem wprowadzania polityk rozwojowych, głównie w relacji do idei trwałego (zrównoważonego) rozwoju. Ważne jest, by przemyślenia te uwzględniały również różne aspekty badawcze, które były podejmowane w naukach społecznych, w tym w geografii człowieka, w długiej tradycji rozwoju pojęć związanych z zagadnieniami przestrzennymi, środowiskowymi i regionalnymi, czego przykładem są podejścia wywodzące się z posybilizmu geograficznego.

Koncepcja inteligentnego rozwoju wsi musi również w dużym zakresie uwzględniać regionalne i lokalne specyfiki, co w pewnej mierze akcentowane jest w polityce zorientowanej na „miejsce” (*place-based policy*). Jednak w przypadku obszarów wiejskich czy szerzej peryferyjnych, adaptacja tej koncepcji, a później procesy wdrożeniowe, muszą uwzględniać różnice nie tylko ekonomiczne, ale również kulturowe, a tym samym uwypuklać czynniki, które związane są z lokalnymi formami wiedzy. Wiedza i różne podejście do przyjmowania innowacji będą kluczowe dla opracowania strategii inteligentnego rozwoju obszarów wiejskich oraz ich przemian, opartych na lokalnych zasobach ekonomicznych i społecznych. Analizy możliwości wprowadzania tej koncepcji muszą w szerszym zakresie brać pod uwagę charakterystyki wychodzące poza sferę ilościową, opartą na danych formalnych i kierować się w stronę metodologii jakościowej, która w większym stopniu odpowiada za określenie zdolności adaptacyjnych w układach lokalnych.

Literatura

- Andersson M., Klaesson J., Larsson J.P., 2016, *How local are spatial density externalities? Neighbourhood effects in agglomeration economies*, „Regional Studies”, 50: 1082–1095.
- Bański J., 2006, *Geografia polskiej wsi*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Barca F., 2009, *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy: a Place-based Approach to Meeting European Challenges and Expectations*, EERI Research Paper Series 06/2008, Economics and Econometrics Research Institute (EERI), Brussels.
- Bilbao-Osorio B., Rodríguez-Pose A., 2004, *From R&D to innovation and economic growth in the EU*, „Growth Change”, 35(4): 434–455.
- Buttimer A., 1990, *Charyzmat i kontekst: wyzwanie*, „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej”, 4: 11–28 (tłum. z jęz. ang. I. Sagan; Buttimer A., 1978, *Charism and Context: The Challenge of: “La géographie humaine”*, [w:] Ley D., Samuels M. (red.), *Humanistic Geography*, Maaraufa Press, Chicago: 58–76.
- Czapiewski K.Ł., 2010, *Koncepcja wiejskich obszarów sukcesu społeczno-gospodarczego i ich rozpoznanie w województwie mazowieckim*, „Studia Obszarów Wiejskich”, 22, IGiPZ PAN, KOW PTG, Warszawa.
- European Commission, 2010, *Europe 2020: a European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*, European Commission, Brussels.
- Fagerberg J., Verspagen B., Caniels M., 1997, *Technology, growth and unemployment across European regions*, „Regional Studies”, 31(5): 457–466.
- Foray D., 2009, *Understanding “smart specialisation”*, [w:] Pontikakis D., Kyriakou D., van Bavel R. (red.), *The Question of R&D Specialisation. Perspectives and Policy Implications*, European Communities, Luxembourg: 14–26.
- Foray D., David P.A., Hall B.H., 2011, *Smart Specialisation: from Academic Idea to Political Instrument, the Surprising Career of a Concept and the Difficulties Involved in its Implementation*, MTEI Working Paper 2011-001, Management of Technology & Entrepreneurship Institute, Lausanne.
- Grosse T.G., 2002, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 1(8): 25–48.
- Grzeszczak J., 2010, *Gentryfikacja osadnictwa*, Monografie, 11, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Koster H.R.A., van Ommeren J., Rietveld P., 2014, *Is the sky the limit? High-rise buildings and office rents*, „Journal of Economic Geography”, 14(1): 125–153.
- McCann P., Ortega-Argilés R., 2015, *Smart specialization, regional growth and applications to European Union cohesion policy*, „Regional Studies”, 49: 1291–1302.
- Naldi L., Nilsson P., Westlund H., Wixe S., 2015, *What is smart rural development*, „Journal of Rural Studies”, 40: 90–101.
- Nooteboom B., 2000, *Learning and Innovation in Organizations and Economies*, Oxford University Press, Oxford.
- Philips M., 2005, *Differential Productions of Rural Gentrifications: Illustrations from North and South Norfolk*, „Geoforum”, 36: 477–494.
- Rauch J.E., 1993, *Productivity gains from geographic concentration of human capital: evidence from the cities*, „Journal of Urban Economics”, 34(3): 380–400.

- Romer P.M., 1990, *Endogenous technological change*, „Journal of Political Economy”, 98(5): 71–102.
- Wójcik M., 2011, *Wiejski obszar peryferyjny w koncepcjach geograficznych*, „Studia Obszarów Wiejskich”, 26: 19–34.

THE CONCEPT OF ”RURAL SMART DEVELOPMENT” – A CHALLENGE FOR RURAL PLANNING

Abstract: The development of rural areas is entering a stage where we are increasingly using the opportunities provided by technology. Its essence is the use of information and knowledge to introduce social and economic innovations. This is important because in the process of overcoming the peripherality of rural regions, the role of technological innovations, especially new ways of communication, is increasingly recognized. The implementation of smart development strategies, including new approaches of rural development, is one of the key challenges facing European and national institutions that are responsible for finding solutions to prevent social marginalization processes. The article discusses the genesis of the concept of smart development and its rural context. The processes of social changes with which technological changes are to be combined are also defined.

Keywords: Rural areas, smart development, strategic planning.

Dr hab. Marcin Wójcik, prof. nadzw. UŁ
Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki
e-mail: marcin.wojcik@geo.uni.lodz.pl

Oskar Wolski

PROBLEM (NIE)INNOWACYJNOŚCI W PROJEKTACH ODNOWY WSI

Zarys treści: Odnowa wsi, w założeniu, stanowi innowacyjną (na tle tradycyjnych) koncepcję rozwoju obszarów wiejskich, co przejawia się m.in. w oddolności podejmowanych inicjatyw, upodmiotowieniu społeczności wiejskiej czy w docenieniu zalet wsi, wynikających z faktu bycia wsią. Niemniej, mająca w Polsce miejsce praktyka wskazuje, że owe cechy odnowy wsi nie są materializowane w postaci realizowanych projektów. Innymi słowy, istnieje wyraźna rozbieżność między tym, czym odnowa wsi jest w teorii (naukowej), a czym w praktyce (projektowej).

W związku z powyższym celem pracy była odpowiedź na pytania: (1) W jakim stopniu projekty odnowy wsi w Polsce są innowacyjne? (2) Co decyduje o innowacyjności projektu odnowy wsi? (3) Czy praktyka odnowy wsi w Polsce pozwala na wdrażanie innowacyjnych rozwiązań? W pracy zastosowano różnorodne metody, m.in. studium przypadku, ocenę ekspercką, czy analizę dyskursu potocznego.

Spośród realizowanych projektów odnowy wsi dominują te dotyczące infrastruktury społecznej. Jedynie około 2% ogółu projektów posiadało znamiona innowacyjnych. Z uwagi na ich niewielką liczbę trudno wskazać czynniki decydujące o ich innowacyjności; niemniej można przypuszczać, że jednym z nich było pewne „wyłamanie się” beneficjentów z typowego sposobu myślenia o środkach zewnętrznych. Otoczenie instytucjonalno-finansowe wsi, dążąc do podtrzymania dotychczasowego stanu równowagi w relacjach lokalne elity – władza – społeczność lokalna, przeciwdziałała realizacji innowacji, które są rozwiązaniami niestandardowymi, nietypowymi, uznając jednocześnie, że projekty sztamkowe są „bezpieczniejsze”.

Słowa kluczowe: Odnowa wsi, wojewódzkie programy odnowy wsi, innowacje, teoria maszyny wzrostu, analiza dyskursu potocznego.

1. Wprowadzenie

Odnowa wsi – jej pojęcie, a także zakres przedmiotowy działań praktycznych – nawiązuje do zagadnień rozwoju obszarów wiejskich (w ujęciu szerokim) oraz rewitalizacji i modernizacji wsi (w ujęciu wąskim). Na gruncie rozważań

teoretycznych, zwrócić uwagę należy w pierwszej kolejności na różne sposoby definiowania i rozumienia wszystkich tych pojęć. O charakterze podejmowanych dyskusji naukowych w dużej mierze decydują kwestie terminologiczne związane z operacjonalizacją wspomnianych pojęć.

Podobnie jak rozumienie powyższych pojęć, tak samo różna jest przestrzeń, co do której te pojęcia się stosuje – wieś. Nie ulega bowiem wątpliwości, że wieś polska jest niezwykle zróżnicowana, w związku z czym zróżnicowane przestrzenie są jej potrzeby i kierunki wsparcia (szeroko rozumianego) rozwoju. Trudności „wyjściowe”, dotyczące definicji tych pojęć i specyfiki wsi, przekładają się następnie na trudności w obiektywizacji rozważań i samej dyskusji o wsi (choć także zdaniem autora czynią ją bardziej interesującą).

Na trudności w sferze poznawczej nakłada się problem wynikający ze „zderzenia” teorii (naukowej) z praktyką (projektową). Problem ten występuje często, bowiem przedmiotem badań geografów w znacznej mierze są działania podejmowane na obszarach wiejskich w ramach różnego rodzaju polityk i programów wspierających rozwój wsi i dotyczy rozbieżności między tym, jak rekonstruowana jest rzeczywistość wiejska w pracach naukowych z tym, jaka jest ona faktycznie (zob. Woods 2010). Pozostając przy rozważaniach na temat tego, jaka jest przestrzeń wiejska i jakie działania na rzecz jej rozwoju są podejmowane, wspomnieć należy także o problemie specyfiki tych działań, mianowicie, czy mają one charakter sztamkowy czy innowacyjny. Nie od dziś bowiem wiadomo, że oba typy działań mają niebagatelne znaczenie dla rozwoju.

Odnowa wsi, na gruncie teoretycznym, wykazuje się innowacyjnością (na tle tradycyjnych podejść i koncepcji rozwoju obszarów wiejskich, a wcześniej rolnictwa), która dotyczy przede wszystkim sposobu rozumienia i realizowania rozwoju wsi, tj.:

- oddolności inicjatyw,
- upodmiotowienia mieszkańców wsi,
- skoncentrowania wysiłków wokół sołectwa – podstawowej jednostki działań w odnowie wsi,
- skupieniu uwagi wobec społecznych i niematerialnych aspektów funkcjonowania i trwania wsi,
- dostrzeganiu zalet wsi i jej przewag wynikających z faktu bycia wsią.

Odnowa wsi posiada także szeroko rozwinięty komponent społeczny, przejawiający się w skoncentrowaniu jej celów nadrzędnych wokół ludzi (wspólnoty wiejskiej), ich dobrobytu (jakości życia) oraz tożsamości (wartości życia wiejskiego), a także w fakcie, że społeczność wiejska jest podstawowym nośnikiem przemian wsi (Wolski 2017a). Pytaniem otwartym pozostaje jednak, czy powyższe – innowacyjność i społeczny wymiar odnowy wsi – mają miejsce także w praktyce dotyczącej działań podejmowanych na wsi w ramach „odnowy wsi”.

Rozwinięcie tego problemu stanowią poniższe pytania badawcze, na które odpowiedź stanowi główny cel pracy (będący celem poznawczym):

1. W jakim stopniu projekty odnowy wsi w Polsce są innowacyjne? Czy były w nich obecne lub czy realizowały innowacje społeczne?
2. Co decyduje o innowacyjności projektu odnowy wsi?
3. Czy praktyka odnowy (rozwoju) wsi w Polsce pozwala na wdrażanie innowacyjnych rozwiązań? Co decyduje o takiej możliwości lub jej braku?

Niniejszy artykuł składa się z części poświęconych kolejno (poza wstępem): metodyce badań własnych, operacjonalizacji stosowanych w nim pojęć, krótkiemu omówieniu typów wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce i specyfiki przedsięwzięć w ich ramach realizowanych, typologii projektów odnowy wsi, innowacyjności w projektach odnowy wsi oraz przyczynom (nie)innowacyjności tych projektów. Artykuł zakończono podsumowaniem.

2. Metodyka badań własnych

W celu określenia stopnia innowacyjności projektów odnowy wsi w Polsce, dokonano studiów przypadku trzech wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce: pomorskiego, podkarpackiego i wielkopolskiego. Programy te reprezentowały trzy różne typy (odpowiednio „dotacyjny”, „motywacyjny” i mieszany; więcej o typach wojewódzkich programów odnowy wsi w dalszej części artykułu). W ten sposób chciano sprawdzić, czy, a jeśli tak, to jaki typ programu wojewódzkiego stwarza warunki do realizacji innowacji (społecznych). Przeanalizowano projekty zrealizowane w ostatnim roku funkcjonowania programów (dotyczy programów zakończonych, tj. pomorskiego) lub w roku 2016 (dotyczy programów wciąż funkcjonujących, tj. podkarpackiego i wielkopolskiego). Z uwagi na fakt, że odnowa wsi jest procesem ciągłym, analiza ostatnich lat funkcjonowania programów wojewódzkich daje wgląd w to, do jakiego etapu wyewoluowała odnowa wsi w danym regionie i jaki jest jej bieżący stan. Łączna liczba przeanalizowanych projektów wyniosła 508¹.

Klasyfikacji projektów jako innowacyjne lub nieinnowacyjne dokonano na podstawie opisów² projektów dostępnych w sieci Internet lub – jeżeli kwerenda internetowa nie dostarczyła opisów projektów – na podstawie kontaktu z beneficjentami projektów (głównie urzędy gmin). By projekt uznać za innowacyjny,

¹ Listę projektów opracowano na podstawie uchwał władz samorządów regionalnych dotyczących zatwierdzenia do finansowania projektów zgłoszonych do poszczególnych przedsięwzięć realizowanych w ramach wojewódzkich programów odnowy wsi. Autor deklaruje możliwość udostępnienia niniejszej listy (wraz z typologią) na życzenie czytelnika.

² Przyznać też należy, że w wielu przypadkach klasyfikacja odbyć mogła się na podstawie zaledwie tytułu projektu (zadania). Przykładowo, projekty o tytułach „Termomodernizacja budynku świetlicy wiejskiej” i temu podobnych nie pozostawiały wątpliwości co do ich innowacyjności.

jego cele i rezultaty musiały nawiązywać do przyjętego na potrzeby artykułu sposobu rozumienia „innowacyjności”, również w wymiarze społecznym. Zastosowano metodę oceny eksperckiej. Tę samą metodę wykorzystano przeprowadzając typologię projektów odnowy wsi w Polsce. Założono, że wspólna specyfika podejmowanych działań, wyrażona typem projektu, może stanowić pewną wskazówkę co do stopnia ich innowacyjności.

Czynniki decydujące o innowacyjności (lub jej braku) projektów zostały rozpoznane na podstawie kwerendy internetowej (m.in. analiza dyskursu potocznego³) oraz wiedzy zdobytej w trakcie realizacji badań terenowych na obszarach wiejskich prowadzonych w związku z projektami naukowymi, w których autor uczestniczył⁴. Te same źródła wiedzy, uzupełnione analizą zapisów ogólnych wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce, zapisów szczegółowych dotyczących poszczególnych przedsięwzięć realizowanych w ich ramach (zasad finansowania projektów) oraz – ponownie – opisami projektów, posłużyły do analizy przyczyn (nie)innowacyjności działań z zakresu odnowy (rozwoju) wsi w Polsce.

Operacjonalizacji stosowanych pojęć dokonano na podstawie eksperckiego przeglądu literatury przedmiotu. W celu wyjaśnienia przyczyn (nie)innowacyjności projektów przeniesiono na grunt badań wiejskich i zmodyfikowano teorię maszyny wzrostu (ang. *growth machine theory*⁵).

---

³ Metoda analizy dyskursu wykorzystywana jest do analizy wytworzonych przez społeczeństwo tekstów i komunikatów oraz procesów komunikacji obecnych w społeczeństwie (Wójcik 2016). Dyskursem potocznym nazywa się wszystkie środki wyrazu stosowane w intencjonalnej lub przypadkowej komunikacji, które społeczeństwo wykorzystuje w życiu codziennym. W przypadku wsi, przy użyciu tychże środków komunikacji, wyrażana i konstruowana jest wiejskość (Jones 1995). Przykład dyskursu potocznego na temat wydatkowania środków na odnowę wsi: <http://www.turek.net.pl/powiat/20331-sa-pieniadze-dla-zeronic-czachu> (dostęp: 6.10.2017).

⁴ Wykorzystana w niniejszym artykule wiedza nie wiąże się bezpośrednio z wiedzą, której pozyskanie było głównym celem wizyt, jakie realizowano w związku z wspomnianymi projektami naukowymi, a raczej wynika z różnego rodzaju nieformalnych dyskusji z mieszkańcami, przedstawicielami sektora pozarządowego i lokalnymi władzami, niejako „przy okazji” realizowanych badań (wywiadów pogłębionych indywidualnych i grupowych, wywiadów standaryzowanych). Z uwagi na konieczność zachowania anonimowości respondentów, która była często warunkiem (wyrażonym np. słowami „proszę nie pisać, że to ja powiedziałem”) „otwarcia się” przez nich na dyskusję o problemach wsi, autor nie wymienia nazw wsi, ani nie wskazuje cech metrykalnych rozmówców. Projekty: „Reprezentacje przestrzenne osiedli wiejskich w Polsce”, finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki, 2014/13/B/HS4/00481 i „Analiza europejskiej idei partnerstw miejsko-wiejskich i ich implementacji w Europie na przykładzie regionów metropolitalnych Hamburga i Krakowa (województwa małopolskiego), współfinansowany ze środków Polsko-Niemieckiej Fundacji na Rzecz Nauki, 2015-13.

⁵ Zdaniem H. Molotcha (1976), miasto i społeczność są budowane jako przestrzenny wyraz (ang. *areal expression*) interesów lokalnych elit, gdzie zasadniczym z nich jest,

3. Innowacyjność i odnowa wsi: operacjonalizacja pojęć i związki między nimi

Termin „innowacyjność” jest niezwykle pojemny. Swój rodowód ma w studiach poświęconych gospodarce i biznesowi (np. prace Schumpetera). W późniejszym czasie pojęcie to zostało zaadaptowane w innych dziedzinach działalności człowieka, takich jak np. zarządzanie (w tym organizacjami i zasobami). Należy jednak zaznaczyć, że to, co po raz pierwszy podkreślone przez J.A. Schumpetera (1960) – „nowość” (ang. *novelty*) – pozostało obecne właściwie w każdej następnej definicji innowacji. Szeroki przegląd literatury na temat m.in. sposobów definiowania tego pojęcia przeprowadzili H. Edison, N. bin Ali i R. Torkar (2013). Za najbardziej godne uwagi wskazują oni definicje zaproponowane przez M.M. Crossan i M. Apaydin (2010) oraz Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD 2005)⁶.

Zdaniem wspomnianych badaczek, innowacja to: „wytworzenie, adaptacja, przyswojenie lub wykorzystanie pewnej, posiadającej wartość dodaną, nowości w sferze gospodarczej lub społecznej; odnowa lub poszerzenie zastosowania produktu, usługi; stworzenie nowej metody produkcji; ustanowienie nowych systemów zarządzania. To zarówno proces, jak i rezultat” (Crossan, Apaydin 2010: 1155; tłum. autora). Rozumienie to, choć szerokie, zwraca uwagę na istotne

---

w szerokim ujęciu, wzrost (gospodarczy). Miasto stanowi więc obszar, gdzie członkowie elit mają wspólny interes, a sam wzrost napędza m.in. konsumpcję. Elity te osiągają wspomniany wspólny interes poprzez odpowiednie zagospodarowanie terenu, które pozwala im dyktować warunki rozwoju rynku nieruchomości (Wolman, Spitzley 1996). W rywalizacji między elitami wykorzystywana jest władza samorządowa (stąd także stanowiąca składową elitę, a której członkowie sami mogą osiągać zyski z takiej gospodarki ziemią), co skutkuje polityką nastawioną na podnoszenie wartości gruntów, a zanedbującą – jak wskazuje P. Swianiewicz (2005) – jakość życia na obszarze będącym przedmiotem takiej polityki. W niniejszej pracy wykorzystuję założenia teorii maszyny wzrostu, lecz modyfikuję cele, jakie chcą osiągnąć lokalne elity. Mianowicie, ich celem nie jest (tylko) wywieranie presji na lokalnych władzach samorządowych i osiąganie korzyści materialnych, lecz także taka realizacja interesu własnego, która sprowadza się do utrzymania własnej pozycji (pozostania w elicie, co w przypadku władz lokalnych oznacza utrzymanie stanowisk). Same elity odnoszą do kontekstu tak lokalnego, jak i wiejskiego, i za takowe uważam instytucje i jednostki rzeczywiście partycypujące w procesie decyzyjnym dotyczącym sposobów osiągania rozwoju lub uzurpujące sobie takie prawo. Niniejsze nazywam „modyfikacją”, bowiem istota teorii maszyny wzrostu została w pracy zachowana – osiąganie określonego interesu elit za pomocą wpływu na lokalną politykę.

⁶ Również liczba cytowań obu definicji może wskazywać na ich rozpoznawalność wśród naukowców. Pierwsza z przytoczonych, wg Google, była cytowana przeszło 1300 razy, pomimo faktu, że artykuł opublikowano w 2010 roku. Druga natomiast jest powszechnie wykorzystywana w różnego rodzaju strategiach, programach rozwoju itp. na różnych szczeblach.

z punktu widzenia rozwoju, a zwłaszcza społecznej w swym charakterze odnowy wsi, kwestie, tj. „nowość” i właśnie „sferę społeczną”. Poza kryterium nowości, zwraca się uwagę także na znaczenie i stopień zmiany nią wywołanej, do czego odwołuje się definicja zaproponowana przez OECD, zgodnie z którą innowacja to wdrożenie nowego lub znacząco ulepszanego produktu (dóbr lub usług) lub procesu, nowa metoda rynkowa lub nowa metoda zarządzania w działalności gospodarczej, organizacji miejsc pracy lub powiązań ze środowiskiem zewnętrznym (na podstawie OECD 2005; tłum. autora). Definiowanie innowacji jako zmian o charakterze znaczącym wydaje się kluczowe: ma bowiem na celu odróżnienie ich od zmian, które mają charakter rutynowy i niewielki (czyli np. będących konsekwencją jakiegokolwiek procesu poprawy).

Przechodząc do innowacji społecznych, wyróżnić należy definicję zaproponowaną przez Komisję Europejską (2010), gdzie poza „nowością” i „nowymi pomysłami” podkreśla się, że innowacje społeczne wychodzą – bardziej efektywnie niż dotychczasowe działania – naprzeciw pilnym i niezaspokojonym jeszcze potrzebom społeczeństwa, a także, że prowadzą do tworzenia nowych relacji społecznych i więzi współpracy (European Commission 2010). Z kolei R. Mashelkar o innowacjach społecznych mówi (cyt. za: Marciniak 2009: 16): „getting more from less for more”. Frazę tę można interpretować jako osiąganie lepszych rezultatów, przy wykorzystaniu mniejszych zasobów, w celu zaspokojenia potrzeb jak największej liczby osób. Wydaje się, że postrzeganie innowacji (społecznych) w ten sposób oddaje ich istotę w świecie, gdzie problemem nie jest niedostatek ogółu ludności, a jedynie pewnych jej grup i gdzie kluczowe są gospodarność w zarządzaniu zasobami i maksymalizacja efektów działań (co wynika z poprzedniego). W słowach tych można moim zdaniem znaleźć wyraźne powiązanie z działaniami z zakresu odnowy wsi, które częstokroć: cechują się niezwykle korzystnym stosunkiem ponoszonych nakładów finansowych do otrzymywanych rezultatów (np. Wilczyński 2003), bazują na ponownym wykorzystaniu posiadanego zasobu (por. Wolski, Sykała 2016) i angażują społeczność lokalną, w tym mieszkańców „trudnych w dotarciu” (McArdle 2012).

Operacjonalizacja pojęć „innowacja” i „innowacja społeczna” jest zatem trudnym zadaniem. Celem ich identyfikacji, pośród mnóstwa pozornie podobnych do siebie działań, wspomniane w definicjach kryteria niejednokrotnie trzeba zawęzić. K. Zajda⁷ proponuje, by za innowacje (społeczne) uważać te działania, które: (1) wykazują swoją niestandardowość w odniesieniu do innych sposobów rozwiązywania (tych samych) problemów społecznych w konkretnym obszarze i (2) nie są obecne w obszarach podobnych (pod względem problemów, których rozwiązaniu mają służyć innowacje) lub sąsiednich.

---

⁷ Referat pt. „Innowacje społeczne na wsi z perspektywy organizacji pozarządowych” wygłoszony w trakcie seminarium naukowego „Społeczny wymiar innowacyjności na obszarach wiejskich” (12–13 października 2017 roku, Swolszewice Małe).

Podobne trudności w operacjonalizacji i definiowaniu napotykamy w przypadku „odnowy wsi”. Mnogość sposobów rozumienia tego pojęcia i instrumentalne jego stosowanie nie tylko utrudniają dyskusję naukową na temat odnowy wsi, lecz także wzmacniają pewien dysonans na linii teoria–praktyka (Wolski 2017a, 2017b). Jako że jednym z celów niniejszego artykułu jest analiza projektów odnowy wsi, rozumienie odnowy w nim przyjęte jest nacechowane przede wszystkim aspektem praktycznym. Podkreśla go m.in. definicja zaproponowana przez R. Wilczyńskiego (2003: 12), zgodnie z którą „Odnowa wsi jest (...) koncepcją rozwoju obszarów wiejskich w formie najbardziej odpowiadającej społeczności lokalnej i przez nią samą wybranej”.

Niemniej, by móc analizować wpływ realizowanych przedsięwzięć (projektów) odnowy wsi na szeroko rozumianą przestrzeń wiejską i rozwój wsi, należy przyjąć założenie, że odnowę wsi urzeczywistniają projekty „odnowy wsi” (tj. nazwane w ten sposób) – realizowane lub finansowane w ramach różnego rodzaju programów jej dedykowanych, programów rewitalizacyjnych lub programów europejskich i innych, w tym także pośrednio wspierających rozwój wsi. Takie założenie wydaje się niezbędne, bowiem jeśli projekt, niezależnie od swojej specyfiki, otrzymał dofinansowanie ze źródeł dedykowanych odnowie wsi, jest on w opinii beneficjentów i decydentów projektem temu służącym (por. Wolski 2017b). Dopiero w późniejszym etapie analiz można poddać weryfikacji, czy tak rozumiane projekty „odnowy wsi” są projektami noszącymi cechy rzeczywistej odnowy czy tylko są „otagowane” jej hasłem i ideą.

By zespolić rozważania nad naturą pojęć „innowacja” i „odnowa wsi” warto wskazać, że łacińskie *innovatio* oznacza właśnie „odnowienie” (Kopaliński 2007). Można więc przypuszczać, że pierwotnie sednem innowacji było pewne ulepszenie funkcjonowania, reaktywacja (na co zresztą wskazuje przytoczona wcześniej definicja M. Crossan i M. Apaydin).

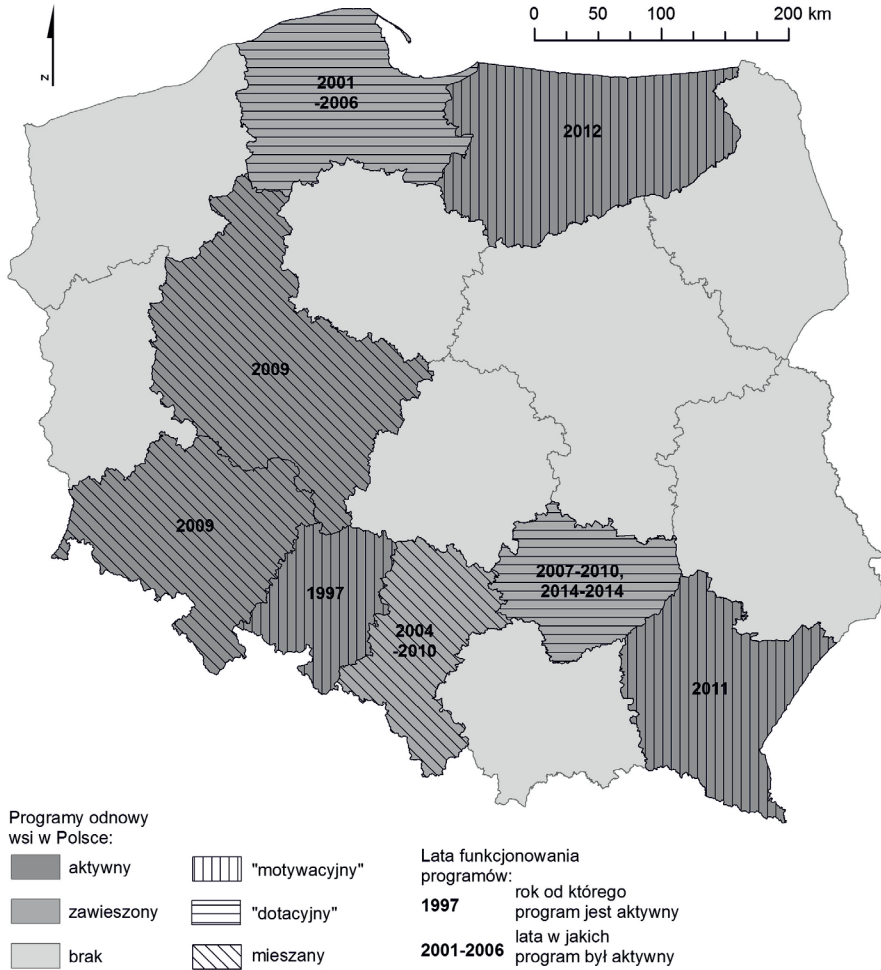
4. Wojewódzkie programy odnowy wsi w Polsce

4.1. Typy i specyfika przedsięwzięć

Programy wojewódzkie, których celem jest wspieranie realizacji odnowy wsi, różnią się przede wszystkim doborem kierunków i instrumentów wsparcia. Analiza założeń ogólnych tych programów i zasad dofinansowania projektów w ramach ogłaszanych przedsięwzięć pozwala wyróżnić następujące ich typy:

- w przewadze „motywacyjne”, wspierające głównie niewielkie działania inwestycyjne i nieinwestycyjne oraz mające charakter koordynujący aktywności lokalne,
- w przewadze „dotacyjne”, wspierające głównie inwestycje i stosujące system zachęt finansowych,
- mieszane, tj. posiadające cechy obu wcześniejszych typów (więcej: Wolski 2017b).

Ryc. 1 ilustruje lata funkcjonowania poszczególnych wojewódzkich programów odnowy wsi wraz z ich typem.

Ryc. 1. Wojewódzkie programy odnowy wsi w Polsce. Stan, lata funkcjonowania i typ (stan na koniec 2016 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie uchwał władz samorządów wojewódzkich i O. Wolski (2017b)

Obrana przez samorzady ścieżka wsparcia odnowy wsi decyduje o specyfice przedsięwzięć przez nie realizowanych, tj. głównie o nakładach finansowych, docelowych grupach beneficjentów i pożądanym efektach realizacji projektów, a w konsekwencji także o typach projektów odnowy wsi. Upraszczając, należy wskazać, że wśród analizowanych programów wojewódzkich (pomorski – 2006 r.,

podkarpacki i wielkopolski – 2016 r.) nakłady finansowe na jeden projekt inwestycyjny wahały się od 7 500 zł (podkarpackie; Uchwała Nr XXIV/427/16...) do nawet 60 000 zł (pomorskie; Uchwała Nr 919/XLVIII/06...). Nakłady na projekty nieinwestycyjne (dot. tylko wielkopolskiego; Uchwała Nr 2422/2016...) pozostawały w przedziale 1 595–10 000 zł. Beneficjentami przedsięwzięć mogły być albo jednostki samorządu terytorialnego (gminy), reprezentujące sołectwa (beneficjent ostateczny projektu) w przedsięwzięciach wspierających inwestycje⁸, albo organizacje pozarządowe (będące beneficjentem z reguły przedsięwzięć nieinwestycyjnych), obejmujące swym działaniem obszar danego sołectwa. Nie ulega więc wątpliwości, że przy tak zróżnicowanych założeniach wstępnych realizowanych przedsięwzięć, spodziewane efekty realizacji projektów były różne. Zupełnie odmienne są efekty realizacji projektu nieinwestycyjnego wartego kilkanaście tysięcy zł od projektu inwestycyjnego, gdzie kilkudziesięcioletnie wsparcie samorządu wojewódzkiego stanowi „jedynie” np. ¼ całkowitej wartości zadania.

Biorąc pod uwagę powyższe, należy także wskazać, że programy wojewódzkie należące do tego samego typu (por. ryc. 1) wykazują podobieństwo w aspekcie specyfiki przedsięwzięć, które realizują (Wolski 2017b). W konsekwencji, także i pojedyncze projekty są podobne. Do podobnych wniosków można dojść analizując także zapisy ogólne wojewódzkich programów odnowy wsi i zapisy szczegółowe dotyczące konkretnych przedsięwzięć dzięki nim realizowanych⁹.

4.2. Typy projektów i projekty innowacyjne

Z uwagi na powyższe, uzasadnionym było dokonanie typologizacji projektów odnowy wsi w Polsce, co miało na celu także ułatwienie identyfikacji innowacji.

Po analizie opisów projektów wyróżniono następujące ich typy:

1. Infrastruktura transportowa¹⁰ (z wyłączeniem ciągów i przestrzeni służących sportowi, turystyce i rekreacji).
2. Infrastruktura społeczna – w tym podtypy:
  - świetlice i domy kultury,
  - sport, turystyka i rekreacja (włącznie z placami zabaw),

---

⁸ Z wyjątkiem „Programu odnowy wsi w ramach kontraktu dla województwa pomorskiego” w 2006 roku, który – choć wspierał projekty inwestycyjne – dedykowany był zarówno sektorowi publicznemu, jak i pozarządowemu (miał więc charakter otwarty).

⁹ Por. *Podkarpacki Program Odnowy Wsi na lata 2011–2016* (2011), *Pomorski Program Odnowy Wsi na rok 2006* (2006), *Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego* (2006), *Świętokrzyski Program Odnowy Wsi w formie konkursu przedsięwzięć* (2007), *Wielkopolska Odnowa Wsi 2013–2020* (2015), *Wieś Warmii, Mazur i Powiśla miejscem, w którym warto żyć...* – *Program Odnowy Wsi Województwa Warmińsko-Mazurskiego* (2011).

¹⁰ Nie wyróżniono żadnego projektu dotyczącego infrastruktury technicznej, od której odróżniono infrastrukturę transportową.

- szkoły,
  - pozostałe (dotyczące np. edukacji na wolnym powietrzu, działalności OSP).
3. Sacrum.
  4. Dziedzictwo kulturowe (materialne i niematerialne wraz z doposażeniem zespołów; z wyłączeniem typu 3).
  5. Promocja, produkty lokalne i imprezy kulturalne.
  6. Kapitał ludzki i społeczny.
  7. Zagospodarowanie przestrzeni publicznych (inne niż w typach: 1, 2 i 3).

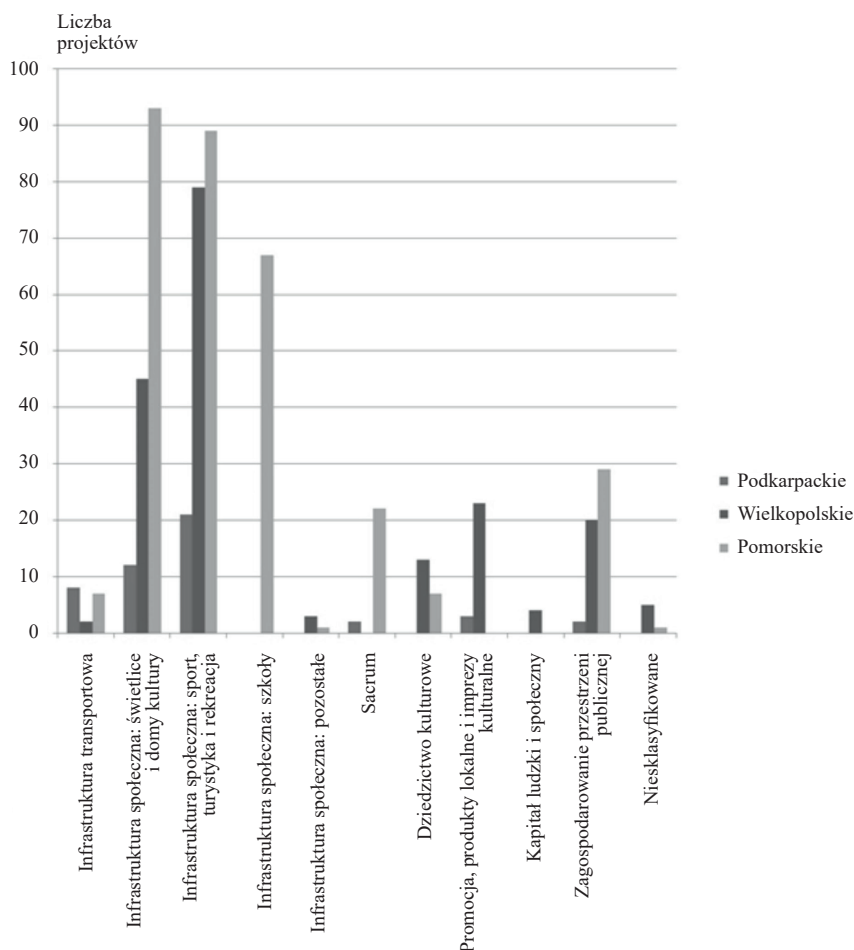
O typie projektu decydował w pierwszej kolejności jego cel. Przykładowo, jeśli zagospodarowanie pewnej przestrzeni wsi służyć miało celom rekreacyjnym, to projekt klasyfikowano jako typ 2: Infrastruktura społeczna, podtyp: sport, turystyka i rekreacja. Jeśli natomiast owo zagospodarowanie było celem samym w sobie – tj. głównym celem projektu było odnowienie lub stworzenie nowej przestrzeni integracji społecznej, projekt mieścił się w typie 7: Zagospodarowanie przestrzeni publicznych. W związku z tym, w przypadku gdy projekt cechował się taką złożonością, że obejmował jedno wiodące działanie, a inne były niejako dodatkowymi lub uzupełniającymi (np. remont świetlicy wraz z uporządkowaniem terenu wokół), był on klasyfikowany do jednego typu – według typu dominującego (w przytoczonym przykładzie – typ 2: Infrastruktura społeczna, podtyp: świetlice i domy kultury). W przypadku projektów złożonych, w których nie było działania wiodącego, a działania wzajemnie komplementarne lub nawet nie powiązane ze sobą (np. zakup wyposażenia do wnętrz sakralnych oraz publikacja materiałów promocyjnych o danym obszarze), zostały one zakwalifikowane do maksymalnie dwóch typów (w przywołanym przykładzie był to typ 3: Sacrum i typ 5: Promocja, produkty lokalne i imprezy kulturalne).

Dokonana typologia w dużym stopniu pozwoliła uzyskać generalny obraz odnowy wsi w Polsce, która na poziomie projektów lokalnych zdominowana jest przez projekty dotyczące infrastruktury społecznej (ryc. 2). Ich liczebna dominacja jest obecna niezależnie od ogólnej liczby zrealizowanych w danym roku projektów (45 w podkarpackim, 177 w wielkopolskim i 286 w pomorskim) oraz typu programu wojewódzkiego („dotacyjny”, „motywacyjny”, mieszany).

Zwraca uwagę także relatywnie duża liczba projektów dotyczących zagospodarowania przestrzeni publicznych (projekty tego typu były realizowane w każdym z analizowanych województw; trzecim typem projektów obecnym we wszystkich trzech województwach, poza wspomnianą wcześniej infrastrukturą społeczną, była infrastruktura transportowa). Pozostałe typy nie odgrywały znaczącej roli w strukturze projektów.

Oczywiście taki stan rzeczy nie oznaczał, że wśród projektów – głównie dotyczących wspomnianej infrastruktury społecznej – brakuje projektów innowacyjnych. Skłania jednak do zastanowienia nad przyczynami: prym projektów dotyczących – w szerokim zakresie – instytucji oświatowych i kulturalnych może

Ryc. 2. Liczba projektów odnowy wsi zrealizowanych w województwach pomorskim (w 2006 r.), podkarpackim (w 2016 r.) i wielkopolskim (w 2016 r.) według typu

Uwaga: 50 projektów zaklasyfikowano do dwu typów, wskutek czego ogólna ich liczba nie sumuje się do 508 (łączna liczba przeanalizowanych projektów). Sześć projektów nie sklasyfikowano w ogóle z uwagi na brak możliwości pozyskania wystarczających informacji na ich temat.

Źródło: opracowanie własne na podstawie uchwał władz samorządów wojewódzkich oraz danych pozyskanych z urzędów marszałkowskich

świadczą o wadliwej współpracy między władzami samorządowymi a społecznościami. Ta niewłaściwa współpraca może dotyczyć odmiennie rozumianych celów udziału sołectwa w programie wojewódzkim. Może także wiązać się z faktem, że realizacja działań wynikających z odnowy wsi oraz zadań własnych samorządów gminnych nie stanowią komplementarnych procesów lub nawet

– co stanowi scenariusz mniej optymistyczny – braku właściwej realizacji tychże zadań własnych. W konsekwencji społeczność zgłaszająca (za pośrednictwem władz gminnych) projekt do programu, niejako decyduje się zaspokoić tę część potrzeb, która nie została dotąd zaspokojona przez władze lokalne (w ramach realizacji zadań własnych).

Spośród analizowanych 508 projektów, jedenaście¹¹ uznano za innowacyjne – tj. zgodne z przedstawionym w artykule sposobem rozumienia tego pojęcia. Cztery z nich zrealizowano w województwie pomorskim, siedem w wielkopolskim (nie zidentyfikowano innowacyjnego projektu w podkarpackim). Większość z nich dotyczyła infrastruktury społecznej, jednak należy w tym upatrywać nie przyczyny innowacyjności, a konsekwencji największej liczby projektów tego typu spośród ich ogólnej liczby. Dodatkowo, jedynie część projektów innowacyjnych miała charakter społeczny. Nie znaleziono zatem związku między innowacyjnością a typem projektu, a taki związek zakładano przed przystąpieniem do analiz. Z uwagi na bardzo małą liczbę projektów innowacyjnych trudno też orzekać o związku między innowacyjnością projektu a typem wojewódzkiego programu odnowy wsi.

5. Przyczyny (nie)innowacyjności projektów odnowy wsi w Polsce

Tak mała liczba projektów innowacyjnych skłania do refleksji nad przyczynami takiego stanu rzeczy. Zarówno nad tym, co decydowało – w tych raptem jedenastu przypadkach – o innowacyjności, jak i o tym – co być może bardziej interesujące

---

¹¹ Były to następujące projekty (w nawiasie podano gminę i typ/podtyp): Adaptacja pomieszczeń po sklepie na potrzeby świetlicy wiejskiej w Jasnej (Dzierżgoń; infrastruktura społeczna: świetlice i domy kultury); Adaptacja budynku po byłej szkole na Wiejski Dom Kultury w Jamnie (Parchowo, infrastruktura społeczna: świetlice i domy kultury); Budowa placu zabaw – ogródek ruchu drogowego w miejscowości Rywałd (Starogard Gdański, infrastruktura społeczna: sport, turystyka i rekreacja); Szlakiem dziedzictwa kulturowego Gminy Potęgowo (Potęgowo, dziedzictwo kulturowe; infrastruktura społeczna: sport, turystyka i rekreacja); Pumptrack – oryginalne centrum sportu i aktywnej rekreacji w Ryczywole (Ryczywół, infrastruktura społeczna: sport, turystyka i rekreacja); Gościniec w Potarzycy miodem płynący z hoteli dla owadów słynący (Krobia, infrastruktura społeczna: sport, turystyka i rekreacja; promocja, produkty lokalne i imprezy kulturalne); Integracja mieszkańców sołectwa Gierłatowo poprzez spotkanie edukacyjne i budowę miniaturowej zagrody ołędzkiej pn. Gierłatowo (Nekla, dziedzictwo kulturowe; promocja, produkty lokalne i imprezy kulturalne); Odtwarzamy Kipę – lodową wyspę na stawie w Łagiewnikach Kościelnych (Kiszkowo, zagospodarowanie przestrzeni publicznej; dziedzictwo kulturowe); Zdrowy smak wiejskich specjałów (Gostyń, dziedzictwo kulturowe; promocja, produkty lokalne i imprezy kulturalne); COOLturałna Wioska (Krzywiń, infrastruktura społeczna: świetlice i domy kultury; kapitał ludzki i społeczny); RAZEM w ogrodzie – zagospodarowanie terenu przy budynku byłej stacji uzdatniania wody w Słowikowie, przeznaczonego na cele edukacyjne (Orchowo, zagospodarowanie przestrzeni publicznej).

z punktu widzenia problemu naukowego przedstawionego we wstępie do niniejszego artykułu – co przeciwdziało innowacjom.

Projekty innowacyjne (2% ogółu projektów) stanowią właściwie jedynie odstępstwo od pewnej normy czy standardu, utrwalonych specyficznym systemem organizacyjno-finansowym wojewódzkich programów odnowy wsi i prawnoadministracyjno-nieformalnymi relacjami między władzami lokalnymi a społecznością wiejską – sołectwem, reprezentowanym przez sołtysa i radę sołecką, jego mieszkańcami i przedstawicielami organizacji pozarządowych (oba te elementy środowiska instytucjonalno-finansowego pozostają w związku ze sobą). Można wręcz uznać, że realizacja projektu innowacyjnego to pewnego rodzaju „wyłamanie się” z tych uwarunkowań i przyjęcie innego sposobu myślenia o realizacji pożądaných celów. Zwłaszcza „wyłamanie” to tyczy się porzucenia przez beneficjentów (formalnych i ostatecznych) typowego schematu aplikowania po środki zewnętrzne i ich wykorzystania.

Innowacje (które można właściwie wprost utożsamiać z „wyłaniem się”) wiązały się najczęściej z faktem posiadania zasobu specyficznego lub ogólnego, który chciano wykorzystać w niestandardowy sposób (por. Michalska, Zajda 2011), a także z ponowną waloryzacją tych zasobów (nadanie nowej funkcji przy jednoczesnym zaspokojeniu potrzeb społeczności możliwie niskimi nakładami pracy i finansów) lub stworzeniem nowego zasobu (o typowej funkcji, ale niestandardowych cechach), o czym świadczy analiza opisów projektów¹². Zatem to zasób i w większym stopniu jego wykorzystanie decydowały o szansach na „wyłamanie się” i wyjście naprzeciw sztampowemu scenariuszowi „odnowy wsi”. Niestety, z uwagi na bardzo małą liczbę takich projektów, trudno dokonać jakkolwiek bogatszej analizy innowacyjności (w tym w wymiarze społecznym) projektów odnowy wsi. Z pewnością jednak pozostaje to ciekawy materiał badawczy do badań pogłębionych, przy czym nie stanowiło to celu niniejszej pracy.

Przechodząc zatem do kwestii nieinnowacyjności odnowy wsi lub tego, co przeciwdziało innowacyjnym rozwiązaniom lub takiemu sposobowi myślenia, wyjaśnień należy szukać – zdaniem autora – we wspomnianym już otoczeniu/środowisku instytucjonalno-finansowym wsi. Na podstawie analizy zapisów ogólnych wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce¹³, zapisów szczegółowych

---

¹² Należy przy tym wyjaśnić, że rewaloryzacja zasobów, która może być utożsamiana w niektórych przypadkach z rewitalizacją, nie jest sama w sobie wyznacznikiem innowacyjności. By rewaloryzacja mogła zostać uznana za innowacyjną, musiała jednocześnie spełniać kryteria, jakie przyjęto w artykule, definiując pojęcie „innowacyjności (społecznej)”. Tak więc rewaloryzacja (rewitalizacja) nie wyklucza lub może wiązać się z innowacyjnym charakterem działań, jednak nie każda rewaloryzacja (rewitalizacja) będzie innowacyjna *ipso facto*.

¹³ Województwa, które posiadały lub posiadają programy odnowy wsi przyjęte w formie dokumentu strategicznego, wyznaczającego kierunki wsparcia i zakładane rezultaty, to: podkarpackie, pomorskie, śląskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie i wielkopolskie. Nazwy programów zawarto w przypisie 9.

dotyczących poszczególnych przedsięwzięć realizowanych w ich ramach (zasad finansowania projektów) oraz opisów projektów i wiedzy pozyskanej od beneficjentów (zarówno gmin, jak i mieszkańców) odnowy wsi, można stwierdzić, że:

1. Środki na odnowę wsi często służą finansowaniu zadań, które powinny stanowić zadania własne władz samorządowych, a nie potrzeb społeczności wiejskich na poziomie sołectw i rozwiązań przez nie proponowanych. Traktowane też są jako „kolejne” źródło środków zewnętrznych, tzn. że dla beneficjentów mniejsze znaczenie ma sama idea odnowy wsi.
2. Zasada subsydiarności nie funkcjonuje powszechnie. Dominująca jest rola samorządu lokalnego – z wyjątkiem przedsięwzięć, gdzie beneficjentami (formalnymi) mogą być jedynie organizacje pozarządowe. Warto zaznaczyć, że podobne spostrzeżenia wysuwano także w badaniach poświęconych innym oddolnym podejściom do rozwoju obszarów wiejskich, takim jak np. program LEADER funkcjonujący w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (np. Kniec 2009, 2012; Wolski, Sykała, Dej 2016).
3. Dostrzega się na wsi (np. w strategiach rozwoju gmin czy planach odnowy miejscowości) potrzeby społeczeństwa w aspekcie kultury, kontaktów społecznych, zachowania wiejskości, poprawy jakości życia, a także chęć „wyrwania się” z marazmu, co często wymaga innowacyjnych rozwiązań lub co najmniej innowacyjnego sposobu myślenia w warunkach ustalonych i przyjętych norm. Istnieje zatem przestrzeń dla realizacji takich rozwiązań, lecz wspomniane potrzeby często ustępują potrzebom bieżącym.
4. Zasady finansowania projektów sprzyjają sztampowości rozwiązań. Podobnie, ujednolicone dla całego województwa kryteria finansowania przedsięwzięć utrudniają realizację specyficznych na poziomie sołectw potrzeb mieszkańców.
5. Mogłoby się zatem wydawać, że rozwiązaniem tego problemu jest finansowanie nie projektów o charakterze określonym przez samorządy wojewódzkie w uchwałach dotyczących zasad finansowania, a projektów zaproponowanych przez lokalne społeczności, zapisanych w planach odnowy miejscowości. Wówczas to fakt uwzględnienia projektów w tych planach jest jedynym kryterium przyznania dofinansowania – w myśl zasady, że to sami mieszkańcy wsi wiedzą najlepiej, czego potrzebują (taki mechanizm finansowania obecny jest w podkarpackim programie odnowy wsi). Niemniej, sami mieszkańcy wsi często nie są w stanie wyjść poza typowy schemat myślenia o swoich potrzebach (a tym samym o wykorzystaniu środków zewnętrznych), jeśli priorytet zyskują potrzeby bieżące, co skutkuje efektem błędnego koła.

Powyższe spostrzeżenia tłumaczą, w jakich warunkach i w ramach jakich relacji poziomych i pionowych odbywa się wspieranie odnowy (rozwoju) wsi w Polsce (w województwach, które posiadają przyjęte programy odnowy wsi). Problemem nie jest zatem sam brak innowacyjności, a uwarunkowania które mu sprzyjają, a w niektórych przypadkach być może go wymuszają (choć przyznać

należy, że tak postawiona teza wymaga dalszych analiz). Innymi słowy, innowacje natrafiają we wsi na opór, co wynika z faktu, że „bezpieczniejsze” są projekty typowe (por. Idziak, Wilczyński 2013: 146–148).

Innowacje, by mogły mieć miejsce, wymagają odpowiedniego, w pewien sposób podatnego, gruntu. Z kolei z góry założone lub łatwe do przewidzenia efekty przedsięwzięć realizowanych w ramach programów wojewódzkich nie tworzą takiego środowiska. Przeciwdziałają nie tylko ich tworzeniu, ale co logiczne także ewentualnej dyfuzji. Wynika to z faktu, że efekty innowacyjnych rozwiązań są trudne do przewidzenia. Podobnie, najczęściej typowe są oczekiwania samych beneficjentów wobec sposobów wydatkowania środków finansowych (perspektywa „tu i teraz”; choć uwzględnić należy także problem potrzeb i priorytetów społeczności lokalnych; por. Wolski 2017a).

Opisany stan rzeczy służy zachowaniu *status quo* na wsi – utrzymania wiodącej pozycji w rozwoju wsi przez władze samorządowe przy jednoczesnym wykorzystywaniu przez nie środków dedykowanych odnowie wsi (a więc sołectwom) i ograniczaniu potencjału do realizacji „niebezpiecznych” innowacji. Innymi słowy, wspomniane otoczenie instytucjonalno-finansowe wsi dąży do podtrzymania dotychczasowej równowagi dotyczącej relacji: lokalne elity (w tym władze samorządowe) – władza – społeczność lokalna. Zgodnie z teorią maszyny wzrostu, lokalne elity działają na rzecz rozwoju ekonomicznego, ponieważ same mogą czerpać z niego efekty (np. Molotch 1976; Wolman, Spitzley 1996). Takimi efektami – zdaniem autora niniejszej pracy – mogą też być interesy własne elit. Ten swoisty stan równowagi można przedstawić w następujący sposób: władze gminne, posiadające dominującą rolę w rozwoju wsi, (współ)decydują o wykorzystaniu źródeł finansowania dedykowanych społecznościom lokalnym (środki na odnowę wsi); częstokroć środki te wykorzystywane są na projekty, które – uwzględniając odpowiednie zapisy prawne – powinny być zostać zrealizowane przez władze gminne w ramach zadań własnych; w przypadku braku realizacji potrzeb społeczności lokalnej przez władze gminne, zmieniają się priorytety mieszkańców wsi w aspekcie ich uczestnictwa w procesie rozwojowym (priorytet potrzeb bieżących); taki stan rzeczy prowadzi w dalszej perspektywie czasu do konwencjonalizacji potrzeb mieszkańców; pozycja władz lokalnych utrzymuje się jednak, bowiem środki dedykowane inicjatywom oddolnym (odnowie wsi) wykorzystywane są w działaniach mających na celu zjednoczenie elektoratu (np. organizacja imprez kulturalnych o istotnym dla życia wiejskiego znaczeniu), które są jedynie „otagowane” określonymi hasłami i ideami, np. „odnową wsi”. W konsekwencji cykl się zamyka, bowiem władze lokalne utrzymują swoją dominującą rolę w procesie odnowy (rozwoju).

Oczywiście, powyższego wyjaśnienia nie należy traktować jako jedyne, uwzględnić należy także problem kapitału społecznego wsi, budowy partnerstw lokalnych, edukacji i temu podobnych zagadnień, w istotny sposób wpływających

na to, jak szeroko rozumiany rozwój wsi jest w ramach podejścia neoendogenicznego (a o takim mowa w przypadku działań z zakresu odnowy wsi, które wykorzystują z jednej strony potencjał własny wsi, a z drugiej czerpią finansowanie zazwyczaj ze źródeł zewnętrznych) realizowany. Niemniej, zawarte we wcześniejszej części artykułu spostrzeżenia wyraźnie sugerują opisany dzięki teorii maszyny wzrostu związek.

6. Podsumowanie i uwagi końcowe

Rozważania na temat różnic między teorią (naukową) a praktyką działań na wsi sprowadzają się w dużej mierze do problemu rekonstrukcji przestrzeni wiejskiej i procesów w niej zachodzących. Biorąc pod uwagę specyfikę wsi, w tym jako przedmiotu badań, złożoność tej przestrzeni i mnogość aktorów (traktowanych jako podmiot badań), otrzymujemy niezwykle interesujący, ale i trudny do jasnej interpretacji obraz życia wiejskiego.

Istotną praktyką działań na rzecz szeroko rozumianego rozwoju wsi jest jej odnowa, która posiada mocną podbudowę teoretyczną (zob. Kaleta 2007). Dzięki temu studium projektów odnowy wsi nie tylko ukazuje różnice między teorią a praktyką działań, lecz także może służyć rozwinięciu wielu pomniejszych problemów badawczych. W założeniu, odnowa wsi powinna być innowacyjną koncepcją jej rozwoju. W praktyce jednak realizacja interesów społeczności wiejskiej – podstawowego aktora tego procesu i jednocześnie jego beneficjenta – zależna jest od otoczenia instytucjonalno-finansowego wsi. Środowisko, w ramach którego funkcjonuje wieś, dąży do zachowania pewnego stanu równowagi (któremu, też w przypadku odnowy wsi, sprzyja sam system organizacyjno-finansowy programów wojewódzkich), dla którego projekty innowacyjne niosą ryzyko zaburzenia. Sztampowości projektów sprzyjają też bez wątpienia zasady ich finansowania (aplikowanie o środki i ich późniejsze rozliczenie). Często nie dostosowany do potrzeb lokalnych mechanizm finansowania – podobnie jak środki europejskie – osłabia lokalne wizje rozwoju wsi (por. Wilczyński 2007).

Dlatego też innowacje w odnowie wsi mają charakter incydentalny, choć wydawać by się mogło, że sama idea odnowy wsi stwarza dlań podatny grunt. Podobnie, na wsi dostrzega się problemy, których rozwiązanie wymaga niestandardowych rozwiązań, jednakże problemy te ustępują miejsca potrzebom bieżącym. W takich warunkach trudno nie tylko o rzeczywistą odnowę wsi (zapobieganie negatywnym trendom demograficznym poprzez poprawę jakości życia i zachowanie wartości życia wiejskiego), lecz także o innowacyjny sposób myślenia. Można wręcz powiedzieć, że innowacyjność odnowy wsi została zastąpiona modą na odnowę wsi, a projekty podstawowe są w większości „otagowane” hasłem i ideą odnowy wsi, nie przyczyniając się do zmiany sposobu myślenia o rozwoju własnej wsi.

Na koniec warto przedstawić kilka spostrzeżeń dotyczących przyjętych w artykule metod, gdyż stanowią one interesujący przyczynek do dyskusji. Otóż, metodyka niniejszego artykułu w części opierała się na ocenie eksperckiej. Autor zdaje sobie więc sprawę z możliwych różnic w interpretacji zaprezentowanych tutaj zjawisk. Dodatkowo jest też świadomy, że dyskurs potoczny czy też wiedza nieformalna mieszkańców na temat pewnych zjawisk, nabyta wskutek samego faktu zamieszkiwania na danym obszarze, w opinii niektórych badaczy nie zawsze uznawane są za w pełni obiektywne źródło wiedzy. Niemniej, należy wskazać, że jest on obecny w wielu pracach geograficznych (głównie anglosaskich, np. Halfacree 1993, 2006; zob. także Philo 1992), gdzie stanowi często podstawę analiz w odniesieniu do koncepcji reprezentacji społecznych (ang. *social representation*). Co więcej, na jego rosnące znaczenie w geografii człowieka wskazywał już w 1995 roku O. Jones, a później choćby P. Cloke i in. (2004). Choć z pewną dozą ostrożności, której przyczyny wskazuje choćby M. Wójcik (2011), świadome stosowanie metod badawczych obecnych w podejściu anglosaskim z pewnością może być cenne także w badaniach na „własnym podwórku”.

Podobnie, warto w studiach wiejskich wykorzystywać koncepcje mające swój rodowód w badaniach nie-wiejskich (bez różnicy, czy pochodzących z innych dyscyplin naukowych czy też z innych subdyscyplin geografii, np. geografii miasta) lub dotąd nie stosowanych powszechnie. Choć zastosowana w artykule teoria maszyny wzrostu ma swoje podłoże w badaniach roli polityk władz regionalnych (lokalnych) w rozwoju (wzroście) gospodarczym (Dawkins 2003), z powodzeniem może zostać wykorzystana w celu wyjaśnienia zjawisk mających miejsce na wsi, mimo że interesy elit nie muszą być tożsame. Kluczowy jest, moim zdaniem, kontekst lokalny tej teorii oraz jej potencjał eksplanacyjny, który dotyczy nie tyle co dychotomicznie rozumianej przestrzeni (miasto–wieś), a jej aktorów, w tym instytucji.

Co się tyczy zastosowanej metody studium przypadku, wskazać należy, że wynikające z niej uogólnienie (ekstrapolacja) wniosków, obarczone jest pewnym ryzykiem. W niniejszym artykule zaistniały jednak przesłanki, które – w opinii autora – uprawniały do wyprowadzenia zaprezentowanych wniosków. Po pierwsze, w analizie projektów uwzględniono wojewódzkie programy odnowy wsi reprezentujące każdy z trzech typów tych programów obecnych w Polsce. Z analizy literatury przedmiotu (Wolski 2017b) wiadomo, że programy reprezentujące ten sam typ cechują się podobną specyfiką przedsięwzięć i realizowanych w ich ramach projektów. Po drugie, w niniejszym artykule dociekano przyczyn (nie)innowacyjności projektów odnowy wsi w Polsce na podstawie analizy wszystkich programów wojewódzkich (zapisy ogólne i szczegółowe dotyczące poszczególnych przedsięwzięć), a nie tylko tych, które wybrano do analizy projektów. Mając na uwadze wcześniejsze, można było przyjąć, że – podobnie jak specyfika projektów – także i przyczyny (nie)innowacyjności są podobne.

Po trzecie, wspomnianą analizę uzupełniono spostrzeżeniami, dotyczącymi warunków realizacji szeroko rozumianych projektów na rzecz rozwoju wsi, wynikającymi z doświadczeń autora i jego kontaktów ze społecznościami wiejskimi. W związku z tym, ekstrapolacji wniosków dokonano nie tylko dzięki studiom przypadku, a także w oparciu o inne metody, jakie zastosowano. Warto także wskazać, że choć metoda studium przypadku częściej wykorzystywana jest do testowania i udoskonalania teorii naukowych, to np. E. Babbie (2004: 320) nie wyklucza jej zastosowania w celu ich budowania stwierdzając, że „studia przypadków mogą tworzyć podstawę do budowania ogólniejszych teorii nomotetycznych”. Tym samym można przyjąć, że studia przypadków mogą, z pewną dozą ostrożności i w uzasadnionych przypadkach, zostać wykorzystane do ekstrapolacji wniosków na ogół populacji.

Literatura

- Babbie E., 2004, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Cloke P., Cook I., Crang P., Goodwin M., Painter J., Philo C., 2004, *Practising Human Geography*, Sage, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Crossan M.M., Apaydin M., 2010, *A Multi-Dimensional Framework of Organizational Innovation: A Systematic Review of the Literature*, „Journal of Management Studies”, 47(6): 1154–1191.
- Dawkins C.J., 2003, *Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments*, „Journal of Planning Literature”, 18(2): 131–172.
- Edison H., bin Ali N., Torkar R., 2013, *Towards innovation measurement in the software industry*, „The Journal of Systems and Software”, 86: 1390–1407.
- European Commission, 2010, *This is European Social Innovation*, Belgium.
- Halfacree K., 1993, *Locality and social space, discourse and alternative definitions of the rural*, „Journal of Rural Studies”, 9: 1–15.
- Halfacree K., 2006, *Rural space: Constructing a three fold architecture*, [w:] Cloke P., Marden T., Mooney P. (red.), *Handbook of Rural Studies*, Sage, London: 44–62.
- Idziak W., Wilczyński R., 2013, *Odnowa wsi. Przestrzeń, ludzie, działania*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa.
- Jones O., 1995, *Lay Discourses of the Rural: Developments and Implications for Rural Studies*, „Journal of Rural Studies”, 11: 35–49.
- Kaleta A., 2007, *Odnowa wsi z perspektywy historycznej*, [w:] Kłodziński M., Bład M., Wilczyński R. (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”, IRWiR PAN, Warszawa: 77–86.
- Knieć W., 2009, *Władza w Lokalnych Grupach Działania: pomiędzy realnym a skolonizowanym partnerstwem*, [w:] Wasielewski K. (red.), *Doświadczenia z funkcjonowania programu LEADER w Polsce w latach 2004–2009*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz: 61–71.
- Knieć W., 2012, *Wspólna polityka rolna a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Polski. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń.

- Kopaliński W., 2007, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa.
- Marciniec B., 2009, *Innowacje z ludzką twarzą*, „Innowacyjny Start”, 2(12): 16–17.
- McArdle K., 2012, *What makes a successful rural regeneration partnership? The views of successful partners and the importance of ethos for the community development professional*, „Community Development”, 43(3): 333–345.
- Michalska S., Zajda K., 2011, *Trajektorie wykorzystania zasobów lokalnych w procesie rozwoju partnerstw terytorialnych. Case study lokalnych grup działania „Dolina Karpia” oraz „Kraina Rawki”*, „Wieś i Rolnictwo”, 4(153): 123–138.
- Molotch H., 1976, *The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place*, „American Journal of Sociology”, 82(2): 309–332.
- OECD, 2005, *Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*, 3rd Edition, Paris.
- Philo C., 1992, *Neglected rural geographies: a review*, „Journal of Rural Studies”, 8: 193–207.
- Schumpeter J.A., 1960, *Teoria rozwoju gospodarczego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Swianiewicz P., 2005, *Nowe interpretacje teoretyczne polityki miejskiej*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 4(22): 5–25.
- Wilczyński R., 2003, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Fundacja Fundusz Współpracy – Program Agro-Info, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, Poznań.
- Wilczyński R., 2007, *Wprowadzenie*, [w:] Kłodziński M., Bład M., Wilczyński R. (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”, IRWiR PAN, Warszawa: 13–19.
- Wolman H., Spitzley D., 1996, *The politics of local economic development*, „Economic Development Quarterly”, 10(2): 115–50.
- Wolski O., 2017a, *Odnowa wsi jako przedmiot badań. Ewolucja i systematyzacja pojęcia*, „Wieś i Rolnictwo”, 2(175): 119–145.
- Wolski O., 2017b, *Specyfika wojewódzkich programów odnowy wsi w Polsce w kontekście literatury naukowej dotyczącej odnowy*, „Studia Obszarów Wiejskich” (w trakcie publikacji).
- Wolski O., Sykała Ł., 2016, *Zasoby lokalne, odnowa wsi i koncepcje rozwoju obszarów wiejskich. Próba teoretycznego ujęcia zależności*, „Studia Obszarów Wiejskich”, 44: 21–38.
- Wolski O., Sykała Ł., Dej M., 2016, *Metoda LEADER w Polsce na tle pozostałych krajów Grupy Wyszehradzkiej – wnioski w kontekście nowej perspektywy programowania rozwoju*, „Studia KPZK PAN”, 167: 332–356.
- Woods M., 2010, *Performing rurality and practising rural geography*, „Progress in Human Geography”, 34(6): 835–846.
- Wójcik M., 2011, *Współczesne kierunki i podejścia badawcze w geografii wsi*, „Przegląd Geograficzny”, 83(2): 163–185.
- Wójcik M., 2016, *Nowy paradygmat w rozwoju wiejskiej infrastruktury. Studium przypadku konkursu projektów „Przyjazna wieś”*, „Studia Obszarów Wiejskich”, 41: 109–120.

Dokumenty strategiczne i uchwały władz samorządowych

Podkarpacki Program Odnowy Wsi na lata 2011–2016, 2011, Załącznik do Uchwały Nr 96/2207/11 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 29 listopada 2011 roku.

Pomorski Program Odnowy Wsi na rok 2006, 2006, Załącznik do Uchwały Nr 799/XLIV/06 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 27 lutego 2006 roku.

Program Odnowy Wsi Województwa Śląskiego, 2006, Załącznik do Uchwały Sejmiku Województwa Śląskiego Nr II/48/1/2006 z dnia 22 maja 2006 roku.

Świętokrzyski Program Odnowy Wsi w formie konkursu przedsięwzięć, 2007, Załącznik do Uchwały Nr IX/153/07 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 20 września 2007 roku.

Uchwała Nr 919/XLVIII/06 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 maja 2006 roku w sprawie udzielenia pomocy finansowej jednostkom samorządu terytorialnego na realizację projektów w ramach Pomorskiego Programu Odnowy Wsi na rok 2006.

Uchwała Nr XXIV/427/16 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 27 czerwca 2016 roku w sprawie zakresu i wysokości pomocy finansowej dla jednostek samorządu terytorialnego w ramach „Podkarpackiego Programu Odnowy Wsi na lata 2011–2016”.

Uchwała Nr 2422/2016 Zarządu Województwa Wielkopolskiego z dnia 4 sierpnia 2016 roku w sprawie: rozstrzygnięcia otwartego konkursu ofert pn. „Nasza wieś, naszą wspólną sprawą”.

Wielkopolska Odnowa Wsi 2013–2020, 2015, Załącznik do Uchwały Nr IV/88/2015 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 23 lutego 2015 roku, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Wieś Warmii, Mazur i Powiśla miejscem, w którym warto żyć... – Program Odnowy Wsi Województwa Warmińsko-Mazurskiego, 2011, Załącznik nr 1 do Uchwały Nr 31/429/11/IV Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 7 czerwca 2011 roku, Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.

PROBLEM OF (NON-)INNOVATIVENESS IN VILLAGE RENEWAL PROJECTS

Abstract: Village renewal, originally, is an innovative concept of rural areas development, which is manifested by, among others, a bottom-up approach, an empowerment of rural communities or an appreciation of the rural itself. Nevertheless, village renewal projects in Poland do not possess these attributes – practice is far beyond theory.

Because of the recognised gap, the aim of the article was to answer the following questions: (1) How much are the village renewal projects in Poland innovative? (2) What factors decide about innovativeness in the village renewal projects? (3) Does village renewal practice in Poland allow to realise real innovative projects? In the article a set of methods has been applied (including case study, expert evaluation or analysis of lay discourse).

Social infrastructure projects were dominant in the group of analysed projects. Only app. 2% of the analysed projects can be labelled as innovative. Due to their limited number, it is difficult to point out factors which lead to innovation; however, it can be

---

assumed that abandoning a typical way of thinking about external funding and a proactive approach can be one of them. The institutional and financial conditions, which villages are settled in, counteract the innovations since they are non-standardised and “unsafe” for the previously-consolidated *status quo* reflected by relations between local elites, power and a local community.

Keywords: Village renewal, rural renewal, regional village renewal programmes, innovation, *growth machine theory*, lay discourse analysis.

Mgr Oskar Wolski
Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki
e-mail: oskwolski@gmail.com

Gabriela Czapiewska

INNOWACYJNOŚĆ I AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH POMORZA – PRZYKŁAD ZAGRÓD EDUKACYJNYCH

Zarys treści: Współczesna wieś nie może ograniczać się jedynie do rozwoju produkcji rolniczej. W nowoczesnej gospodarce niezbędne jest wnoszenie wartości dodanej do oferowanych produktów lub usług (m.in. innowacyjność). Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych jest przykładem innowacyjnego przedsięwzięcia sieciowego w zakresie rozwoju obszarów wiejskich i aktywności społecznej. Za innowacje zwykle się uważa zmiany w aspekcie gospodarczym i społecznym, a za takie można uznać tworzenie zagród edukacyjnych, których idea jest popularyzacja rolniczego oblicza wsi z wykorzystaniem zasobów lokalnych. Niniejsze opracowanie ma na celu przede wszystkim zaprezentowanie aspektów funkcjonowania zagród edukacyjnych na obszarach wiejskich Pomorza jako przykładu innowacyjności. Jednym z innowacyjnych kierunków dywersyfikacji wiejskiej gospodarki są usługi edukacyjne, bazujące na potencjale gospodarstwa rolnego. W pierwszej części pracy, na podstawie literatury, ukazano problematykę definiowania innowacji i innowacyjności oraz ich wpływ na rozwój współczesnej wsi. Zobrazowano istotę i znaczenie sieci zagród edukacyjnych. Zakres przestrzenny badań obejmował województwo pomorskie, toteż w części drugiej artykułu scharakteryzowano gospodarstwa badanego regionu, zrzeszone w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. Oferta edukacyjna prezentowanych gospodarstw wiejskich jest obiecującym nowym kierunkiem działalności uzupełniającym podstawowe źródła dochodu mieszkańców wsi oraz spełniającym szeroko rozumianą misję społeczną.

Słowa kluczowe: Innowacyjność, obszary wiejskie, zagrody edukacyjne, Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych, województwo pomorskie.

1. Wprowadzenie

Obecne trendy społeczno-gospodarcze w postaci globalizacji, umiędzynarodowienia, informatyzacji, postępującego rozwoju gospodarki opartej na wiedzy czy tercjalizacji wymuszają innowacyjność (Przyzwojska i Wyrwas 2016). „Innowacja” jest obecnie bardzo popularnym słowem pojawiającym się coraz częściej

w życiu codziennym oraz w obiegu gospodarczym. Termin pochodzi z języka łacińskiego: *innovare*, czyli „tworzenie czegoś nowego”. Brak jest konkretnego sformułowania definicji innowacji, ponieważ istnieje wiele definicji tego pojęcia (*Innowacyjna...* 2017). Przyjmuje się, że innowacyjna jest każda forma aktywności nieobecna do tej pory na danym terenie. Innowacyjność jest terminem pochodnym w stosunku do pojęcia innowacja. Definiowana jest najczęściej jako gotowość oraz zdolność jednostek i organizacji do poszukiwania, wdrażania i upowszechniania innowacji (Pomykański 2001; Bal-Woźniak 2004). Charakteryzując jednak pojęcie innowacyjności można zastosować różnorodne definicje. Prostą i dość zwięzłą definicję innowacji prezentuje W. Kopaliński (2000) – „innowacja to wprowadzenie czegoś nowego, rzecz nowo wprowadzona, nowość, reforma”. Innowację określa się zazwyczaj jako proces polegający na przekształceniu istniejących możliwości w nowe idee i wprowadzenie ich do praktycznego zastosowania (Chodyński 2008). Zdaniem H.G. Barnetta (1953), innowacja to: „wszelka myśl, zachowanie się lub rzecz jakościowo różna od istniejących dotychczas”. Innowacją może być wdrożenie nowego lub istotnie ulepszanego produktu (wyrobu lub usługi), nowego lub istotnie ulepszanego procesu, nowej metody marketingu lub nowej metody organizacji w zakresie praktyk biznesowych, organizacji miejsca pracy bądź relacji ze środowiskiem zewnętrznym (*Oslo Manual...* 2005; *Podręcznik Oslo...* 2008). Według P. Druckera (1992), innowacja to jakościowa odmienność akceptowana przez odbiorców, będąca specyficznym narzędziem przedsiębiorczości, gdyż prowadzi do osiągnięcia wysokiej konkurencyjności. Podobny pogląd na innowacyjność wyraził E. Porter (1990), który uważał, że prowadzenie stałej analizy otoczenia, połączonej ze śledzeniem innowacji oraz proponowanie i wdrażanie własnych oryginalnych rozwiązań pozwala osiągnąć sukces w walce o konkurencyjność (*Innowacyjna...* 2017). Innowacje to zatem wszelkie działania mające na celu doprowadzenie do większej konkurencyjności i większego zadowolenia klientów z oferowanych im usług. To także znalezienie nowego sposobu wykonywania dotychczasowych czynności, np. świadczenie usług w bardziej efektywny sposób – dzięki lepszej organizacji przepływu informacji (Meyer-Stamer i Schoen 2007). Zdaniem J. Munro (2015), innowacje to zmiany w usługach, produktach, sposobach pracy, w strukturze organizacyjnej albo w funkcjonowaniu demokratycznych procedur, które są nowe dla danego obszaru i dostarczają dodatkowych korzyści ich użytkownikom. A. Francik (2003) innowację określa jako wszelką, z założenia korzystną zmianę w różnych obszarach działalności organizacji, wnoszącą postęp w stosunku do stanu istniejącego, powstałą w organizacji lub poza nią, będącą odpowiedzią na sygnalizowane potrzeby lub zaspokajającą potrzeby dotychczas nieujawnione. Z kolei Z. Pietrański (1970) przyjął za innowacje „zmiany celowo wprowadzone przez człowieka lub zaprojektowane, które polegają na zastępowaniu dotychczasowych stanów rzeczy innymi, ocenianymi dodatnio w świetle określonych kryteriów i składa-

jącymi się w sumie na postęp”. Za działalność innowacyjną, zgodnie z definicją przyjętą przez Główny Urząd Statystyczny (GUS), uznaje się całokształt działań naukowych, technicznych, organizacyjnych, finansowych i komercyjnych, które rzeczywiście prowadzą lub mają w zamierzeniu prowadzić do wdrażania innowacji. Działalność innowacyjna obejmuje także działalność badawczo-rozwojową (B+R), która nie jest bezpośrednio związana z tworzeniem konkretnej innowacji¹. Dodać należy, że innowacja często bywa mylona z wynalazkiem. Zarówno jedno, jak i drugie pojęcie związane jest z powstaniem „czegoś” nowego. Niemniej, wynalazek traktowany jest jako zjawisko jednorazowe, natomiast innowacja związana jest z procesem kolejno występujących po sobie działań. Rozróżnienia tych dwóch pojęć dokonał J.A. Schumpeter (1960), który definiując innowację jako zastosowanie i upowszechnianie w praktyce nowych rozwiązań, wyróżnił trzy występujące po sobie fazy: wynalazek, innowacyjność, dyfuzja. Rozróżnienie to spowodowało, że innowacja powinna być rozumiana jako proces wdrażania i praktycznego zastosowania nowego produktu, usługi lub wzorca postępowania (jeśli spełnia on cechy nowości). Innowacja to efekt zmiany – wprowadzonej w sposób świadomy, celowy i trwały – modyfikującej albo wprowadzającej nowe elementy do sposobu lub efektów funkcjonowania podmiotu kreującego i podmiotów aplikujących innowacje (Brol i Sztando 2011).

Pojęcie innowacyjności odnosi się nie tylko do poszczególnych osób, biznesu, ale ma również charakter pozaekonomiczny. Konsoliduje się z przedsiębiorczością w sektorze publicznym (administracja publiczna) i społecznym (organizacje non-profit). Innowacje nie zawsze wiążą się z osiągnięciem spektakularnych wyników; mogą po prostu polegać na wprowadzaniu technologii i dobrych praktyk wykorzystywanych gdzie indziej i dostosowywaniu ich do określonych warunków i okoliczności panujących w nowym miejscu, albo na wprowadzaniu sprawdzonych koncepcji w nowy, bardziej efektywny sposób (*Przegląd Obszarów Wiejskich UE*, 2009).

Z powyższego wynika, że pojęcie innowacji rozumiane jest przez badaczy na wiele sposobów. Różnorodność w definiowaniu w znacznej mierze determinowana jest specyfiką dziedziny, której dotyczy, sposobem podejścia do innowacji, rozumienia innowacji jako procesu lub jako efektu (rezultatu) określonego działania (*Dobre praktyki...* 2010). Istnieje także wiele podziałów i zależnych od nich rodzajów innowacji². Szczególnym rodzajem innowacji są innowacje społeczne, które mają stanowić odpowiedź na zróżnicowane problemy (instytucjonalne, edukacyjne, ekologiczne itp.), których rozwiązanie jest niezbędne dla przetrwania i rozwoju społeczeństwa. Ranga innowacji społecznych rośnie systematycznie,

¹ <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/759,pojecie.html> (dostęp: 1.02.2018).

² Ze względu na przedmiot innowacji wyróżnia się innowacje technologiczne, organizacyjne, ekonomiczne, społeczne i ekologiczne.

bowiem stanowią one jeden z priorytetów Unii Europejskiej, a działania na rzecz ich kreacji i dyfuzji od lat są finansowane ze środków strukturalnych (Przyzwajska i Wyrwas 2016). Powstające współcześnie innowacje coraz rzadziej są wynikiem pracy czy też pomysłu jednej osoby. Niezbędnym czynnikiem jest współpraca wielu podmiotów, czego dobrym przykładem jest Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych.

Niniejsze opracowanie ma na celu zaprezentowanie aspektów funkcjonowania zagród edukacyjnych na obszarach wiejskich Pomorza jako przykładu innowacyjności. Metoda prowadzenia badań polegała na analizie źródeł wtórnych – danych zawartych na portalu www.zagrodyedukacyjne.pl. W pracy użyto metod analizy porównawczej i opisowej, zastosowano metodę tabelaryczno-liczbową. Do analizy wykorzystano także materiały Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie oraz literaturę z zakresu podjętej tematyki badawczej. Na jej podstawie ukazano problematykę definiowania innowacji i innowacyjności oraz ich wpływ na rozwój współczesnej wsi. Zobrazowano istotę i znaczenie sieci zagród edukacyjnych. Zakres przestrzenny badań obejmował województwo pomorskie, toteż w dalszej części artykułu scharakteryzowano gospodarstwa badanego regionu, zrzeszone w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. Zakres problemowy badań dotyczył głównie analizy ich stanu i rozwoju jako archetypu innowacyjnej przedsiębiorczości.

2. Istota i znaczenie sieci zagród edukacyjnych

Innowacyjną inicjatywą w zakresie przedsiębiorczości mieszkańców wsi oraz rolnictwa społecznego³ jest Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych (OSZE) (Kmita-Dziasek 2014). Funkcjonuje ona od 2011 roku i służy upowszechnianiu idei edukacji w gospodarstwie rolnym oraz promocji działalności gospodarstw edukacyjnych.

Intencją gospodarstw edukacyjnych jest przede wszystkim popularyzacja rolniczego oblicza wsi. Zagrody proponują indywidualne programy edukacyjne, wynikające z profilu gospodarstwa oraz pasji gospodarzy. Asygnują możliwość poznania i doświadczenia pracy rolnika w bezpośrednim kontakcie z codziennym rytmem gospodarstwa oraz życiem na wsi. Jednocześnie promują aktywny styl życia i rozwijają nawyki zdrowego żywienia. Związek gospodarstwa rolnego ze środowiskiem naturalnym pozwala prezentować zjawiska przyrodnicze oraz ich wykorzystanie przez człowieka, uczy cierpliwości, szacunku wobec natury, kształtuje postawy ekologiczne, konsumenckie i życiowe.

---

³ Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych jest pionierskim przedsięwzięciem rolnictwa społecznego w Polsce.

Gospodarstwo edukacyjne to nowatorskie podejście do nauczania, które sprawdziło się już w wielu krajach europejskich⁴. Edukacja w takiej zagrodzie obejmuje „żywą” lekcję, łączącą teorię z praktyką. Tworzenie oferty edukacyjnej w gospodarstwie odbywa się poprzez przygotowanie programu zajęć edukacyjnych i zaprezentowanie go w wybranej formie (warsztatów, pokazów, kursów, szkoleń, pogadanek, ścieżek dydaktycznych, zielonych szkół). Zajęcia edukacyjne w gospodarstwach rolnych przynoszą wymierne korzyści zarówno dla rolnictwa, jak i szkolnictwa. Dla sektora rolnego istotne jest spotkanie z przyszłymi konsumentami i wzrost zrozumienia dla sytuacji i potrzeb gospodarki wiejskiej. Jest to także odmiana i wzbogacenie codziennego życia rolnika, radość pracy z dziećmi i nauczycielami, twórczy rozwój rodzin rolniczych oraz dodatkowy dochód. Niejednokrotnie stanowi przedłużenie sezonu turystycznego, umożliwia promocję produktów wytwarzanych w gospodarstwie, a tym samym stwarza także nowe perspektywy rozwoju zagrody. Z kolei szkolnictwo zyskuje urozmaicenie i wzbogacenie procesu kształcenia, programy nauczania zorientowane na praktyczne działanie, ćwiczenia warsztatowe z różnych dziedzin nauki i przedmiotów, alternatywne miejsca edukacji, a także możliwości poznania wiejskiej kultury (Kmita-Dziasek 2010). Gospodarstwa edukacyjne stwarzają nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich, a ponadto budują dialog pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskim, wzbogacając wiedzę i indywidualną wrażliwość środowisk miejskich na temat zagadnień wiejskich i rolniczych, w tym produkcji żywności (Kmita-Dziasek 2011).

Początki funkcjonowania Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych możliwe były dzięki realizacji projektu „Utworzenie Sieci Agroturystycznych Gospodarstw Edukacyjnych” przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie we współpracy z wojewódzkimi Ośrodkami Doradztwa Rolniczego na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Podstawą opracowania koncepcji OEZE było przekonanie, że:

- istnieje potrzeba przybliżenia społeczeństwu pracy rolnika i pochodzenia żywności jako przeciwstawienie się procesom globalizacji,
- gospodarstwo rolne posiada potencjał właściwy do prowadzenia atrakcyjnych zajęć edukacyjnych kształtujących postawy ekologiczne i konsumenckie wychodząc naprzeciw oczekiwaniom w zakresie uczenia się poprzez działanie,
- usługi edukacyjne stanowią szansę na dodatkowy dochód dla rolników i motywację do kontynuowania działalności rolniczej i utrzymania żywotności obszarów wiejskich (*Koncepcja...* 2015).

Sieć bazuje zatem na gospodarstwach, definiowanych jako obiekty prowadzące działalność edukacyjną z wykorzystaniem własnego potencjału rolniczego, a także przyrodniczych i kulturowych zasobów wiejskiego otoczenia. Istotą ich

---

⁴ „Fattorie didattiche” we Włoszech, „Fermes pédagogiques” we Francji, „Schule am Bauernhof” w Austrii, „Schule auf dem Bauernhof” w Szwajcarii.

działalności jest przybliżenie społeczeństwu procesów zachodzących w naturalnym środowisku gospodarstwa wiejskiego. Zgodnie z koncepcją zatwierdzoną w 2011 roku przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, „zagroda edukacyjna” to obiekt zlokalizowany na obszarach wiejskich, prowadzony przez mieszkańca wsi, posiadający zwierzęta gospodarskie albo uprawy rolnicze przeznaczone do prezentacji dla grup dzieci i młodzieży przyjmowanych w ramach programów szkolnych i pozaszkolnych lub udostępniane jako atrakcja turystyczna dla rodzin z dziećmi i dorosłych podróżujących indywidualnie, realizujący przynajmniej dwa cele edukacyjne spośród wymienionych:

- a) edukacja w zakresie produkcji roślinnej,
- b) edukacja w zakresie produkcji zwierzęcej,
- c) edukacja w zakresie przetwórstwa płodów rolnych,
- d) edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej,
- e) edukacja w zakresie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej.

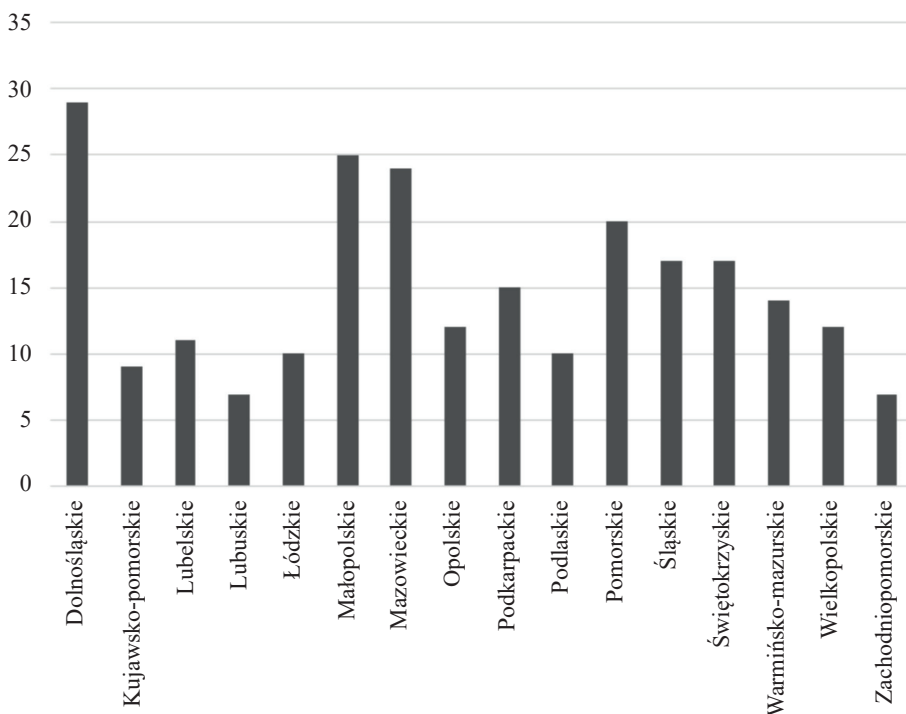
Od 2014 roku nazwa „zagroda edukacyjna” jest objęta ochroną patentową, a prawo do jej używania mają wyłącznie gospodarstwa rekomendowane do uczestnictwa w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych (*Regulamin...* 2015). Zasadniczym celem działania Sieci jest: podniesienie prestiżu zawodu rolnika i upowszechnienie wiedzy na temat pochodzenia żywności, różnicowanie pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi⁵. Cele programowe zagród edukacyjnych mogą być realizowane jako główna działalność gospodarstwa lub jako aktywność dodatkowa, uzupełniająca podstawową działalność produkcyjną czy agroturystyczną (Bogusz i Kmita-Dziasek 2015). Gospodarstwo edukacyjne jako specjalizacja gospodarstwa agroturystycznego jest jedną z form działalności zagród edukacyjnych. Inną formą jest też przyjmowanie grup wyłącznie celem realizacji konkretnych programów edukacyjnych, promujących działalność rolniczą, nie świadcząc przy tym usług noclegowych.

Funkcję koordynatora OSZE pełni Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie, a partnerami na poziomie regionalnym są wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego we wszystkich 16 województwach. Działania w ramach Sieci realizowane są przy udziale takich struktur, jak Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich i Sieć na rzecz Innowacji. Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych, wspierana przez system doradztwa rolniczego, zapewnia transparentny wizerunek wyróżniający usługi edukacyjne gospodarstw członkowskich na rynku, sprzyja lepszemu wykorzystaniu zasobów, ukierunkowuje rozwój jakościowy programów edukacyjnych, przyciąga środki zewnętrzne, zwiększa skuteczność działań promocyjnych. Uczestnicy sieci otrzymują promocję ofert w ogólnopolskim systemie internetowym oraz wsparcie doradcze i szkoleniowe, a także możliwość

⁵ www.zagrodaedukacyjna.pl (dostęp: 10.09.2017).

wzajemnej wymiany doświadczeń. Od 2015 roku OSZE jest członkiem Konsorcjum Turystyki Wiejskiej, działającym przy Polskiej Organizacji Turystycznej, co stworzyło nowe formy i możliwości promocji zagród w skali ponadkrajowej.

Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych skupia pod wspólną marką 239 indywidualnych podmiotów⁶, prowadzących działania edukacyjne, oparte na własnym potencjale rolniczym, na ogół łączące w swej działalności przedsiębiorczej funkcje produkcyjne z usługowymi, turystycznymi i edukacyjnymi (Kmita-Dziasek i Bogusz 2017). Zagrody edukacyjne zlokalizowane są na terenie całego kraju, przy czym największa ich liczba występuje w województwach: dolnośląskim (29 gospodarstw – 12,1% ogółu), małopolskim (25 – 10,4%) i mazowieckim (24 – 10,0%). Najmniej zaś funkcjonuje ich w województwie lubuskim i zachodniopomorskim – po 7 zagród, tj. 2,9% ogółu zagród edukacyjnych w Polsce (ryc. 1).

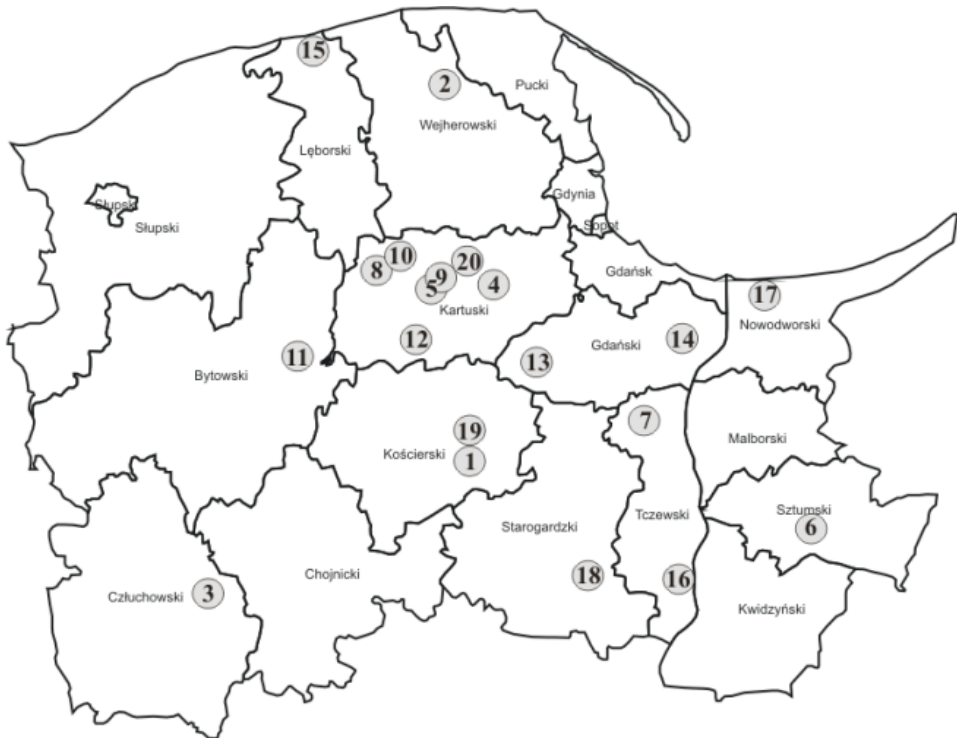
Ryc. 1. Liczba zagród edukacyjnych w Polsce według województw (stan na 31.01.2018 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.zagrodaedukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018)

⁶ Według stanu na 31 stycznia 2018 roku; www.zagrodaedukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018).

3. Funkcjonowanie zagród edukacyjnych w województwie pomorskim

Województwo pomorskie, pod względem liczebności obiektów skupionych w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych, zajmuje czwartą lokatę w skali kraju – 20 zagród (8,3% ogółu). Połowa gospodarstw o charakterze edukacyjnym zlokalizowana jest na Kaszubach, a najwięcej w powiecie kartuskim – 7 obiektów (35%) (ryc. 2, tab. 1). Część z nich funkcjonuje też na Kociewiu („Turze”, „Maciejówka”, „Zaczarowany Folwark”) czy Żuławach („U Strusi”, „Wiejska Zagroda”). Na badanym terenie zdecydowaną większość zagród stanowią gospodarstwa agroturystyczne, dla których usługi edukacyjne stanowią rozszerzenie oferty turystycznej, a ponadto są sposobem na przedłużenie sezonu turystycznego.

① Zagroda edukacyjna (numeracja według tabeli 1)

Ryc. 2. Rozmieszczenie zagród edukacyjnych na Pomorzu

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy gospodarstw edukacyjnych, www.zagroda-edukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018)

Tabela. 1. Lokalizacja gospodarstw województwa pomorskiego funkcjonujących w ramach Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych

Lp.	Nazwa Zagrody Edukacyjnej	Lokalizacja gospodarstwa		
		Miejscowość	Gmina	Powiat
1.	Gospodarstwo agroturystyczne „Lipy”	Lipy	Stara Kiszewa	kościerski
2.	Gospodarstwo agroturystyczne „Agrohanka”	Kniewo	Wejherowo	wejherowski
3.	Zagroda Edukacyjna u Garncarza Szyszka	Polnica	Człuchów	człuchowski
4.	Gospodarstwo agroturystyczne „U Rychertów”	Kiełpino	Kartuzy	kartuski
5.	Gospodarstwo agroturystyczne „Wichrowe Wzgórze”	Chmielno	Chmielno	kartuski
6.	Inny Świat – Kraina Przyrody i Przygody	Krastudy	Mikołajki Pomorskie	sztumski
7.	Gospodarstwo agroturystyczne „Turze”	Turze	Tczew	tczewski
8.	Ciecz	Dolina Jadwigi	Sierakowice	kartuski
9.	Gospodarstwo agroturystyczne „U Chłopa”	Chmielno	Chmielno	kartuski
10.	„Pod Lipą”	Kamienicki Młyn	Sierakowice	kartuski
11.	„Jałowcowa Dolina”	Sylczno	Parchowo	bytowski
12.	„Kaszëbskô Zagroda”	Pierszczewo	Stężycza	kartuski
13.	„Lawendowa Osada”	Przywidz	Przywidz	gdański
14.	„Wiejska Zagroda”	Osice	Suchy Dąb	gdański
15.	Stadnina Koni Maciukiewicz	Nowęcín	Wicko	łęborski
16.	Gospodarstwo agroturystyczne „Maciejówka”	Opalenie	Gniew	tczewski
17.	Pasieka „U Strusi”	Jantar	Stegna	nowodworski
18.	„Zaczarowany Folwark”	Czarnylas	Skórcz	starogardzki
19.	Osada Artystyczno-Wypoczynkowa „Stara Baśń”	Wilcze Błota	Stara Kiszewa	kościerski
20.	Gospodarstwo Hodowlano-Agroturystyczne „Alpaki na Kaszubach”	Nowa Huta	Kartuzy	kartuski

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy gospodarstw edukacyjnych, www.zagroda-edukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018)

Zagrody pomorskie prezentują różne profile edukacyjne, skierowane zarówno do dzieci w wieku szkolnym (95%), przedszkolnym (80%), jak i młodzieży (75%) oraz dorosłych (80%). Ponadto, cztery zagrody edukacyjne (20%) przygotowały także ofertę skierowaną do dzieci i młodzieży bez opieki dorosłych – Inny Świat – Kraina Przyrody i Przygody, Checz, Stadnina Koni Maciukiewicz i Gospodarstwo agroturystyczne „Maciejówka” (tab. 2). Zdecydowanie najliczniejszą grupę korzystających z zajęć w gospodarstwach edukacyjnych badanego regionu stanowią dzieci ze szkół podstawowych i przedszkolaki. Udział dorosłych, młodzieży (gimnazjalnej, licealnej) i studentów jest zdecydowanie mniejszy. Wizyty w gospodarstwie mogą mieć na celu zwiedzanie gospodarstwa i ogólne zapoznanie się z jego funkcjonowaniem lub dotyczyć specjalistycznych zagadnień. Zajęcia edukacyjne we wszystkich zagrodach prowadzone są przez samych gospodarzy, ale część z nich wspomagają także osoby kompetentne do prowadzenia ciekawych lekcji tematycznych i warsztatów – nauczyciele zatrudnieni przez gospodarza (40%), twórcy ludowi i kapele regionalne (20%), animatorzy i instruktorzy (15%), a w pojedynczych przypadkach – garncarz („Pod Lipą”), piekarz oraz dietetyk („Agrohanka”). W niektórych gospodarstwach nieodzowna w realizacji zajęć edukacyjnych okazuje się również pomoc rodziny i przyjaciół (25% gospodarstw). Gospodarstwo edukacyjne to efektywna forma zdobywania i poszerzania wiedzy nie tylko dla dzieci, młodzieży czy dorosłych, ale także dostęp do działań innowacyjnych dla nauczycieli czy opiekunów.

Tabela 2. Adresaci i zakres oferty edukacyjnej gospodarstw województwa pomorskiego zrzeszonych w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych

Wyszczególnienie		Liczba zagród edukacyjnych	[%]
Adresaci oferty edukacyjnej	Dzieci w wieku przedszkolnym	16	80,0
	Dzieci w wieku szkolnym (szkoła podstawowa)	19	95,0
	Młodzież (gimnazjum, szkoła średnia) i studenci	15	75,0
	Dorośli	16	80,0
	Dzieci i młodzież – bez opieki osób dorosłych	4	20,0
Zakres oferty edukacyjnej	Program 1-dniowy bez noclegu	20	100,0
	Program kilkudniowy bez noclegu	12	60,0
	Program pobytu z wyżywieniem	16	80,0
	Program pobytu bez wyżywienia (we własnym zakresie)	15	75,0
	Zwiedzanie biletowane	2	10,0
	Program specjalny realizowany w okresie ferii i wakacji	1	5,0

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie bazy gospodarstw edukacyjnych, www.zagroda-edukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018)

Zlokalizowane na badanym terenie obiekty oferują pobyty o zróżnicowanym wymiarze czasowym, od wizyt 1–2 godzinnych czy całodziennych (100% zagród) po pobyt kilkudniowy z noclegiem (60%). Większość gospodarstw oferuje także pobyt z pełnym wyżywieniem (80%). Zwiedzanie biletowane posiadają w swojej ofercie dwa obiekty – w Osicach i Nowęcinnie. Natomiast zagroda edukacyjna w Krastudach, jako jedyna w regionie, oferuje dzieciom i młodzieży 5-dniowy program pobytu w okresie ferii zimowych oraz wakacji letnich. Zakres oferty jest więc zróżnicowany i dostosowany do różnych grup odbiorców. Z kolei tematyka proponowanych zajęć pozwala wybrać właściwy program zaspokajający potrzeby, zainteresowania konkretnego klienta. Daje możliwości poznania zawodu rolnika, tradycyjnego rzemiosła, historii i przyrody najbliższej okolicy.

W gospodarstwach regionu pomorskiego – obok problematyki ściśle związanej z doskonaleniem produkcji roślinnej i hodowli – wśród tematów znajdują się zagadnienia kształtowania świadomości ekologicznej i konsumenckiej, edukacja w dziedzinie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej – tak ważnych w kształtowaniu turystycznego wizerunku polskiej wsi⁷. Większość badanych gospodarstw realizuje cele edukacyjne w zakresie produkcji roślinnej (18 zagród), zwierzęcej (17 zagród) oraz kultywowania dziedzictwa i tradycji pomorskiej wsi (17 zagród) (tab. 3). W programach edukacyjnych realizowanych przez gospodarstwa regionu pomorskiego zdecydowanie przeważają zajęcia rekreacyjne, a także te propagujące przyrodę, tradycyjną żywność, prace w gospodarstwie rolnym oraz rękodzieło artystyczne (Czapiewska 2017).

Tabela 3. Cele edukacyjne realizowane w zagrodach województwa pomorskiego

	Wyszczególnienie	Liczba zagród edukacyjnych	[%]
Realizowane cele edukacyjne	Edukacja w zakresie produkcji roślinnej	18	90,0
	Edukacja w zakresie produkcji zwierzęcej	17	85,0
	Edukacja w zakresie przetwórstwa produktów rolnych	9	45,0
	Edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej	9	45,0
	Edukacja w zakresie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej	17	85,0

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie bazy gospodarstw edukacyjnych, www.zagroda-edukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018)

⁷ <http://ksow.pl/turystyka-na-wsi.html> (dostęp: 3.12.2017)

Przykładowe programy zajęć edukacyjnych oferowane przez pomorskich rolników to, np. lekcje o zbożu, mleku („Wichrowe Wzgórze”), produktach pszczołach (Pasięka „U Strusi”), skarbach ziemi czy tradycyjnym rzemiośle i kaszubskiej kulturze („Jałowcowa Dolina”). Pięć gospodarstw (w Polnicy, Kiełpinie, Turze, Nowęcinnie i Opaleniu) specjalizuje się w hodowli koni różnych ras, toteż tematyka zajęć, jakie oferują zagrody związana jest z końmi. W gospodarstwach można nauczyć się przygotowania koni do pracy pod siodłem i w zaprzęgu, skorzystać z lekcji nauki jazdy konnej lub udoskonalić umiejętności jeździeckie. Właściciele „Stadniny Koni Maciukiewicz” w Nowęcinnie, będący doświadczonymi instruktorami jazdy konnej, od 1992 roku prowadzą ośrodek jeździecki i organizują obozy jeździeckie. W gospodarstwie realizowany jest jeden specjalistyczny program edukacyjny – „Hodowla i użytkowanie koni”. Natomiast „Maciejówka” od kilkunastu lat prowadzi hipoterapię. Na pomorskiej ziemi można też poznać życie afrykańskich strusi (zagroda w Jantarze), czy alpaka (zagroda w Nowej Hucie). Liczba oferowanych przez gospodarstwa programów edukacyjnych jest zróżnicowana i waha się od 1 do 7 (tab. 4). Średnio przypadają zatem cztery programy na jedną zagrodę edukacyjną. Najbardziej urozmaiconą ofertę proponują zagrody – „Lawendowa Osada”, „Zaczarowany Folwark” i Osada Artystyczno-Wypoczynkowa „Stara Baśń” (po 7 programów edukacyjnych).

„Lawendowa Osada” jest ekologicznym gospodarstwem agroturystycznym, w którym uprawianych jest kilkanaście odmian lawendy. Uprawa ta jest jedną z największych w kraju, a także pierwszą i największą w północnej Polsce. Ponadto, gospodarstwo posiada liczne obiekty i urządzenia przeznaczone do rekreacji. Goście korzystać mogą z relaksujących i leczniczych właściwości Wioski SPA (kompleksu do hydro-, chromo-, aroma-, muzyko- i haloterapii), gdzie znajduje się m.in. Grota Solna, Gorąca Balia (Hot tube) z jacuzzi, Zimna Balia oraz Bania Ruska. W „Lawendowej Osadzie” jest także AQUA Kompleks – basen z podgrzewaną wodą i ruchomym otwieranym zadaszeniem, czynny przez większą część roku, gdzie korzystać można z dobroczynnych właściwości odnowy biologicznej. Wykorzystanie relaksujących i dobroczynnych właściwości lawendy w połączeniu ze SPA dało możliwość nauki relaksacji, prowadzenia warsztatów wytwarzania naturalnych mydeł, olejków, kremów czy lawendowego wina. W zagrodzie oferowane są noclegi w Lawendowych Chatkach – pięciu sypialniach usytuowanych w domach mieszkalnych: Lawendowej Chatce Fioletowej, Lawendowej Chatce Niebieskiej i Lawendowej Chatce Zielonej. Na uwagę zasługuje też fakt, iż na terenie całego obiektu nie ma telewizora, co jest świadomym wyborem, na który decydują się odbiorcy chcący, aby odpoczynek i relaks umożliwił wyłącznie obcowanie z naturą⁸. Z racji tego, że „Lawendowa Osada” jest gospodarstwem proekologicznym, toteż zastosowanie znalazły tu odnawialne źródła energii – do podgrzewania wody użytkowej, ogrzewania wody w basenie,

⁸ <http://lawendowaosada.pl/> (dostęp: 20.01.2018).

czy oświetlania różnych części gospodarstwa (pompa ciepła). W zagrodzie funkcjonuje także ekologiczna oczyszczalnia ścieków i kompostownia. Ciekawym przykładem gospodarstwa jest Osada Artystyczno-Wypoczynkowa „Stara Baśń” w Wilczych Błotach, specjalizująca się głównie w prowadzeniu zajęć edukacyjnych o profilu artystycznym, jak malarstwo olejne i akrylowe, sztuka zdobienia mebli i przedmiotów użytkowych. Zagroda oferuje również zajęcia zielarskie, realizowane na wytyczonych ścieżkach edukacyjnych (na łące ziołowo-kwiatowej z właściwym opisem dla danej rośliny)⁹. Zabudowania gospodarskie (stodoła i obora) zaadaptowano na cele działalności gospodarczej, tj. pokoje gościnne, kuchnię i salę szkoleniową.

Niektóre zagrody – w Osicach, Skórczu i Nowej Hucie – obok programów oferowanych standardowo w gospodarstwie, realizują także programy dodatkowe (tab. 4). W pierwszym z nich jest to około 5-godzinny program „Żuławy w różnym świetle”, którego celem jest zapoznanie uczestników zajęć z dziedzictwem kultury materialnej Żuław. W drugim przypadku program dodatkowy pn. „Szukanie skarbu w lesie” (3-godzinny) przygotowany został w formie zabawy integracyjnej, łączącej edukację w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej. Warto dodać, iż gospodarstwo realizuje ponadto programy wyjazdowe w placówkach oświatowo-wychowawczych, które trwają zwykle około 45 minut. Natomiast zagroda w Nowej Hucie oferuje program dodatkowy, również 3-godzinny, pn. „Osobliwy świat rezerwatu Jeziora Lubygość”, prezentujący walory przyrodnicze tego miejsca – ekosystemy leśne (lasy bukowe) i nieleśne wykształcone w dolinie rynnowej jeziora Lubygość (Lubogoszcz). Rezerwat utworzony został w 1962 roku i obejmuje obszar blisko 70 hektarów. Jednakże podstawowym dochodem gospodarstwa, nietypowym dla polskiego rolnictwa, jest hodowla alpaka i lam, co w znacznej mierze wpłynęło na tematykę oferowanych zajęć – alpako-trekking, lamo-trekking. Jest to nowatorska i bardzo interesująca alternatywa dla gospodarstw agroturystycznych, która na dzień dzisiejszy na terenie naszego kraju jest niszowa, ale o wielkim potencjale rozwoju ekonomicznego gospodarstw¹⁰. Ponadto w gospodarstwie prowadzona jest alpako-terapia, wspomagająca rehabilitację ruchową oraz umysłową osób niepełnosprawnych zarówno dzieci, jak i dorosłych.

---

⁹ <http://www.zula.pl/> (dostęp: 20.01.2018).

¹⁰ W 2012 roku powstał Polski Związek Hodowców Alpaka, którego celem jest: podniesienie świadomości w zakresie chowu i hodowli alpaka, realizacja badań w zakresie chowu i hodowli alpaka w celu poprawy jakości pogłowia w Polsce, wspieranie promocji włókna, możliwości przetwórstwa, sprzedaży surowca oraz gotowych wyrobów, reprezentowanie interesów hodowców w Polsce oraz poza granicami kraju. Od 2017 roku funkcjonuje sekcja turystyki i alpako-terapii, której zadaniem jest promocja turystyki z alpakami oraz alpako-terapii, <http://podr.pl/wp-content/uploads/2017/02/alpaki-w-turystyce-1.pdf> (dostęp: 3.02.2018).

8.	Chech	1	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
9.	Gospodarstwo agroturystyczne „U Chłopa”	5	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-
10.	„Pod Lipą”	4	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
11.	„Jałowcowa Dolina”	3	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	+
12.	„Kaszëbskò Zagroda”	1	+	-	+	-	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-
13.	„Lawendowa Osada”	7	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-
14.	„Wiejska Zagroda”	2*	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
15.	Stadnina Koni Maciukiewicz	1	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+
16.	Gospodarstwo agroturystyczne „Maciejówka”	2	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+
17.	Pasięka „U Strusi”	3	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-
18.	„Zaczarowany Folwark”	6*	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
19.	Osada Artystyczno-Wypoczynkowa „Stara Baśń”	7	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
20.	Gospodarstwo Hodowlano-Agroturystyczne „Alpaki na Kaszubach”	3*	+	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
		Liczba zagród edukacyjnych	15	6	15	10	13	6	9	12	7	16	8	18	5					
		%	75	35	75	50	65	30	45	60	35	80	40	90	25					

Objaśnienia: * dodatkowy program edukacyjny w ofercie zagrody; + realizowana tematyka zajęć edukacyjnych; - nie realizowana tematyka zajęć edukacyjnych.

Źródło: opracowanie na podstawie bazy gospodarstw edukacyjnych, www.zagroda-edukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018)

Doskonałym zapleczem edukacyjnym są budynki w zagrodach (stajnie, stodoły, obory, spichlerze, garaże, wiaty, magazyny, przydomowe piekarnie, pracownie pszczelarskie itp.). Prowadzeniu zajęć w gospodarstwie sprzyjać może wyposażenie w narzędzia i maszyny, posiadanie zwierząt i upraw roślin¹¹.

4. Podsumowanie

Współczesna polska wieś nie może ograniczać się do rozwoju produkcji rolniczej. Powstające nowe inicjatywy gospodarcze poza rolnictwem są wskaźnikiem unowocześniania terenów wiejskich. Coraz więcej gospodarstw wchodzi na drogę różnicowania swej dotychczasowej działalności oraz pozyskiwania nowych źródeł dochodów (Sikora 2007). Jednym z innowacyjnych kierunków dywersyfikacji wiejskiej gospodarki są usługi edukacyjne, bazujące na potencjale gospodarstwa rolnego: unikatowej infrastrukturze technicznej, produkcji i zajęciach gospodarskich, umiejętnościach i doświadczeniu rolników, miejscowej tradycji i kulturze (Kmita-Dziasek 2010). Zwykle za innowację uważa się zmiany w aspekcie gospodarczym i społecznym (Decelle 2004), a za takie można uznać powstanie zagród edukacyjnych, których idea jest popularyzacja rolniczego oblicza wsi i nadanie mu właściwej rangi społecznej, przy jednoczesnym wykorzystaniu zasobów materialnych i niematerialnych obszarów wiejskich (*Poradnik...* 2015). Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych, utworzona w 2011 roku, jest przykładem innowacyjnego przedsięwzięcia sieciowego w zakresie rozwoju obszarów wiejskich i aktywności społecznej. Współpraca w sieci daje właścicielom gospodarstw większe możliwości rozwoju, wpływając na wzrost pozycji konkurencyjnej, wynikającej z identyfikowania się ze wspólną marką. Promowanie tradycji i kultury ludowej, poznawanie dobrej polskiej żywności czy upowszechnienie idei edukacji w gospodarstwie rolnym to główne cele projektów realizowanych przez mieszkańców obszarów wiejskich w ramach Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych.

W województwie pomorskim zainteresowanie rozwojem działalności edukacyjnej wykazują najczęściej gospodarstwa agroturystyczne, dla których przedsięwzięcie tego typu stwarza szansę na wydłużenie sezonu turystycznego oraz rozszerzenie oferty. Zajęcia edukacyjne w gospodarstwach rolnych wpływają korzystnie na zachowanie żywności obszarów wiejskich, a poprzez spotkanie przyszłych konsumentów z rolnikami dają mieszkańcom miasta zrozumienie dla potrzeb gospodarki wiejskiej. Bezpośredni kontakt z bogatym otoczeniem rolniczo-przyrodniczym i kulturowo-społecznym w zagrodzie wiejskiej sprzyja holistycznemu rozwojowi.

---

¹¹ <http://www.dziennikbałtycki.pl/strefa-agro/wiadomosci/a/pomorski-osrodek-doradztwa-rolniczego-tworzy-na-wsi-zagrody-edukacyjne-zglos-sie,12367358/> (dostęp: 3.04.2017).

Na początku lat 80. ubiegłego wieku rozpowszechnił się pogląd, że innowacyjność to zdolność kreowania nowości i wykorzystania ich w praktyce, które dotyczą przedsiębiorstw różnej wielkości – nie tylko tych największych. Nawet małe gospodarstwa mogą zatem wprowadzić innowacje powstałe w instytucjach naukowych (Józwiak 2015). W nowoczesnej gospodarce niezbędne jest wnoszenie wartości dodanej do oferowanych produktów lub usług (innowacyjność). Z badań wynika, że na badanym terenie aktywność edukacyjną prowadzą zarówno niewielkie obszarowo gospodarstwa, jak i te bardzo duże – nawet o powierzchni powyżej 50 ha. Działalność edukacyjna zazwyczaj powiązana jest z prowadzeniem gospodarstwa rolnego czy innej działalności gospodarczej, zazwyczaj turystycznej lub przetwórczej. Badane zagrody oferują średnio 4 pakiety edukacyjne, które w większości skierowane są do dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym. Tematyka programów edukacyjnych jest bardzo zróżnicowana i dotyczy zarówno produkcji roślinnej, zwierzęcej, przetwórstwa, promowania ekologicznej żywności, jak i dziedzictwa kulturowego oraz stylu życia mieszkańców. Oferta dostosowywana jest najczęściej do tradycji i kultury regionu, co dowodzi, że powodem prowadzenia działalności edukacyjnej nie zawsze było tylko kryterium ekonomiczne, ale też społeczne, czyli satysfakcja właścicieli wynikająca z promowania lokalnego dziedzictwa. Propozycja edukacyjna prezentowanych gospodarstw wiejskich jest zatem obiecującym kierunkiem działalności uzupełniającym podstawowe źródła dochodu mieszkańców wsi oraz spełniającym szeroko rozumianą misję społeczną. Od kilkunastu lat możemy zaobserwować wzrost zainteresowania funkcją pozaprodukcyjną rolnictwa, w tym również społeczną. W ramach usług społecznych idea zagród edukacyjnych jest poszerzana o zagrody opiekuńcze. Pierwsze gospodarstwa opiekuńcze pilotowane przez doradztwo rolnicze powstają już w województwie kujawsko-pomorskim.

Nowe trendy społeczne i moda na zdrowy styl życia przyczyniają się do tworzenia na obszarach wiejskich innowacyjnych produktów na bazie miejscowych zasobów. Zwykle są one elementem dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i historycznego badanego regionu. Zagrody edukacyjne od kilku lat stanowią dobry przykład innowacyjnej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Pomorza. Umożliwiają one poszukiwanie przez rolników dodatkowych dochodów, aktywizują nie tylko miejscową społeczność, ale wzbogacają też lokalną gospodarkę.

Literatura

- Bal-Woźniak T., 2004, *O podmiotowych uwarunkowaniach innowacyjności, czyli pierwotnych przyczynach braku aktywności innowacyjnej*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, 1030, Wrocław.
- Barnett H., 1953, *Innovation: The Basis of Cultural Change*, McGraw-Hill Company, New York.

- Bogusz M., Kmita-Dziasek E., 2015, *Zagrody edukacyjne jako przykład innowacyjnej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, [w:] Kamińska W. (red.), *Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich*, „Studia KPZK PAN”, 163: 155–166.
- Brol R., Sztando A., 2011, *Strategiczne kreowanie innowacyjności gospodarki lokalnej na przykładzie gminy Polkowice*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 179, Wrocław.
- Chodyński A., 2008, *Przedsiębiorczość i innowacyjność a kompetencje – aspekty strategiczne*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas – „Zarządzanie”, 2: 31–39.
- Czapiewska G., 2017, *Partnerstwo i współpraca w aspekcie turystyki wiejskiej Pomorza*, [w:] Wojciechowska J. (red.), *Sieci współpracy w turystyce wiejskiej. Stan obecny i nowe wyzwania*, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków–Łódź: 185–202.
- Decelle X., 2004, *A Conceptual and Dynamic Approach to Innovation in Tourism*, OECD, Organization of Economic Cooperation and Development, Paris: 5–12.
- Dobre praktyki innowacyjne. Podręcznik przedsiębiorcy*, 2010, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Warszawa, <http://www.msodi.mazovia.pl/pliki/e3f18d16a-b7eea55a894d20c4a4a90b1.pdf>.
- Drucker P., 1992, *Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Francik A., 2003, *Sterowanie procesami innowacyjnymi w organizacji*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Innowacyjna wieś pomorska*, 2017, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Lubaniu, Lubań.
- Józwiak W., 2015, *Innowacje w polskich gospodarstwach rolnych, zakres ich wdrażania i znaczenie*, IERiGŻ–PIB, Warszawa.
- Kmita-Dziasek E., 2010, *Agroturystyczne gospodarstwa edukacyjne – idee i dobre przykłady*, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków.
- Kmita-Dziasek E., 2011, *Wprowadzenie do zagadnień edukacji w gospodarstwach rolnych*, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków.
- Kmita-Dziasek E., 2014, *Gospodarstwa edukacyjne w koncepcji rolnictwa zaangażowanego społecznie*, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Częstochowa.
- Kmita-Dziasek E., Bogusz M., 2017, *Networking wiejskiej przedsiębiorczości na przykładzie Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych*, [w:] Wojciechowska J. (red.), *Sieci współpracy w turystyce wiejskiej. Stan obecny i nowe wyzwania*, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków–Łódź: 15–133.
- Koncepcja i funkcjonowanie Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych*, 2015, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków.
- Kopaliński W., 2000, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Świat Książki, Warszawa.
- Kreatywność i innowacje w Unii Europejskiej na rzecz rozwoju obszarów wiejskich*, 2009, „Przegląd Obszarów Wiejskich UE”, 2.
- Meyer-Stamer J., Schoen Ch., 2007, *Rapid Appraisal of Local Innovation Systems (RALIS): Assessing And Enhancing Innovation Networks*, Mesopartner working papers, Duisburg and Munich.

- Munro J., 2015, *Accelerating Innovation in Local Government Research Project*, „Public Money & Management”, 35: 219–226.
- Oslo Manual. Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data*, 2005, 3rd Edition, OECD/Eurostat, Paris.
- Podręcznik Oslo. Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji. Pomiar działalności naukowej i technicznej*, 2008, OECD/Eurostat, Warszawa.
- Pietrański Z., 1970, *Ogólne i psychologiczne zagadnienia innowacji*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Pomykański A., 2001, *Zarządzanie innowacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Łódź.
- Poradnik. Wprowadzenie do zagadnień edukacji w gospodarstwie rolnym*, 2015, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków.
- Porter M.E., 1990, *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York; The Macmillan Press Ltd., London (republished with a new introduction, 1998).
- Przywojska J., Wyrwas I., 2016, *Innowacje w zarządzaniu publicznym i polityce społecznej. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] Przywojska J., Wyrwas I. (red.), *Innowacje w zarządzaniu publicznym i polityce społecznej*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, 17(4), cz. II, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź–Warszawa: 5–14.
- Regulamin Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych*, 2015, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków.
- Sikora J., 2007, *Turystyka wiejska a edukacja – różne poziomy, różne wymiary. Wstęp*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań.
- Schumpeter J.A., 1960, *Teoria rozwoju gospodarczego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Źródła internetowe

- <http://ksow.pl/turystyka-na-wsi.html> (dostęp: 3.12.2017).
- http://ksow.pl/uploads/tx_library/files/10_Koncepcja_i_funkcjonowanie_Og%C3%B3lnopolskiej_Sieci_Zagr%C3%B3d_Edukacyjnych.pdf.
- <http://lawendowaosada.pl/> (dostęp: 20.01.2018).
- <http://podr.pl/wp-content/uploads/2017/02/alpaki-w-turystyce-1.pdf> (dostęp: 3.02.2018).
- <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/759,pojecie.html> (dostęp: 1.02.2018).
- <http://www.dziennikbaltycki.pl/strefa-agro/wiadomosci/a/pomorski-osrodek-doradztwa-rolniczego-tworzy-na-wsi-zagrody-edukacyjne-zglos-sie,12367358/> (dostęp: 3.04.2017).
- <http://www.zula.pl/> (dostęp: 20.01.2018).
- www.zagrodaedukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018).

INNOVATION AND SOCIAL ACTIVITY IN THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF POMERANIA – ON THE EXAMPLE OF EDUCATIONAL FARMS

Abstract: Contemporary village can not be limited to the development of agricultural production only. In a modern economy it is necessary to bring added value to the offered products or services (innovation). The National Educational Farm Network is an example of an innovative project (network) in terms of rural areas development and social activity.

The idea of educational farms was established in 2011. Its aim is to popularize the agricultural aspect of villages with using of local resources. Within a few years, it has met with great interest, not only of the tourists but also the owners and institutional environment. The aim of the elaboration was to assess the activities of educational farms as an example of innovation in rural areas of Pomerania voivodeship. One of the innovative directions of diversification the rural economy are educational services based on agricultural holding potential. Currently there are 239 farms making educational activities in the National Educational Farm Network including 20 farms in the Pomeranian voivodeship. Their educational offer is a new direction of activity that fulfills the wider social mission. A rich offer of educational packages facilitates the development of this form of education in rural areas. It is directed first of all to children and school teenagers. The subject of educational programs is very diverse and concerns both plant and animal production, processing, promotion of organic food and concerns also cultural heritage and lifestyle of residents. Educational farms are a good example of innovative entrepreneurship in rural areas of Pomerania. They enable farmers to search for additional income, activate not only the local community but also enrich the local economy.

Keywords: Innovation, social farming, the National Educational Farm Network, Pomerania voivodeship, rural areas.

Dr Gabriela Czapiewska
Instytut Geografii i Studiów Regionalnych
Wydział Matematyczno-Przyrodniczy
Akademia Pomorska w Słupsku
e-mail: gabriela.czapiewska@apsl.edu.pl

Mateusz Konieczny

OD ANIMACJI DO INNOWACJI JAK AKTYWIZOWAĆ WIEJSKIE SPOŁECZNOŚCI? PRZYKŁAD KRZAKÓW

Zarys treści: W artykule zostały ukazane działania podejmowane w niewielkiej wsi na Sieradczyźnie, które przyczyniły się do zwiększenia aktywności mieszkańców, a przede wszystkim stworzyły młodzieży aktywną formę spędzania wolnego czasu w okresie wolnym od nauki szkolnej. Artykuł stanowi również próbę podsumowania 15-letniego dorobku działalności młodzieży z Krzaków, która od 2003 roku realizuje akcje i projekty odpowiadające na potrzeby wskazywane przez społeczność lokalną. Obecnie nie tylko w jednej miejscowości, ale na terenie gminy. Sposób podejścia do animacji opisany został z perspektywy organizatora, który w procesie działania nabywał nowe kompetencje i umiejętności niezbędne do realizacji zaplanowanych inicjatyw¹.

Słowa kluczowe: Animacja, innowacja, aktywizacja, animator, młodzież, Krzaki.

1. Animacja i innowacja

Słowo „animacja” pochodzi od łacińskiego słowa *anima* – dusza i *animo* – ożywiam, inaczej: „tchnąć duszę”, ożywić, wprawić coś w ruch (Białek 2005a). W literaturze dotyczącej problematyki życia społeczno-kulturalnego wskazywane są różne definicje animacji, przy czym odnoszą się one do czterech obszarów – celu, metody, procesu i działań. Animacja jest postrzegana jako „kierunek działania wśród ludzi i z ludźmi, które ma na celu ułatwienie jednostce oraz grupie udziału w bardziej aktywnym i twórczym życiu”, jak również jako „metodę działania, metodę pracy kulturalnej i społeczno-wychowawczej” (Kargul 2003). Animacja jest procesem, w którym stwarza się przedstawicielom lokalnej społeczności szansę do współdziałania i do angażowania się w działania na rzecz

---

¹ W artykule zamiennie używane są słowa animator, lider i organizator. Autorem tekstu jest inicjator i organizator projektów społeczno-edukacyjnych, a także współtwórca opisanych przedsięwzięć.

innych, ale również całej miejscowości. To także proces, w którym odbiorcy uczą się od siebie nawzajem. W animacji pobudza się społeczność, zachęca do zmiany lub spojrzenia na swoje miejsce zamieszkania z innej perspektywy. Podejmując działania animacyjne powinno się wykorzystywać metody i narzędzia dostosowane zarówno do możliwości osób zaangażowanych w działanie, jak i odbiorców. Poprzez realizację różnorodnych zadań możliwe jest rozwijanie własnych zainteresowań oraz nabywanie nowych umiejętności.

W literaturze, obok animacji, wskazuje się inne formy pracy ze społecznością lokalną, m.in. organizowanie społeczności lokalnej, które definiuje się jako komplet działań podejmowanych w danej społeczności w celu upodmiotowienia mieszkańców, wzmocnienia potencjału społeczności (jednostki, grupy, instytucje), budowania koalicji i struktur zmierzających do rozwiązania lokalnych problemów, a w ostateczności poprawę życia mieszkańców (Bąbska, Dudkiewicz 2014). W organizowaniu społeczności lokalnej możliwe jest również wykorzystywanie animacyjnych metod działania.

Działania animacyjne budują i wzmacniają więzi społeczne pomiędzy mieszkańcami, a także przyczyniają się do rozwoju kapitału społecznego. Obok kapitału społecznego „odnoszącego się do powiązań między jednostkami – sieci społecznych i norm wzajemności oraz wyrastającego z nich zaufania” wskazuje się kapitał fizyczny – materialny oraz kapitał ludzki – wiedza, umiejętności, doświadczenie (Putnam 2008). Szczególnie ważne w aktywizowaniu społeczności są:

- zaufanie ułatwiające współpracę i nawiązywanie bliższych relacji²,
- norma uogólnionej wzajemności polegająca na udzieleniu wsparcia drugiej osobie, przy nieoczekiwaniu od obdarowanego niczego w zamian na rzecz przekonania, że w przyszłości ktoś inny pomoże obdarowującemu³,
- zaangażowanie obywatelskie, czego wyrazem może być udział w organizacjach oraz sieciach społecznych.

Na kształtowanie się więzi społecznych istotnych w rozwoju społeczności wpływają również styczność przestrzenna oraz łączność psychiczna. Styczność przestrzenna związana jest z utrzymywaniem kontaktu z drugim człowiekiem i postrzeganiem jego obecności jako cechy stałej. Jednak to, w jakim stopniu interakcja zostanie nawiązana determinuje łączność psychiczna wyrażana poczuciem tożsamości, zbieżnością celów, realizacją podobnych zadań (Pilch 2003).

² W *Samotnej grze w kręgle* Robert D. Putnam wyodrębnił dwa typy zaufania: zaufanie zagęszczone (*thick trust*) charakterystyczne dla relacji osobistych z przedstawicielami najbliższego kręgu lub sieci oraz zaufanie rozproszone (*thin trust*) dotyczące osób nieznanymi, pomiędzy którymi występuje dystans społeczny. Warto zauważyć, że osoby angażujące się społecznie, w przeciwieństwie do osób stroniących od udziału w życiu zbiorowości, są bardziej wiarygodne i ufne (Putnam 2008).

³ Robert D. Putnam wskazuje także na sieci zaangażowania wspólnotowego opierające się na normie wzajemności, przy czym w dalszej części pracy podkreśla, że „bardziej wartościowa jest norma uogólnionej wzajemności” (Putnam 2008).

Osoba odpowiedzialna za przeprowadzenie działań animacyjnych powinna umiejętnie angażować miejscowy kapitał społeczny, fizyczny i ludzki. Animator w trakcie realizacji zamierzonych celów może inicjować powstanie grup zadaniowych, które wezmą odpowiedzialność za wykonanie poszczególnych etapów przedsięwzięcia. Poprzez tworzenie grup zadaniowych dostarcza się członkom społeczności odpowiednie dobra i usługi, upowszechnia się wiedzę i informacje, artykułuje się interesy i potrzeby, organizuje procesy rzecznicze (Kaźmierczak 2014). Do grup zadaniowych warto włączyć aktorów życia społecznego, lokalne autorytety, miejscowych działaczy, przedstawicieli władz samorządowych, jak również mieszkańców angażujących się na rzecz swojego otoczenia.

Innowacjami społecznymi określa się „nowe formy osiągania specyficznych celów, wśród nich nowe formy organizacyjne, nowe przepisy, ale również nowy styl życia pozwalający rozwiązywać problemy lepiej niż tradycyjne praktyki” (Lubimow-Burzyńska 2014 za: Schienstock, Hämäläinen 2001). Wprowadzanie innowacji społecznych najczęściej determinowane jest przez pojawiające się zmiany w społeczeństwie, tj.:

- starzenie się mieszkańców, które wymaga wprowadzenia nowych sposobów organizowania opieki nad seniorami, ale także przeciwdziałanie izolacji,
- zróżnicowanie kulturowe związane z napływem nowych mieszkańców przyczynia się do podejmowania działań edukacyjnych zmierzających do minimalizowania ryzyka ewentualnych konfliktów,
- wzrost zachorowalności oraz występowanie chorób przewlekłych wiąże się z koniecznością realizacji działań prozdrowotnych,
- zróżnicowanie statusu ekonomicznego mieszkańców, skutkującego zwiększaniem dysproporcji w dochodach społeczności, a także wyrazistym wyodrębnieniem grup bogatych i biednych,
- zmieniający się wzorzec wchodzenia w dorosłe życie młodzieży powiązany z koniecznością zdobywania wykształcenia przyczynia się do zwiększenia szans na rynku pracy, jednak z drugiej strony zwiększa problem z usamodzielnianiem się młodzieży,
- pojawienie się patologii społecznych w związku ze wzrastającym zróżnicowaniem społeczeństwa (Lubimow-Burzyńska 2014).

Do czynników istotnych w procesie zmiany w społeczności zalicza się ludzi, strukturę społeczną, zasoby oraz problemy. Osoba, która uczestniczy w procesie wprowadzania zmiany funkcjonuje w określonym porządku społecznym, ekonomicznym i prawnym. Ważne jest, aby animator budował i wzmacniał kapitał społeczny pomiędzy członkami społeczności (Pylak 2008) oraz posiadał umiejętność wykorzystania potencjału tkwiącego w lokalnych zasobach (Bąbska, Jordan 2014).

Poprzez realizację działań animacyjnych dąży się do rozwiązywania pojawiających się problemów społecznych. Zdarza się, że pierwsze działania zapoczą-

kowuje proces wprowadzania lokalnych zmian, np. w sposobie spędzania wolnego czasu, a także aktywizuje mieszkańców do współpracy na rzecz wspólnych celów – tak jak miało to miejsce w Krzakach.

2. Koniec „liny śmierci”, początek czegoś nowego

Krzaki to niewielka wieś pod Sieradzem w województwie łódzkim. Obecnie w Krzakach mieszka niewiele ponad 200 osób. Społeczny i obywatelski rozwój Krzaków związany jest z rozwojem Ochotniczej Straży Pożarnej, która nieprzerwanie istnieje od 1927 roku. Życie kulturalne w miejscowości rozwijało się dzięki takim organizacjom jak Zespół Świątlicowy, Związek Młodzieży Wiejskiej czy Koło Gospodyń Wiejskich (*Historyczna mapa Krzaków* 2011). Wszelkie działania podejmowane przez lokalnych działaczy wynikały z oddolnych potrzeb społeczności i najczęściej realizowane były przy wykorzystaniu miejscowych zasobów, zarówno materialnych, jak i ludzkich.

Najmłodszy mieszkańcy wsi najczęściej samodzielnie organizowali swój czas wolny. Jedną z głównych atrakcji była „lina śmierci” – kierownica od roweru przymocowana do długiej linki zwisającej z gałęzi drzewa. Zainteresowani chwyтали za kierownicę, a następnie przeskakiwali nad kanałem. Codziennie młodzieży wypełniały spotkania na przystanku autobusowym lub przed sklepem, a także miniturnieje piłki nożnej organizowane na prowizorycznym boisku (Gawrońska 2013).

W roku 2003 rozpoczął się kolejny etap społecznego życia miejscowości. Młodzież, we współpracy z rodzicami, zdecydowała się na realizację pierwszej inicjatywy – dnia dziecka dla najmłodszych mieszkańców wsi. W tym samym roku młodzi aktywiści utworzyli grupę nieformalną „Rozrywkowa młodzież”. Rok później uczniowie wzięli udział w warsztatach organizowanych przez Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „e”, podczas których stworzyli pierwszy w swoim życiu projekt zatytułowany „Wakacje w Krzakach”. Na jego realizację otrzymali dofinansowanie od Polskiej Fundacji Dzieci i Młodzieży (Białek 2005b).

W pierwszych działaniach animacyjnych organizowanych na terenie Krzaków wykorzystywano sprzęt trudno dostępny wówczas dla większości mieszkańców, tj. aparaty i kamery cyfrowe. Najmłodszy Krzaczanie otrzymywali aparat na jeden dzień, w trakcie którego wykonywali amatorskie reportaże na wybrany przez siebie temat. Efektem warsztatów zrealizowanych w 2004 roku jest galeria składająca się z blisko 15 tys. fotografii. Wykonane zdjęcia, jak również materiały wizualne stworzone w kolejnych latach działalności grupy, stanowią doskonały portret społeczności, marzeń i pragnień mieszkańców, a także obraz zmian społecznych, kulturowych, ekonomicznych i infrastrukturalnych, które wydarzyły się w Krzakach.

Fot. 1. Młodzież podczas warsztatów uczy się obsługi kamery cyfrowej oraz przygotowuje pierwszy filmik o Krzakach (sierpień 2004)

fot. P. Stasik

Działania podejmowane na terenie Krzaków były odpowiedzią na pojawiające się wyzwania – nieefektywne zagospodarowanie wolnego czasu w okresie wolnym od nauki szkolnej, trudności w uczeniu się i poznawaniu nowych informacji, niewystarczająca ilość wspólnych działań. To właśnie tutaj młodzi ludzie stawali się zarówno organizatorami, jak i odbiorcami realizowanych przedsięwzięć. W poszczególne inicjatywy włączano nie tylko mieszkańców, ale i przedsiębiorców, władze samorządowe czy przedstawiciele mediów. Młodzi aktywiści w swojej działalności kierowali się takimi wartościami, jak godność, szacunek do drugiego człowieka, wyrównanie szans w społeczności lokalnej (głównie dzieci i młodzieży), bezpieczeństwo, solidarność i otwartość (Gawrońska 2013).

Wspólna historia, poczucie tożsamości, chęć udokumentowania wspomnień i opowieści przekazywanych przez najstarszych mieszkańców stawały się elementami scalającymi społeczność. Efektem ponad rocznego projektu zatytułowanego „Odkrywamy Krzaki” (2011 r.) jest historyczna mapa Krzaków. Spotkania ze świadkami historii pozwoliły młodzieży na poznanie przeszłości miejsca, w którym żyją, na spojrzenie na swoją miejscowość z perspektywy dorosłych. Wspólne poznawanie historii było także jednym z pierwszych doświadczeń badawczych dzieci, które wyposażone w dyktafony i notatniki, dokumentowały dzieje małej ojczyzny.

Pierwsze działania animacyjne podejmowano spontanicznie. Zarówno młodzież, jak i dorośli uczyli się, czym jest projekt i na czym polega mechanika jego funkcjonowania. Kolejne inicjatywy, a łącznie zrealizowano ich piętnaście, wzbudziły w organizatorach chęć profesjonalizacji, dalszego dokształcania się, poszukiwania nowych metod pracy. Młodzież opracowała lokalną diagnozę, spisując trudności, z którymi borykają się mieszkańcy. Jedną z nowych inicjatyw była modernizacja placu zabaw oraz stworzenie skweru krzewowo-kwiatowego – miejsca wspólnego dla wszystkich mieszkańców.

Fot. 2. Młodzi mieszkańcy Krzaków podczas spaceru badawczego poznają historię swojej miejscowości (sierpień 2005)

fot. P. Stasik

Fot. 3. Uroczyste wręczenie nagrody dla laureata konkursu na nazwę odnowionego przez mieszkańców wsi placu zabaw „Za górą, za krzakami” (sierpień 2011)

fot. B. Owczarek

Po blisko 10 latach działalności przekształcono nieformalną grupę w Stowarzyszenie Pracownia Inspiracji Kulturalnych, tym samym zapoczątkowując nowy etap w życiu miejscowości, ale również proces rozszerzania działalności i inicjowania przedsięwzięć w innych społecznościach. Pierwszą inicjatywą realizowaną w czterech miejscowościach na terenie gminy Brzeźnio był cykl zajęć edukacyjnych zatytułowany „Mobilna Akademia”, nawiązujący do idei wakacyjnego przedszkola, które organizowano w Krzakach w latach 50. XX wieku. Latem 2014 roku animatorzy prowadzili zajęcia artystyczne, teatralne, badawcze, sportowe i językowe dla dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Inicjatywa połączyła ponad 200 dzieci i rodziców (Konieczny 2015).

Fot. 4. Warsztaty „Mobilnej Akademii” zostały zorganizowane w miejscowościach Barczew, Brzeźnio, Dębołęka i Kliczków Mały. Dzieci uczestniczące w zajęciach na placu filii bibliotecznej w Kliczkowie Małym stworzyły tipi oraz poznawały indiańskie zwyczaje i rytuały (sierpień 2014)

fot. M. Konieczny

Młodzi przez ostatnie 15 lat w swoich działaniach wykorzystywali różnorodne metody i formy pracy, dostosowując je do lokalnych możliwości oraz zasobów, którymi dysponowali. Zorganizowano m.in. wystawy fotograficzne, przestrzenną mapę miejscowości, wiejską biblioteczkę społeczną, obywatelskie gry wiejskie, kredowe murale asfaltowe, firmy portretowe, spacerów odkrywców. Tworzono rodzinne zdjęcia, krzaki życzeń⁴ oraz drzewa genealogiczne (*Inspiracje z Krzaków* 2014). W roku 2007 wydano serię kartek pocztowych, które do dziś promują miejscowość. W działaniach w Krzakach, oprócz wykorzystania różnorodnych metod pracy, istotną okazała się rola animatora, który m.in.:

- ułatwiał kontakty i doprowadzał do lepszego poznania się mieszkańców,
- włączał członków społeczności do dyskusji na temat spraw codziennego życia mieszkańców i dotychczas nierozwiązanych problemów,
- diagnozował potencjał środowiska lokalnego,
- budował lokalne koalicje,
- pobudzał mieszkańców do angażowania się we wspólne działania (Kaźmierczak 2014).

W Krzakach animator pochodzi ze społeczności, w której działa. Na taką sytuację można spojrzeć z dwóch perspektyw – wewnętrznej i zewnętrznej. Działając w społeczności, w której na co dzień się mieszka, łatwiej jest włączyć mieszkańców do wspólnego procesu, lecz istnieje ryzyko, że organizator nie uzyska

---

⁴ Krzaki życzeń mogą zostać wykorzystane m.in. do diagnozowania potrzeb społeczności lokalnej. Uczestnicy wydarzenia lub spotkania proszeni są o zapisanie na przygotowanych karteczkach swoich uwag, problemów i pomysłów, a następnie przywieszenie ich na gałęziach wskazanego krzaka lub drzewa.

odpowiedniego autorytetu i siły przebicia. W sytuacji, gdy do społeczności wkacza animator z zewnątrz, mimo trudności, które mogą go spotkać ze zdobyciem zaufania i zbudowaniem otwartej atmosfery, istnieje prawdopodobieństwo, że inicjując określone działanie, nie będzie posiadał wystarczającej wiedzy o lokalnych problemach i relacjach np. pomiędzy różnymi grupami społecznymi.

W Krzakach młodzież samodzielnie zainicjowała działania na rzecz rówieśników. Grupa zdecydowała się na rozwiązanie problemów społecznych, które bezpośrednio ich dotyczyły. Działania podejmowane przez młodzież spotkały się z zainteresowaniem lokalnych mediów. Tym samym od 2004 roku w lokalnej prasie, radiu i telewizji ukazywały się nowe reportaże i informacje o kolejnych pomysłach realizowanych przez społeczników. Krzaki stawały się miejscem, w którym żyje kultura, w którym rozwija się coś nowego.

Mimo początkowo pojawiającej się niepewności, mieszkańcy zaczęli uczestniczyć w organizowanych przedsięwzięciach. Z każdym rokiem aktywniej, nie tylko w roli odbiorcy, ale i (współ)twórcy. Przed młodzieżą, która podjęła działanie w swojej społeczności, pojawiły się nowe wyzwania, do których zaliczyć można:

- poznanie potrzeb różnych grup funkcjonujących w społeczności, nie tylko dzieci i młodzieży, aby efektywniej odpowiadać na pojawiające się potrzeby,
- wybór tematyki działania oraz formy pracy,
- zainteresowanie mieszkańców wprowadzanymi propozycjami,
- poszukiwanie sojuszników, partnerów społecznych i instytucjonalnych,
- nauka pracy metodą projektu.

Działania realizowane w Krzakach przyczyniły się m.in. do wzmocnienia lokalnej tożsamości i więzi pomiędzy mieszkańcami. Dzieci coraz silniej zaczęły identyfikować się z realizowanymi przedsięwzięciami, a także z remizą, która dzięki uprzejmości druhów strażaków stawała się miejscowym centrum kultury. Obecnie Krzaki stoją przed nowymi wyzwaniami – poszukiwaniem nowych dróg oraz osób, które będą kontynuować lokalne przedsięwzięcia. Każde działanie animacyjne jest zaplanowane w czasie, a animator powinien wiedzieć, kiedy ustąpić miejsce następcom.

3. Aktywizacja wiejskich społeczności

Na podstawie działań zrealizowanych przez młodzież z Krzaków można wyodrębnić rekomendacje przydatne lokalnym liderom, którym zależy na zaangażowaniu mieszkańców do współdziałania na rzecz wspólnych celów. Początkowo działania realizowane w Krzakach związane były ze sztuką. Poprzez artystyczne akcje i projekty, dzieci i młodzież rozwijali swoje umiejętności społeczne, poznawali nowe wiadomości i informacje, uczyli się obsługi sprzętu fotograficznego i multimedialnego.

Planując realizację działań animacyjnych w społeczności lokalnej należy zwrócić uwagę na poszczególne etapy:

Etap 1: „preanimacja” – czynności wstępne podejmowane przed rozpoczęciem animacji obejmujące m.in. diagnozę społeczną, w której uwzględnia się zarówno dane statystyczne, informacje o problemach, jak i wiedzę m.in. o społecznych dystansach, sile kontroli społecznej, tradycji;

Etap 2: czynności przygotowawcze – wyznaczenie celów realizowanych zamierzeń, zaplanowanie zadań oraz form ich realizacji;

Etap 3: czynności informacyjno-stymulacyjne – wzmacnianie komunikacji pomiędzy przedstawicielami społeczności, informowanie mieszkańców o postawionych celach i zamierzeniach, włączanie społeczności do rozwiązania określonych problemów;

Etap 4: realizacja – wdrażanie przedstawionych zadań mających na celu ulepszenie życia społeczności lokalnej przy zaangażowaniu wszystkich jej członków, koordynacja działań animacyjnych;

Etap 5: pomiar efektywności – ocena osiągnięcia wskaźników ustalonych na etapie planowania animacji (Kargul 2003).

Organizator przed rozpoczęciem procesu animacji powinien zastanowić się nad szansami i zagrożeniami dla społeczności, które mogą wystąpić w trakcie realizacji poszczególnych działań animacyjnych. W Krzakach animator wspólnie z grupą inicjował przedsięwzięcia o charakterze lokalnym, przy czym początkowo (z uwagi na młody wiek organizatorów) realizowano je we współpracy z dorosłymi. Początkowo wzrastające zaangażowanie młodzieży oraz chęć robienia czegoś dla nich, zmniejszały się, z uwagi na brak materialnych gratyfikacji.

Działania animacyjne powinny zostać dostosowane do poznawczych i fizycznych możliwości beneficjentów. Parokrotnie zdarzało się, że metody zaproponowane w Krzakach okazywały się nietrafione. Brakowało albo odpowiednich instrukcji dla odbiorców, albo mieszkańcy nie byli przygotowani na interaktywne uczestnictwo w proponowanych przedsięwzięciach. Animatorzy, inicjując nowe działania w społecznościach lokalnych, powinni nie tylko poinformować uczestników o celach animacji, jak również włączać ich w pierwsze etapy jej organizowania. Ponadto bardzo ważna jest elastyczność i umiejętność przekształcania działań, jeśli są one niezrozumiałe lub nieodpowiednie dla społeczności. Poprzez wykorzystanie animacyjnych metod można zachęcać do współdecydowania o sprawach dotyczących nie tylko miejscowości, ale i całej gminy.

Po zakończeniu procesu animacji organizator powinien przygotować społeczność do samodzielnego funkcjonowania w oparciu o wykorzystanie miejscowych zasobów (np. materialnych, społecznych). Dziś w Krzakach zaczyna się kolejny etap – poszukiwania następców, którzy będą kontynuować proces aktywizowania mieszkańców. Konieczne wydaje się nowe spojrzenie na społeczność – z perspektywy nie „tu i teraz”, ale „w przyszłość”. Zasadne wydaje się także opracowanie

nowej diagnozy lokalnych problemów i zasobów, ale już nie tylko w wymiarze jednej społeczności, ale całej gminy.

Na przestrzeni ostatnich lat zmniejszyła się liczba mieszkańców wsi. Dziś nie tylko Krzaki, ale i inne małe społeczności stoją przed nowymi wyzwaniami – starzeniem się społeczeństwa, odpływem młodych osób, utratą potencjału tkwiącego w młodzieży. Młodzi, uczestnicy projektów realizowanych w Krzakach wyjechali, rozpoczęli nowe zadania. Poprzez włączanie młodzieży do planowania i realizowania działań animacyjnych, młodzi mieszkańcy w procesie edukacji pozaformalnej nabywali kompetencje, w tym kompetencje kluczowe⁵, które dziś wykorzystują w trakcie nauki i pracy zawodowej. Ostatnie 15 lat to lata historii stworzonej przez młodzież, która w każde wakacje organizowała się, aby działać na rzecz swojej społeczności.

Innowacji towarzyszy zjawisko zmiany społecznej. Poszukując nowych rozwiązań warto zastanowić się, czy proponowane działanie nie zaburzy istniejącej już struktury, czy nie będzie sprzeczne z wartościami i zasadami obowiązującymi w danej społeczności. Wdrożenie przedstawionych rozwiązań w Krzakach nie byłoby zapewne możliwe, gdyby nie otwartość mieszkańców, a przede wszystkim młodzieży na nowości społeczne, kulturalne i technologiczne. Z każdym rokiem w Krzakach podejmowano nowe inicjatywy, których nie realizowano w innych wiejskich społecznościach na terenie powiatu czy województwa.

Organizatorzy, którzy decydują się na realizację nowych przedsięwzięć powinni spojrzeć na społeczność z czterech perspektyw – ludzi, struktury społecznej, zasobów oraz problemów. Dokładna analiza, zaplanowanie procesu wprowadzania zmian oraz bieżące reagowanie na pojawiające się trudności są jednymi z elementów gwarantujących pomyślność realizowanych przedsięwzięć.

4. Podsumowanie

Przyglądając się historii Krzaków, można zauważyć proces dojrzenia mieszkańców, jak i całej społeczności, która sprawiła, że mała, niewyróżniająca się na tle gminy społeczność stała się miejscem, w którym rozpoczęto realizację społecznych inicjatyw angażujących mieszkańców. Przykład Krzaków potwierdza, że kluczowe w rozwoju lokalnych przedsięwzięć jest pojawienie się społecznika lub animatora, który zadaje sobie pytanie „a czemu nie można tutaj czegoś zmie-

---

⁵ Kompetencje kluczowe w procesie uczenia się przez całe życie wskazane przez Komisję Europejską obejmują: porozumiewanie się w języku ojczystym, porozumiewanie się w języku obcym, kompetencje matematyczne, naukowe i techniczne, kompetencje informatyczne, umiejętność uczenia się, kompetencje społeczne i obywatelskie, inicjatywność i przedsiębiorczość, świadomość i ekspresja kulturalna (EUR-Lex Access to European Union Law...).

nić?” (Gawrońska 2013). Lider oraz grupa, z którą współpracuje powinni być przygotowani do współpracy ze społecznością lokalną.

Opisany przykład ukazuje proces profesjonalizacji grupy, która początkowo działając w strukturach nieformalnych, doksztalała się i przygotowywała do założenia stowarzyszenia, zapoczątkowując proces rozszerzania swojej działalności.

Poprzez realizację działań animacyjnych, w Krzakach udało się zminimalizować pojawiające się problemy – brak aktywnych form spędzania wolnego czasu w okresie wolnym od nauki szkolnej, brak przestrzeni do wspólnych spotkań, trudności w dostępie do kultury. Wykorzystując nowe metody pracy, wcześniej nieznane społeczności, organizatorom miejscowych przedsięwzięć udało się pobudzić społeczność do aktywnego działania na rzecz najbliższego otoczenia.

W Krzakach młodzi mieli możliwość bezpiecznego uczenia się i doświadczania nowych sytuacji. Zapewne wnioski wyciągnięte z podjętych działań wzmocniły młodzież wkraczającą w dorosłość. W procesie animacji organizatorzy, jak i uczestnicy mieli możliwość nabywania nowych kompetencji, poznawania historii swojej małej ojczyzny, budowania sieci współpracy z różnymi aktorami życia społecznego i publicznego, a także minimalizowania problemów występujących w społeczności lokalnej.

Artykuł stanowił refleksję animatora, który od kilkunastu lat jest zaangażowany w proces aktywizowania Krzaków i gminy Brzeźnio.

Literatura

- Bąbska B., Dudkiewicz M., 2014, *Czym jest usługa OSL?*, [w:] Dudkiewicz M. (red.), *ABC organizowania społeczności lokalnej. Organizowanie społeczności lokalnej – usługa społeczna. Poradnik III*, Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Warszawa.
- Bąbska B., Jordan P., 2014, *Organizator społeczności lokalnej jako refleksyjny praktyk*, [w:] Kaźmierczak T. (red.), *ABC organizowania społeczności lokalnej. Organizator społeczności lokalnej – refleksyjny praktyk. Poradnik I*, Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Warszawa.
- Białek M., 2005a, *DLA Animacja kultury. Metody, działania, inspiracje*, Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”, Warszawa.
- Białek M., 2005b, *Siedmiu wspaniałych*, Społeczne Stowarzyszenie Edukacyjno-Teatralne „Stacja Szamocin”, Szamocin.
- EUR-Lex Access to European Union Law: *Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE)*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex:32006H0962> (dostęp: 29.05.2018).
- Gawrońska W., 2013, *Młodzi buszują w Krzakach*, [w:] Szymanik G. (red.), *Aktywne społeczności. Zmiana społeczna. Katalog praktyk, t. III*, Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Warszawa.
- Historyczna mapa Krzaków*, 2011, Grupa „Rozrywkowa młodzież”, Krzaki.

- Inspiracje z Krzaków*, 2014, Pracownia Inspiracji Kulturalnych, Krzaki.
- Kargul J., 2003, *Animacja społeczno-kulturalna*, [w:] Pilch T., Lepalczyk I. (red.), *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Kaźmierczak T., 2014, *Być organizatorem społeczności lokalnej*, [w:] Kaźmierczak T. (red.), *Organizator społeczności lokalnej – refleksyjny praktyk*, Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Warszawa.
- Konieczny M., 2015, *Bajkowa Pracownia*, [w:] Kołucki S., Matug E. (red.), *Atlas dobrych praktyk FIO 2014*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
- Lubimow-Burzyńska I., 2014, *Proces tworzenia innowacji społecznych*, [w:] Wyrwa J. (red.), *Innowacje społeczne w teorii i praktyce*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Pilch T., 2003, *Środowisko lokalne – struktura, funkcje, przemiany*, [w:] Pilch T., Lepalczyk I. (red.), *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Putnam R.D., 2008, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Pylak W., 2008, *Animować, czyli co (robić)?*, [w:] Czerkawska M., Mika K. (red.), *Animator skuteczny*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Schienstock G., Hämäläinen T., 2001, *Transformation of Finnish innovation system: A network approach*, Report series 7, SITRA, Helsinki.

FROM ANIMATION TO INNOVATION. HOW TO ACTIVATE RURAL COMMUNITIES? AN EXAMPLE OF THE VILLAGE KRZAKI

Abstract: The article presents the activities undertaken in the village Krzaki in the Sieradz district, the Łódź region, which contributed to increasing the activity of the residents, and also created the active form of spending free time in the period free from schooling. The article is also an attempt to summarize the 15-year activity of the youth from Krzaki, which since 2003 has been carrying out actions and projects responding to the needs to be indicated by the local community. Currently, not only in one village, but in the Brzeźnio commune. The approach to animation was described from the perspective of the organizer, who in the process of operation acquired new competences and skills necessary to implement the planned initiatives.

Keywords: Animation, innovation, animator, youth, village, Krzaki.

Mgr Mateusz Konieczny
Instytut Stosowanych Nauk Społecznych
Wydział Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji
Uniwersytet Warszawski
e-mail: mateusz_konieczny@wp.pl

Iwona Kiniorska, Janina Wrońska-Kiczor

OCENA WYKORZYSTANIA ZASOBÓW LOKALNYCH GMIN REGIONU GÓR ŚWIĘTOKRZYSKICH W KREOWANIU I INNOWACYJNOŚCI ROZWOJU TURYSTYKI

Zarys treści: Zasoby lokalne gmin regionu Gór Świętokrzyskich, oparte są w większości na tradycji i kulturze ludowej oraz bogactwie walorów przyrodniczych i kulturowych. Celem analizy była ocena stanu zasobów lokalnych regionu Gór Świętokrzyskich, których wykorzystanie pobudza procesy kreowania i innowacyjności w rozwoju turystyki. W opracowaniu wykorzystano dane statystyczne pozyskane z BDL GUS za lata 2010–2014, spis stanu zasobów lokalnych zawarty w Katalogu zasobów lokalnych regionu Gór Świętokrzyskich. W pierwszej części pracy omówiono zagadnienia teoretyczne, związane z terminologią uwzględnioną w badaniu oraz dokonano charakterystyki obszaru badań. W drugiej zaprezentowano wyniki badań oceny zasobów lokalnych i ruchu turystycznego.

Słowa kluczowe: Zasoby lokalne, turystyka wiejska, dziedzictwo kulturowe, innowacyjność, kreatywność, społeczność lokalna.

1. Wprowadzenie

Możliwości rozwoju turystyki są uwarunkowane wieloma czynnikami o różnicowanym charakterze. Wśród nich podstawowe znaczenie nadal mają występujące na danym obszarze zasoby i walory turystyczne, które jednak coraz częściej są wynikiem działalności człowieka mającej na celu wykreowanie atrakcji mogących przyciągnąć turystów (Meyer 2010). Bezpośredni i pośredni rozwój turystyki na danym obszarze uwarunkowany jest jego potencjałem. Potencjał turystyczny regionu Gór Świętokrzyskich to nie tylko walory naturalne, ale także zasoby lokalne, które w większości oparte są na tradycjach lokalnych. Od pokoleń każda społeczność gromadzi zasoby, których źródła zawarte są w wiedzy płynącej z nauki, praktyki, obserwacji, doświadczeń, obyczajowości, norm wartości, zwyczajów i tradycji. Ogrom tych zasobów oddziedziczony od poprzednich

pokoleń wraz z atrakcjami turystycznymi, czyni ten region wyjątkowym i szczególnie predysponuje go do rozwoju turystyki. Zasoby lokalne oznaczają wszystko, co znajduje się w naszym otoczeniu, co kształtujemy, z czego korzystamy, co nam zapewnia utrzymanie, ułatwia życie i jest dla nas inspiracją (Czapiewska 2016).

W artykule podjęto problematykę określenia roli zasobów lokalnych dla rozwoju regionu Gór Świętokrzyskich. Analizie poddano wybrane zasoby przyrodnicze i kulturowe. Celem pracy była ocena stanu zasobów lokalnych regionu Gór Świętokrzyskich, których wykorzystanie pobudza procesy kreowania i innowacyjności w rozwoju turystyki. Podstawą badania były dane liczbowe nt. ruchu turystycznego w latach 2010–2014, spis zasobów lokalnych zawarty w Katalogu zasobów lokalnych regionu Gór Świętokrzyskich. Wykorzystano także dane dotyczące liczby obiektów wpisanych do rejestru zabytków w gminach (2016 r.), z zasobów Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa (NID) w Kielcach, a także ranking atrakcji turystycznych (2015 r.), pochodzący z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego. Otrzymane wyniki analiz, wykorzystane materiały źródłowe oraz literatura przedmiotu umożliwiają podjęcie próby wskazania tych zasobów lokalnych, które w istotny sposób kształtują rozwój turystyki na obszarze badań.

2. Istota zasobów lokalnych, innowacyjności i kreatywności w ujęciu teoretycznym

W literaturze przedmiotu spotykamy wiele definicji zasobów lokalnych. Poszczególni autorzy proponują różne definicje i klasyfikacje. Według A. Nizioł (2016), zasoby lokalne są elementem dziedzictwa danego regionu i kraju, których nie można kupić nigdzie indziej. Stanowią o wartości regionu, są jego bogactwem, które może stać się źródłem przedsiębiorczości i aktywności ludności lokalnej oraz atrakcją i zachętą dla turystów. Badacze powyższej problematyki wskazują na rolę zasobów lokalnych jaką mogą odegrać w rozwoju gospodarczym, w tym między innymi turystyki. Współcześnie coraz bardziej popularne stają się różne formy innowacyjności wprowadzane do promocji produktów turystycznych opartych na lokalnym potencjale obszarów.

Rozwój badań nad procesami innowacyjności datuje się od lat 60. XX wieku. Za prekursora teorii innowacji uznaje się austriackiego ekonomistę J. Schumpetera (1960), który prowadząc badania nad rozwojem gospodarczym zbadał ścieżki wprowadzania istotnych zmian w zakresie produkcji. Wówczas innowacja miała charakter zdecydowanie techniczno-ekonomiczny i początkowo uwaga badaczy skupiała się na innowacjach w aspekcie przemysłowym lub technologicznym. Lata 70. XX wieku przyniosły zmianę postrzegania problematyki innowacyjności. W 1979 roku B. Iliczko zwróciła uwagę na konieczność rozpatrywania

innowacji w szerszym kontekście. Postrzegano je jako zjawisko dotyczące: różnych przejawów życia jednostek (podejście antropocentryczne), organizacji relacji międzyludzkich (podejście społeczne), jako nowości w zakresie przyrody (podejście biotyczne) oraz jako zmiany w technice i technologii (podejście techniczne). W związku z tym nastąpiło przesunięcie postrzegania innowacji z obszarów technologicznych do obszarów związanych z marketingiem i zarządzaniem. W związku ze zmianami jakie zaszły w gospodarce w latach 90. ubiegłego wieku i dynamicznym rozwojem sektora usług, badania nad innowacyjnością usług zaczęły ewoluować. Sektor ten początkowo uważany był za niepodatny na generowanie innowacji i postępu. Obecnie najbardziej rozwinięte i konkurencyjne gospodarki na świecie charakteryzują się doskonale rozwiniętymi usługami (Kiniorska, Baran, Noga 2015).

Dzisiaj innowacyjność i kreatywność odgrywa coraz to ważniejszą rolę w branży turystycznej, głównie poprzez aktywizującą rolę turystyki w rozwoju społecznym i gospodarczym obszarów wiejskich. Sprzyjają temu społeczno-ekonomiczne przemiany oraz zmieniające się trendy na światowym i krajowym rynku turystycznym. Zdecydowanie odchodzi się od turystyki masowej, na rzecz indywidualnych wyjazdów tematycznych, które są zgodne z osobistymi zainteresowaniami podróżujących. Współczesnemu rynkowi turystycznemu nie wystarczy dostarczenie jakichkolwiek dóbr i usług, muszą one być coraz to lepsze, oszczędniejsze i nietuzinkowe. Według M. Romana (2013), koncentrując się na podmiotach turystycznych należy zauważyć, że są innowacyjne, jeżeli właściciel umie tworzyć nowe produkty oraz skutecznie je promować. Powinien więc posiadać zdolność ciągłego pozyskiwania środków finansowych stosownie do zmian zachodzących w otoczeniu. Szczególne miejsce wśród tych zadań zajmuje bezpośredni kontakt z zasobami lokalnymi wiejskiego dziedzictwa kulturowego. Różnorodność zasobów, ich potencjał zrodził się z aktywności, kreatywności i innowacyjności pokoleń, które budowały, tworzyły i pomnażały kapitał lokalnej kultury i tradycji. Innowacje są szczególnie istotne w procesie zrównoważonego rozwoju tych terenów, bo dostarczają dóbr nieodzownych w tworzeniu produktów turystyki wiejskiej. Zdaniem K. Jagodzińskiej (2013), innowacja jest realizacją atrakcyjnych nowych pomysłów wypływających z kreatywności. Z tego względu zdolność do kreatywnego i innowacyjnego myślenia w równym stopniu przekłada się na zysk na polu ekonomicznym, społecznym i artystycznym. W ujęciu zaś społeczno-gospodarczym „kreatywność polega na umiejętności tworzenia przez daną społeczność nowych modeli zachowań w biznesie oraz modeli budowania i kultywowania relacji społecznych. Bazując na istniejących zasobach, wprowadzają one jakościową zmianę funkcjonowania systemu społeczno-gospodarczego (Strycharz 2013). Istniejący potencjał zasobów lokalnych można wykorzystać w celu utworzenia produktu turystycznego od podstaw. (np. wioski tematyczne, dla których miejscowe walory mogą stanowić tylko tło czy inspirację), jak

i stworzenie profesjonalnego otoczenia marketingowego do istniejących walorów przyrodniczych, kulturowych (np. zorganizowanie usług i infrastruktury turystycznej wokół obiektów kultury materialnej i ich promocja). Innowacją może być produkt turystyczny w postaci miejsca (obiektu, obszaru, szlaku), wydarzenia (np. festiwalu, imprezy kulturalnej), usługi lub zespołu usług (np. zorganizowanej wycieczki) (Nuszkiewicz, Roman 2013). Przykłady działań o charakterze innowacyjnym można dostrzec w produktach flagowych i priorytetowych, które pochodzą z potencjału zgromadzonych zasobów lokalnych gmin regionu Gór Świętokrzyskich. W tworzeniu oferty turystyki wiejskiej uwzględnić należy lokalną specyfikę wsi i regionu, a także wynikające z niej atrakcje oraz różnorodne usługi. Pozwala to na stworzenie wielu lokalnych zróżnicowanych ofert, które dzięki swej różnorodności znaleźć mogą wielu nabywców.

Przybywający do gmin turyści mogą aktywnie korzystać z wielu atrakcji o różnej tematyce, uwalniać swoją kreatywność, realizować pasje. Temat przewodni produktów turystycznych zawsze nawiązuje do dziedzictwa zasobów przyrodniczo-kulturowego obszarów wiejskich. Coraz częściej lokalne produkty stają się też elementami sieciowych produktów turystycznych, których przykładem są szlaki kulturowe i tematyczne. Jest to w ostatnich latach popularna formuła, która według ustalonego tematycznie kryterium łączy obiekty i miejsca wybrane, będące unikatowym i reprezentatywnym przykładem dorobku kulturowego danego regionu, społeczności, grupy etnicznej czy narodu (Nizioł 2016). Przykładem takiej oryginalnej inicjatywy na badanym obszarze regionu Gór Świętokrzyskich jest liniowy produkt turystyczny „Szlak Przygody”. Szlak podzielony jest obecnie na osiem tematycznych Krain: „Talentów”, „Sacrum i Profanum”, „Legend”, „Natury”, „Trzech Rzek”, „Czterech Żywiołów”, „Kultur”, a także „Kraina Świętokrzyskie Poza Szlakiem”. W skład krain wchodzi wiele ciekawych, cennych obiektów, np.: Dworek Sienkiewicza w Oblęgorku, Opactwo Cystersów w Wąchocku, Sanktuarium na Świętym Krzyżu. To oryginalna inicjatywa, mająca na celu zapoznanie turystów oraz mieszkańców województwa z bogactwem Ziemi Świętokrzyskiej. Projekt powstał w 2013 roku i wówczas otrzymał tytuł Najlepszego Produktu Turystycznego Roku (Kiniorska, Brambert 2017).

3. Charakterystyka obszaru badań

Region Gór Świętokrzyskich to obszar obejmujący Góry Świętokrzyskie wraz z jego mezozoicznym obrzeżem, o całkowitej powierzchni zajmującej 2,8 tys. km² (tj. 23,9% terytorium województwa). Pod względem fizycznogeograficznym jest on częścią makroregionu Wyżyny Kieleckiej, podprovincji Wyżyny Małopolskiej, prowincji Wyżyny Polski (Kondracki 2002).

Administracyjnie położony jest w północno-wschodniej części województwa świętokrzyskiego, w powiatach: kieleckim (17 gmin), opatowskim (2 gminy), ostrowieckim (1 gmina), skarżyskim (3 gminy), starachowickim (2 gminy) (ryc. 1).

Ryc. 1. Region Gór Świętokrzyskich według podziału administracyjnego

Źródło: opracowanie własne

Sieć drogowa regionu jest dobrze rozwinięta. Istnieje dużo różnorodnych połączeń (BUS, PKS, MPK) między miejscowościami wchodzącymi w skład regionu Gór Świętokrzyskich. Układ komunikacyjny stanowią drogi gminne, powiatowe i wojewódzkie. Do głównych dróg krajowych zaliczyć można trasy: nr 7, nr 73 oraz nr 74. Najważniejsze drogi wojewódzkie to: nr 763, nr 745, nr 756, nr 751, nr 764 (Kiniorska, Pałka 2010).

Jest to region o unikatowej budowie geologicznej, zróżnicowanej rzeźbie terenu, warunkach glebowych i skomplikowanych stosunkach hydrogeologicznych. Naturalnymi zasobami przyrodniczymi są tu głównie lasy, bogate w jodłę, świerk, buk i modrzew. Zróżnicowanie terenu i bogactwo szaty roślinnej stworzyło niepowtarzalny, malowniczy krajobraz, który objęty jest różnymi formami ochrony przyrody. W środkowej części regionu utworzono Świętokrzyski Park Narodowy, powstały także cztery parki krajobrazowe: Cisowsko-Orłowski, Jeleniowski, Sieradowski i Suchedniowsko-Oblęgorski oraz wiele rezerwatów przyrody. Dla krajobrazu Gór Świętokrzyskich charakterystyczne są strome stoki, gołoborza, skałki ostańców i głęboko wcięte doliny, które nadają im charakterystyczny

kształt, mimo niewielkiej wysokości bezwzględnej. Określenie „góry” wiąże się w tym przypadku ze strukturą geologiczną, a nie krajobrazem, ponieważ ani wysokości względne, ani bezwzględne nie odpowiadają pojęciu gór, z wyjątkiem części głównej Pasma Świętokrzyskiego (Łysogór), które można zaliczyć do typu gór niskich.

4. Walory i atrakcje turystyczne

Zasadniczym źródłem ruchu turystycznego na terenie badań są walory turystyczne. Składają się na nie atrakcje naturalne (krajobraz, klimat) oraz antropogeniczne, wśród których można wyróżnić: architektoniczne (zabytkowa architektura), kulturalne (tradycja i folklor, religia, muzea, imprezy specjalne) oraz społeczne (sposób życia mieszkańców i lokalnej społeczności). Największym potencjałem naturalnym regionu Gór Świętokrzyskich jest różnorodność ukształtowania powierzchni terenu i budowa geologiczna. O jego atrakcyjności świadczą liczne formy ochrony przyrody, w tym m.in.: park narodowy, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, Natura 2000, rezerваты przyrody, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe. Potencjał przyrodniczy przejawia się przede wszystkim w Świętokrzyskim Parku Narodowym, w jego bioróżnorodności, którą zainteresowani są turyści, tak pod kątem wartości edukacyjnej, wypoczynku, jak i uprawiania turystyki aktywnej. Tylko w Górach Świętokrzyskich znajduje się 26 szlaków pieszych (w tym 105-kilometrowy szlak im. Edmunda Massalskiego, który biegnie przez najciekawsze przyrodniczo i kulturowo miejsca). Potencjał badanego obszaru tkwi również w licznych walorach kulturowych (ryc. 2). Obok kompleksów leśnych występują liczne obiekty architektoniczne, bardzo popularne i często odwiedzane przez turystów. W regionie Gór Świętokrzyskich spotykamy ślady działalności przemysłowej, w tym ruiny wielkiego pieca Bobrzy, miejsca kultu religijnego (grota i kapliczka Św. Rozalii na Górze Perzowej) lub Centrum Edukacyjne „Szklany Dom” – Dworek Stefana Żeromskiego. Jednym z najbardziej popularnych obiektów kulturowych jest Klasztor na Świętym Krzyżu. Należy on do najliczniej odwiedzanych obiektów turystycznych w badanym regionie. W latach 2012–2015 liczba gości zespołu klasztornego wzrosła z poziomu 247,6 tys. do 282,7 tys. osób. W 2015 roku Klasztor Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej miał 2. pozycję wśród największych atrakcji turystycznych województwa. Jest on od XIV wieku celem licznych pielgrzymek, ze względu na przechowywane w Sanktuarium relikwie Drzewa Krzyża Świętego. Turyści zwiedzić mogą głównie barokowo-klasykistyczny kościół pw. Trójcy Świętej z XVIII wieku z Kaplicą Oleśnickich. Należy zaznaczyć, że leżący w centrum Gór Świętokrzyskich zabytkowy kom-

pleks sakralny został uznany za Pomnik Historii i dnia 15 marca 2017 roku¹ wpisany na listę najcenniejszych obiektów w Polsce. Obejmuje on pobenedyktynski zespół klasztorny z XV wieku, w tym m.in.: kościół, dzwonnice, bramę wschodnią, system średniowiecznych dróg, a także przedchrześcijańskie obwałowania kamienne na Łysej Górze (datowane na IX–XI w.), które istniały zanim przybyli benedyktyni². Miejsce to jest uznawane za jedno z najważniejszych na obszarze słowiańszczyzny (Kiniorska, Brambert 2017).

Ryc. 2. Liczba zabytków na jednostkę powierzchni w gminach województwa świętokrzyskiego w 2016 roku

Źródło: I. Kiniorska, P. Brambert (2017) oraz na podstawie danych Oddziału Terenowego NID w Kielcach

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 marca 2017 roku w sprawie uznania za pomnik historii „Święty Krzyż – pobenedyktynski zespół klasztorny oraz przedchrześcijańskie obwałowania kamienne na Łysej Górze” (Dz.U., 28.03.2017, poz. 663).

² Pełna lista obiektów uznanych za pomniki historii dostępna na: http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/ (dostęp: 20.05.2017).

Ogromnym atutem regionu jest przenikanie się dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Znacząca jest rola zasobów dziedzictwa antropogenicznego, kształtowana od wieków przez działalność człowieka zarówno w sferze architektury, kultury, gospodarki, jak i szeroko pojętego dziedzictwa umysłowego. Walory antropogeniczne prezentowane są turystom przez ich kreowanie w postaci pokazów, gotowych wyrobów czy eksponowania wielu ciekawych miejsc bogatych w zabytki z różnych epok, w tym m.in.: obiekty sakralne (np. liczące ponad 700 lat Sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego), zamki, obiekty rezydencjalne, z których wiele funkcjonuje jako elementy produktów turystycznych wzbogacone o ofertę hotelową i gastronomiczną (np. średniowieczna twierdza i późniejszy zamek królewski w Chęcinach), zabytki techniki związane ze Staropolskim Okręgiem Przemysłowym (np. Muzeum Starożytnego Hutnictwa w Nowej Słupi, Muzeum Przyrody i Techniki w Starachowicach), zabytki urbanistyczne (np. średniowieczna urbanistyka w Chęcinach, Bodzentynie), muzea (np. Muzeum Wsi Kieleckiej z Parkiem Etnograficznym w Tokarni, zabytkowa zagroda Czernikiewiczów w Bodzentynie, Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie). Obok stałych ofert dla turystów, uzupełnienie stanowią liczne wydarzenia regionalne. Ogromną popularnością cieszą się różne cykliczne imprezy, np. dni truskawki w Bielinach, dzień tkaczki w Bliżynie, święto chleba w Tokarni koło Chęcin, ziemniaka w Dębie koło Rakowa, dymarki, czy rekonstrukcje historyczne (nawiązujące do starożytnego wytopu żelaza), festyny połączone z rękodzielnictwem ludowym: kowali, garncarzy, rzeźbiarzy, a także pikniki, np. archeologiczny związany z życiem z epoki kamienia koło Wąchocka, kawalerski (upamiętniający rocznicę bitwy pod Rogowym Słupem w Bliżynie).

5. Zasoby lokalne

Region Gór Świętokrzyskich wyróżnia się unikatową ofertą turystyczną w zakresie dziedzictwa kulturowego, ze względu na bogatą historię związaną z działalnością gospodarczą. Działalność człowieka pozostawiła tu wiele materialnych dowodów świadczących o rozwoju cywilizacji, jak np.: starożytna metalurgia, zabytki kultury żydowskiej i inne. W oparciu o to dziedzictwo budowana jest zróżnicowana oferta turystyczna, która jak dotąd nie wyczerpała wszystkich potencjalnych możliwości³. Pod względem etnograficznym region jest zróżnicowany. Społeczność lokalna odziedziczyła majątek kulturowy kilku grup etnograficznych w wyniku uwarunkowań historyczno-politycznych i gospodarczych. To zróżnicowanie przejawia się m.in. w stroju, gwarze, sposobie gospodarowania, mentalności, charakterze zabudowy zagród i wsi. Potencjał tych zasobów obejmuje tak materialne zasoby krajobrazowo-przyrodnicze, kulturowe, społeczne, jak i duchowe, które są wykorzystywane w rozwoju aktywności gospodarczej, inicjatyw lokalnych oraz edukacji (tab. 1, 2, 3, 4).

³ *Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim w latach 2015–2020*: 48.

Tabela 1. Wybrane zasoby lokalne (materialne kulturowe) i przykłady ich wykorzystania w regionie Gór Świętokrzyskich

Podgrupy	Przykłady ich wykorzystania
Uprawy, przetwórstwo	Np. truskawka bielińska uprawiana w Bielinach, Górnice; uprawa konopi i lnu do produkcji włókna, tkanin, powrozów, sznurów, płyt październowych w Bodzentynie; owoców np. starych odmian jabłek, śliw, porzeczek, czereśni na przetwory: dżemy owocowe, susz owocowy dębniacki, konfitury z owoców jarzębiny, pochodzących z gospodarstw ekologicznych
Hodowla, przetwórstwo	Hodowla owiec z wykorzystaniem pożytku: runo owcze na wełnę do wyrobu pasiaków świętokrzyskich, chust itd., pierze do wyrobu kołder i na ubój np. gęsi, gołębi z przetwórstwem wiejskiego nabiału (sery podsuszane, wędzone), masła i mięsa
Obiekty przemysłu wiejskiego	Małe olejarnie, stosujące tradycyjne metody tłoczenia oleju np. w Bodzentynie, gręplarnie przy hodowli owiec; kaszarnie oraz młyny stosujące tradycyjne metody produkcji
Przemysł drzewny, rzemiosło	Ciesielstwo, stolarstwo z umiejętnościami odnawiania starych domów z zachowaniem ich cech, które kultywowane jest w Świętej Katarzynie, Bielinach, Rakowie i Łącznej
Zabawki ludowe	Wyrób drewnianych oraz szmacianych zabawek w oparciu o miejscowe tradycje, rozpowszechniony w Ostojowie i Łącznej
Plecionkarstwo	Wyrób przedmiotów z naturalnych surowców: słomy, rogożyny, wikliny, korzeni, pędów krzewów i drzew: Daleszyce, Chęciny, koło Nowej Słupi
Ceramika i glina	Wyrób oraz pokazy i nauka zawodu w Chałupkach (gm. Morawica), Bodzentynie, Daleszycach i Łagowie
Kowalstwo	Wyrób oraz pokazy i nauka zawodu: Daleszyce i Łagów
Tkactwo oparte na tradycjach	Otwieranie, czerpanie wzornictwa i inspiracji z tradycyjnych tkanin lnianych i wełnianych, wzorów, faktur, ornamentów na różne materiały i techniki – okolice Łysogór Bieliny
Szewstwo	Korzystające ze wzornictwa obuwia tradycyjnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Spis rzeczy ważnych. Katalog zasobów lokalnych regionu Gór Świętokrzyskich* (2012: 18–40); www.powiatkielecki.pl

Materialne zasoby kulturowe zawierają szereg upraw płodów rolnych, z których powstają produkty spożywcze i ich przetwórstwo. Wiele z nich wpisane jest na listę produktów tradycyjnych, które są promowane w ramach Sieci Dziedzictwo Kulinarne Świętokrzyskie (np. wyroby tradycyjne „U Bogusia” w Łosieniu, piekarnia „Tradycja i Zdrowie” w Bodzentynie) jako potwierdzone zasoby o udokumentowanych lokalnych tradycjach, wymagające działań rozwojowych tak w zakresie produkcji, przetwórstwa, dystrybucji, jak i popularyzowania ich

walorów i związku z regionem. Żywność ekologiczna pochodząca z przydomowych upraw (stare odmiany drzew owocowych, warzywa), razem z przetwórstwem domowym opartym o wieloletnie tradycje, wzbogaca gospodarstwa agroturystyczne i specjalistyczne oraz gospodarstwa tworzące wspólne oferty turystyczne. Uprawa lnu i konopi oraz ich obróbka, a także hodowla, w tym zwłaszcza owiec i przetwórstwo oraz nawiązywanie do zwyczajów z pogranicza magii i medycyny ludowej urozmaicają ofertę turystyczną. Zasoby materialno-kulturowe stanowią istotny potencjał, który wykorzystywany jest w celach rozwoju aktywności gospodarczej i inicjatyw lokalnych.

Tabela 2. Wybrane zasoby lokalne (społeczno-kulturowe) i przykłady ich wykorzystania w regionie Gór Świętokrzyskich

Podgrupy	Przykłady ich wykorzystania
Obrzędowość rodzinna	Wesela z wykorzystaniem tradycyjnych elementów, atrybutów, symboliki z dawnym obrzędem, np. w Miedzianej Górze
Obrzędowość doroczna	Zimowe, wiosenne i letnie obrzędy i zwyczaje związane z cyklem gospodarczym (np. kołędowanie, ostatki, chodzenie z gaikiem, zielone świątki, zwyczaje sobótkowe, dożynki itd.)
Targi i jarmarki	Sprzedaż i promocja produktów lokalnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Spis rzeczy ważnych. Katalog zasobów lokalnych regionu Gór Świętokrzyskich* (2012: 18–40); www.powiatkielecki.pl

Wśród zasobów społeczno-kulturowych istotne znaczenie odgrywają zwyczaje, z uwzględnieniem tradycyjnych elementów, atrybutów i symboliki związanej z dawnymi obrzędami. Ich kultywowanie stanowi ważny aspekt wzmocnienia społeczności lokalnej poprzez widowiska przebiegające według opracowanych scenariuszy, odkrywających symboliczne znaczenie zwyczajów oraz poprzez różne formy edukacji.

Kolejnym przykładem wykorzystania zasobów lokalnych jest popularyzacja starych lokalnych form zdobnictwa wnętrza, w tym dla potrzeb m.in. agroturystyki. Organizacja konkursów oraz edukacja i integracja wokół wspólnych zajęć, często połączona z mówieniem gwarą i prostymi formami wspólnego muzykowania, śpiewu, opowiadania legend wpływa na umacnianie więzi duchowo-kulturowych.

Wybrane przykłady zasobów lokalnych stanowią ogromne dziedzictwo regionu Gór Świętokrzyskich. Wykorzystywane są one zarówno w działalności gospodarczej, przy podejmowaniu inicjatyw, a także w celach edukacyjnych, co przekłada się na tworzenie produktów, które składają się na bogatą ofertę turystyczną. Tradycję i kulturę regionu Gór Świętokrzyskich pielęgnują także lokalne grupy działania. Na terenie regionu funkcjonuje obecnie sześć Lokalnych Grup Działania, co stanowi 1/3 ich ogółu w województwie, które są

Tabela 3. Wybrane zasoby lokalne (duchowo-kulturowe) i przykłady ich wykorzystania w regionie Gór Świętokrzyskich

Podgrupy	Przykłady ich wykorzystania
Sztuka zdobnicza	Popularyzacja starych form zdobnictwa wewnątrz: kwiaty, pająki z bibuły, wycinanki do zdobienia ścian wokół obrazów świętych, firanki do dekoracji szafek i kredensów
Twórczość artystyczna	Popularyzacja, wykorzystywanie gwary, legend, różne formy muzykowania i śpiewu
Pielgrzymki i odpusty	Wyroby pamiątek, kultywowanie zwyczajów pielgrzymowania i odpustów, np. Św. Krzyż, Daleszyce, Kałków-Godów
Elementy demonologii	Popularyzacja elementów demonologicznych związanych z lokalnymi tradycjami: sabat czarownic na Łysej Górze
Medycyna ludowa	Uprawa ziół i przypraw oraz edukacja zielarska, np. w Bodzentynie

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Spis rzeczy ważnych. Katalog zasobów lokalnych regionu Gór Świętokrzyskich* (2012: 18–40); www.powiatkielecki.pl

Tabela 4. Wybrane zasoby lokalne (krajoznawczo-przyrodnicze) i przykłady ich wykorzystania w regionie Gór Świętokrzyskich

Podgrupy	Przykłady ich wykorzystania
Architektura	Zachowanie elementów dawnego krajobrazu z małą architekturą, projektowanie, wykorzystanie starych wzorców, edukacja: chałupy, dwory, studnie, małe kapliczki przydrożne
Ciekawe zjawiska przyrodnicze	Popularyzacja, oznakowanie miejsc i informacja: rezerwaty i pomniki przyrody, parki krajobrazowe, jaskinie, np. Raj pod Chęcunami, jaskinia Zbójcka w Łagowie itd.
Lasy i zbiorniki wodne	Sportowe i rekreacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczych (szlaki rowerowe, jeździeckie, piesze, kajakowe, narciarskie) oznakowanie i rozwój infrastruktury wokół nich
Antyczna metalurgia żelaza	Popularyzacja, oznakowanie miejsc, informacja, inicjatywy wizualizacji: tworzenie osad średniowiecznych w Hucie Szklanej w gm. Bieliny, dymarki w Nowej Słupi
Kamieniarstwo	Artystyczna obróbka kamienia: słynne „marmury kieleckie” w okolicach Chęcín
Obróbka kamienia, minerałów	Artystyczne wyroby biżuterii

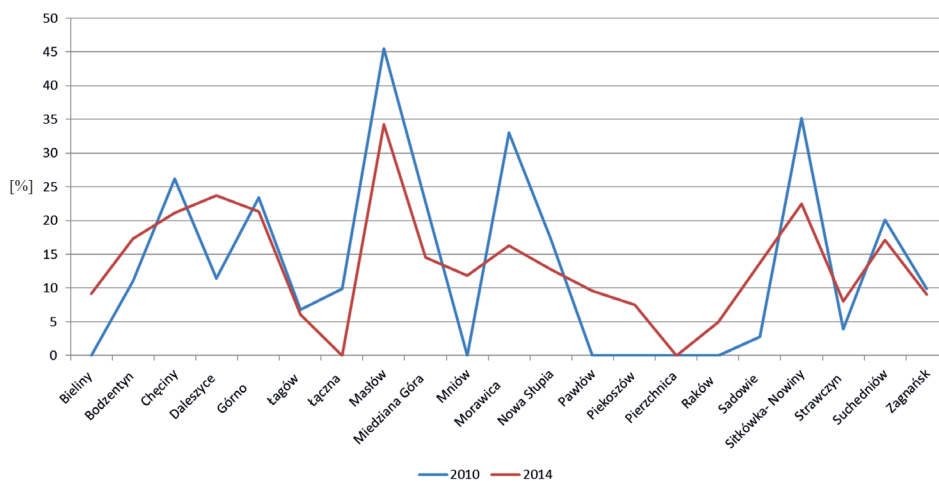
Źródło: opracowanie własne na podstawie *Spis rzeczy ważnych. Katalog zasobów lokalnych regionu Gór Świętokrzyskich* (2012: 18–40); www.powiatkielecki.pl

współfinansowane z Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich. Jedną z najprężniej działających LGD jest Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Świętokrzyskiej. Skupia ono 7 gmin zlokalizowanych w granicach 4 powiatów województwa (kielecki, starachowicki, opatowski i ostrowiecki), o powierzchni 0,8 tys. km² i zaludnieniu wynoszącym 61,4 tys. osób. Relacje partnerskie w LGD budowane są w głównej mierze przez mieszkańców (57 przedstawicieli). W zasięgu ich aktywności jest obszar, którego najważniejszymi mocnymi stronami są: położenie w pobliżu ważnych szlaków komunikacyjnych, bogate zasoby geologiczne i żyzne gleby, walory krajobrazowo-przyrodnicze dla rozwoju turystyki, liczne i cenne zabytki (m.in. Sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego na Świętym Krzyżu, Zamek Krzyżtopór w Ujeździe). Od północy ze Stowarzyszeniem Rozwoju Wsi Świętokrzyskiej graniczy LGD „Białe Ługi”. Jest największą z badanych grupą działania zarówno pod względem zajmowanej powierzchni (1,12 tys. km²), jak i liczby mieszkańców (76,3 tys.). Partnerstwo łączy działaczy 7 gmin z powiatu kieleckiego oraz staszowskiego. Do mocnych stron terenu LGD „Białe Ługi” należy położenie pomiędzy dużymi miastami – Kielce, Ostrowiec Świętokrzyski, Sandomierz i Busko-Zdrój, co jest korzystne dla rozwoju lokalnej gospodarki. To również różnorodność form ochrony przyrody, lokalne produkty spożywcze i rękodzielnictwo, które są motorem rozwoju turystyki wiejskiej i ekoturystyki. Głównym celem inicjatyw podejmowanych przez grupy lokalne jest coraz to większe zaangażowanie mieszkańców wsi we wspólne działania na potrzeby lokalnej społeczności. Duży nacisk kładzie się na promocję zasobów lokalnych w zakresie turystyki. Przykładem są licznie organizowane wydarzenia kulturalno-rekreacyjne promujące obszary objęte działaniem grup lokalnych, np. święto chleba, pierogów, jarmarki, warsztaty rzeźbiarskie. Wszystkie lokalne grupy działania funkcjonujące na terenie regionu kładą duży nacisk na promocję i wykorzystanie lokalnych zasobów dla rozwoju turystyki. Przeszłość regionu zachowana i odzwierciedlona w kulturze, tradycji ludowej, zabytkach, bogatej historii, wpływa na dalszy rozwój turystyki, w tym zwłaszcza turystyki kulturowej (Wrońska-Kiczor 2017). Współcześnie turystyka kulturowa jest jednym z przejawów podtrzymywania tożsamości, edukacji regionalnej społeczeństwa oraz generowania dochodów w regionach o dużych walorach przyrodniczych i antropogenicznych (Wójcik 2016). Działalność społeczności lokalnej w regionie Gór Świętokrzyskich tworzy podstawę do działań promocyjnych, które umożliwiają odkrycie wielu miejsc dla turystyki. Podejmowane są liczne inicjatywy mające zachęcić mieszkańców do aktywności na rzecz rozwoju lokalnego. Przykładem jest konkurs „Przyjazna wieś” organizowany w ramach Działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. W latach 2010–2014 nagrodzono w Polsce 18 projektów o charakterze wiążącym się z rozwojem funkcji turystycznej. Wśród nich znalazły się dwa projekty pochodzące z badanego regionu. W 2011 roku nagrodę otrzymała gmina Masłów za projekt „Dworek Stefana Żeromskiego

– Szklany Dom – Ikona regionu świętokrzyskiego, zaś w 2012 roku gmina Nowa Słupia została wyróżniona za realizację pt. „Rewitalizacja terenów dymarkowskich w miejscowości Nowa Słupia” (Kiniorska, Brambert 2017).

6. Ruch turystyczny

Mnogość i oryginalność walorów turystycznych uzupełniane są zagospodarowaniem turystycznym, co łącznie przekłada się na ruch turystyczny. Obecny stan wyposażenia w infrastrukturę turystyczną stwarza możliwości organizacji dłuższych lub krótszych pobytów, wpływa na wyższy standard świadczonych usług w obiektach noclegowych, gastronomicznych i uzupełniających. Na obszarze regionu Gór Świętokrzyskich w latach 2010–2014 odnotowano wzrost w liczbie obiektów oraz miejsc noclegowych i stopnia ich wykorzystania (ryc. 3).

Ryc. 3. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w gminach regionu Gór Świętokrzyskich w latach 2010 i 2014

Źródło: opracowanie własne

W analizowanych latach liczba obiektów i miejsc noclegowych znacząco wzrosła, tj. obiektów o blisko 78% (całorocznych o 60,5%), a miejsc o ponad 44% (całorocznych o 34%). Według kategorii, w 2014 roku ogólna liczba obiektów noclegowych wyniosła 245 (tj. 28,6% ich ogółu w województwie), a najwięcej z nich – 231 znajduje się na terenie powiatu kieleckiego. Tworzą je głównie gospodarstwa agroturystyczne – 159, hotele – 24, inne obiekty – 21, ośrodki wypoczynkowe – 11, schroniska – 9, motele – 4, pensjonaty – 3 i pozostałe⁴. Z noclegów w 2014 roku skorzystało o 25% więcej turystów w stosunku do roku

⁴ *Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim w latach 2015–2020: 68–73.*

2010, a o ponad 32% z zagranicy. Ogólny stopień wykorzystania miejsc noclegowych (mierzony relacją liczby udzielonych noclegów do nominalnej liczby miejsc noclegowych) był w rozkładzie przestrzennym gmin zróżnicowany. Dynamiczne wykorzystanie miejsc notowano w Masłowie, Sitkówce-Nowinach i Chęcinach. W największym stopniu miejsca noclegowe wykorzystywane są w gospodarstwach agroturystycznych oraz schroniskach młodzieżowych. Zwiększony ruch, zwłaszcza w gminach położonych blisko Kielc, był wynikiem organizacji wielu imprez odbywających się w stolicy, np. Targi Kielce. Na terenie regionu występuje 155 placówek gastronomicznych, z których ponad 68% zlokalizowana jest głównie w turystycznych obiektach noclegowych (hotelach, zajazdach, motelach). Liczną ofertę gastronomiczną tworzą także bary, gospody oraz punkty gastronomiczne, które z reguły położone są przy szlakach turystycznych w otoczeniu ciekawych miejsc z licznymi walorami kulturowymi. Duże możliwości w zakresie wyżywienia oferują gospodarstwa agroturystyczne, a także całoroczne oraz sezonowe ośrodki wypoczynkowe.

Analiza dynamiki bazy i stopnia wykorzystania miejsc noclegowych wykazała, że rozwój turystyki na badanym obszarze był zróżnicowany przestrzennie. Większość obiektów noclegowych położona jest na terenach powiatu kieleckiego, w bliskim sąsiedztwie Kielc. Pod względem liczby udzielonych noclegów wyróżniały się Daleszyce, Raków, Miedziana Góra, Masłów i Nowa Słupia. Turyści odwiedzający region najczęściej korzystali z noclegów w Daleszycach, Strawczyńcu, Rakowie i Bodzentynie. Druga dekada XXI wieku należy do intensywnego rozwoju branży turystycznej w regionie. Wzrost liczby obiektów, zwłaszcza bazy noclegowo-gastronomicznej, połączone z promocją i atrakcjami wpłynęły na zwiększony ruch turystyczny.

7. Podsumowanie

Lokalny charakter rozwoju w różnych wymiarach: materialnym, społecznym, kulturowym odnosi się do konkretnego miejsca w przestrzeni. Uwarunkowany jest zasobami własnymi jakimi dysponuje określony obszar. Bardzo często o atrakcyjności terenu decydują nie tylko środki finansowe, ale również jakość kapitału ludzkiego i społecznego. Znaczącym elementem są istniejące więzi w obrębie wspólnoty, poczucie związania i tożsamość miejsca. Jak podkreślił w swoich badaniach M. Wójcik (2017), istotą środowiska lokalnego jest sąsiedztwo i wszelkie uwarunkowania życia społecznego, które z niego wynikają. Podejmowane działania inicjatyw społeczności lokalnej przekładają się na wzrost atrakcyjności miejsca, umacnianie tożsamości i rozwój regionu kreatywnego w obszarze turystyki.

W ocenie wykorzystania zasobów lokalnych podkreślono rolę promocji tradycji i kultury regionu Gór Świętokrzyskich. Wskazano działania podejmowane ze strony społeczności lokalnej, które inicjatywy ukierunkowane są na popularyzo-

wanie odrębności regionalnej, wynikającej z obrzędów i zwyczajów ludowych. W badanych latach wzrosła aktywność lokalnych środowisk podejmujących różne starania w ramach kreowania produktów turystycznych na rzecz rozwoju regionu Gór Świętokrzyskich. O czym świadczą liczne przykłady imprez, wydarzeń kulturalnych, jak również nagrodzonych projektów, promujących dziedzictwo kulturowe związane między innymi z pisarzem Stefanem Żeromskim i prądową działalnością gospodarczą. Jednak należy zauważyć, że ta aktywność ograniczona jest jedynie do kilku gmin, położonych w tzw. sercu Gór Świętokrzyskich i wynika również z postawy mieszkańców i aktywności osób działających w lokalnych stowarzyszeniach. W pozostałych gminach badanego regionu, promocja i działalność na rzecz rozwoju turystyki jest niewielka. Wynikać to może z braku pomysłów, mniejszej aktywności mieszkańców lub rozwoju innej formy gospodarki.

Literatura

- Czapiewska G., 2016, *Zasoby lokalne regionu pomorskiego i przykłady ich wykorzystania dla wzmocnienia rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, 44: 93–107.
- Ilecko B., 1979, *Podstawy typologiczne ogólnej teorii innowacji*, „Zagadnienia Naukoznawstwa”.
- Jagodzińska K., 2013, *Edukacja kulturalna na rzecz kreatywności i innowacyjności*, [w:] Hausner J., Karwińska A., Purchla J. (red.), *Kultura a rozwój*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa: 327–344.
- Kiniorska I., Pałka E., 2010, *Wybrane aspekty rozwoju turystyki w regionie Gór Świętokrzyskich*, Instytut Geografii, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach.
- Kiniorska I., Baran E., Noga M., 2015, *Innowacyjność gospodarstw agroturystycznych w regionie świętokrzyskim*, „Studia KPZK PAN”, 162: 247–263.
- Kiniorska I., Brambert P., 2017, *Rola turystyki kulturowej w rozwoju gmin województwa świętokrzyskiego*, „Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja”, 20(2): 75–89.
- Kondracki J., 2002, *Geografia regionalna Polski*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Meyer B., 2010, *Aktywność samorządu lokalnego jako element potencjału turystycznego na przykładzie wybranych gmin województwa zachodniopomorskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług”, 52: 23–32.
- Nizioł A., 2016, *Rola produktów lokalnych w rozwoju funkcji turystycznej regionu na przykładzie Podkarpacia*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, 71: 103–115.
- Nuszkiewicz K., Roman M., 2013, *Innowacje w rozwoju turystyki*, SGGW, Warszawa.
- Roman M., 2013, *Teoria innowacji i jej zastosowanie w turystyce*, [w:] Nuszkiewicz K., Roman M. (red.), *Innowacje w rozwoju turystyki*, SGGW, Warszawa: 19–27.
- Schumpeter J.A., 1960, *Teoria rozwoju gospodarczego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Spis rzeczy ważnych. Katalog zasobów lokalnych regionu Gór Świętokrzyskich*, 2012, Ośrodek Promowania Przedsiębiorczości, Sandomierz.

Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim w latach 2015–2020.

Strycharz J., 2013, *Organizacje sektora kultury a rozwój*, [w:] Hausner J., Karwińska A., Purchla J. (red.), *Kultura a rozwój*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa: 175–192.

Wójcik M., 2016, *Regionalizm w rozwoju wiejskiej turystyki w Polsce*, „Studia KPZK PAN”, 172: 63–71.

Wójcik M., 2017, *Wiedza jako zasób lokalny w środowisku społecznym wsi. Przypadek rodzin rolniczych*, „Studia Obszarów Wiejskich”, 45: 159–169.

Wrońska-Kiczor J., 2017, *Tradycja i kultura ludowa Nowej Słupi jako istotny element atrakcyjności turystycznej regionu*, „Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja”, 20(2): 91–106.

Źródła internetowe

<https://mapa.zabytek.gov.pl/nid/> (20.05.2017).

ASSESSMENT OF THE USED LOCAL RESOURCES OF GMINAS IN THE REGION OF THE ŚWIĘTOKRZYSKIE MOUNTAINS FOR CREATING AND INNOVATING DEVELOPMENT OF TOURISM

Abstract: Local resources of gminas from the region of the Świętokrzyskie Mountains are predominantly based on tradition and folk culture as well as the wealth of cultural and environmental values. The aim of this analysis was to evaluate available local resources of the region of the Świętokrzyskie Mountains, which boost creation and innovation of development of tourism. It was based on statistical data for the period of 2010–2014 obtained from the Local Data Bank of the Central Statistical Office of Poland, directory of local resources from the Catalogue of Local Resources of the region of the Świętokrzyskie Mountains. The first part presents theoretical background, introduces terminology and describes the area of the study. The second part presents results of evaluation of local resources and tourism.

Keywords: Local resources, urban tourism, cultural heritage, innovation, creativity, local community.

Dr Iwona Kiniorska
Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej
Instytut Geografii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
e-mail: iwona.kiniorska@ujk.edu.pl

Dr inż. Janina Wrońska-Kiczor
Zakład Badań Regionalnych i Gospodarki Przestrzennej
Instytut Geografii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
e-mail: janina.wronska@ujk.edu.pl

Sławomir Pasikowski

WALIDACJA SKALI WIZERUNKU MIEJSCOWOŚCI – PIERWSZA FAZA BADAŃ

Zarys treści: W artykule zaprezentowana została idea wizerunku miejscowości oraz przegląd wybranych metod i narzędzi pomiaru tej cechy oraz jej podobnych. Następnie zaprezentowano wyniki badań nad autorskim instrumentem do pomiaru wizerunku miejscowości, jakim jest miasto i wieś. W badaniu uczestniczyło 400 mieszkańców miasta i podmiejskich miejscowości. W wyniku zastosowanej analizy czynnikowej ustalono, że struktura skali przyjmuje postać trójskładnikową. Parametry psychometryczne pozycji skali okazały się zadowalające, a współczynniki jej spójności wewnętrznej odpowiednio wysokie.

Słowa kluczowe: Skala Wizerunku Miejscowości, pomiar, walidacja.

1. Wprowadzenie

Wizerunek miejscowości traktowany jest zwykle jako konstrukt poznawczy, jakim posługuje się osoba spostrzegająca miejscowość lub przywołująca jego obraz z pamięci. Na obraz ten składają się przeróżne elementy i aspekty, począwszy od cech przestrzennych miejscowości, poprzez jej własności demograficzne, ekonomiczne, gospodarcze, społeczne, kulturowe, aż po symboliczne. Treść tych przywołań może być uwarunkowana zbiorowym lub indywidualnym doświadczeniem odnoszonym do miejsca, jak też przekazami, które różnymi kanałami informacyjnymi docierają do podmiotów spostrzegających.

Badacze są stosunkowo zgodni w wyodrębnianiu z wizerunku miasta lub miejsca komponentu kognitywnego oraz afektywnego (Gallarza, Saura, Garcia 2002; Majer 2010; Dudek-Mańkowska 2011). To czyni ten konstrukt podobnym do pojęcia postawy zwłaszcza, gdy mowa o triarchicznej jej koncepcji. Jest tak tym bardziej, gdy model wizerunku miasta uwzględnia komponent konatywny (por. Florek, Glińska, Kowalewska 2009). W prezentowanym niżej badaniu uważa skupiona została raczej na kwestii obrazu czy też wyobrażeń i oczekiwań, jakie w indywidualnej percepcji wiążą się z zamieszkiwaną miejscowością. Ale

warto mieć na uwadze, że zgodnie z soczewkowym modelem postawy (Wojciszke 2011), wizerunek obiektu jako własność mająca poznawczy charakter i której podmiot nadaje walencję, może być z jednej strony czynnikiem warunkującym postawy, a z drugiej stanowić efekt postaw już istniejących.

Oprócz postawy, z wizerunkiem miejscowości nie trudno również skojarzyć pojęcie przywiązania do miejsca (por. Sztabiński, Sztabiński 1997; Michalska 2002; Michalska 2003; Lewicka 2005). Jedno i drugie, w odniesieniu do przedstawionego niżej zagadnienia walidacji narzędzi pomiaru, jest kluczowe, gdyż pozwala poszerzać repertuar instrumentów w prowadzeniu równoległych pomiarów będących podstawą oceny trafności kryterialnej testowanego narzędzia. Co więcej, w kontekście zagadnienia zmian i innowacji zachodzących w obszarach miejskich i wiejskich, kojarzenie kwestii wizerunku miejscowości z procesami rozwijania się i funkcjonowania postaw zyskuje mocne uzasadnienie. Wystarczy przywołać ideę zaufania społecznego w przestrzeni miejskiego życia (por. Starosta, Brzeziński 2014) lub warunków suburbanizacji i kontrurbanizacji (por. Dej, Zajda 2016).

Badania wizerunku miejscowości mają znaczenie dla oceny jakości życia, podejmowania działań naprawczych, rozpoznawania stosunku wobec miejscowości i jej aspektów, ale także diagnozy obszarów wymagających interwencji, np. w postaci oddziaływań edukacyjnych. Niebagatelną rolę odgrywać może ta cecha w wyznaczaniu stosunku wobec wdrażania innowacji oraz określaniu indywidualnego i społecznego zapotrzebowania na dokonywanie innowacyjnych zmian w obszarze życia danej miejscowości. Za słuszością takiego stanowiska przemawiają funkcje, które przypisuje się wizerunkowi miejscowości, a do których należą na przykład: determinowanie identyfikacji z miejscem, zainteresowanie miejscowością i jego rozwojem, wyznaczanie zaufania wobec władz lokalnych (por. Florek, Glińska, Kowalewska 2009; Dudek-Mańkowska 2011). Wizerunek miejscowości bywa również traktowany jako istotny element kapitału terytorialnego (por. Tobiasz-Lis 2016). Do głównych czynników warunkujących powstanie, rozwój i własności wizerunku miejscowości należy grupa cech podmiotowych i pozapodmiotowych (por. Jenkins 1999; Dudek-Mańkowska 2011). Wśród tych pierwszych znajduje się indywidualne doświadczenie, indywidualne charakterystyki, w tym wykształcenie. Z kolei do istotnych czynników pozapodmiotowych zalicza się działanie lokalnych władz, mediów, innych podmiotów oraz cechy fizyczne i geograficzne miejscowości.

2. Pomiar wizerunku miejsca i miejscowości

W praktyce pomiarów wizerunku miejscowości, czy szerzej – miejsca, stosuje się zróżnicowaną metodologię, choć jedynie nieliczne rozwiązania podparte są działaniami zabezpieczającymi ich trafność i rzetelność. Wśród jednych z naj-

popularniejszych metod, czy też schematów badań, znajduje się sondaż, który realizowany jest zwykle w postaci ankiet oraz wywiadów. Obie te postaci służą zwykle badaniu opinii społecznej. Rzadziej wycelowane są w rozpoznanie posiadanych przez indywidualne podmioty wizerunków miejscowości lub miejsca. Waleń diagnozy indywidualnej trudno przecenić, gdyż pozwala ona wydzielać jednostki w populacjach miejscowości pod kątem możliwości pogłębiania rozpoznania indywidualnych potrzeb i doświadczeń oraz projektowania w odpowiedzi adekwatnych działań. Rozpoznanie potrzeb i trudności oraz odpowiadający temu dobór rozwiązań ma znaczenie dla rządowych i pozarządowych organizacji prowadzących własne obserwacje problemów społecznych występujących w regionie, który obejmują one monitoringiem (Zajda 2017a; Zajda 2017b). Jednakże tego rodzaju narzędzi jest niewiele, w szczególności instrumentów o ustabilizowanej charakterystyce psychometrycznej zapewniającej uzyskiwanie wiarygodnych pomiarów indywidualnych wizerunków miejscowości i miejsca. Do nielicznych udanych prób zaliczyć można badania nad podnoszeniem trafności i rzetelności badań sondażowych nad obrazem miejsca przeznaczenia (*destination of image*) (Dolnicar, Grun 2013), jak też indeks atrybutów wizerunku miasta (Nowacki, Zmysłony 2011). Istnieją również pomiary bazujące na szacowaniu obrazów określonych regionów miasta pod względem zadanej puli kryteriów (Salesses, Schechtner, Hidalgo 2013). Jest wreszcie kanoniczny scenariusz wywiadu Kevina Lyncha (1960/1990), a podsumowanie najpopularniejszych sposobów pomiaru wizerunku miejsca odnaleźć można w pracy autorstwa Charlotte Echnera i J.R. Brent Ritchie (2003). Spośród instrumentów możliwych do kojarzenia z pomiarami wizerunku miejscowości warto przywołać test *The Measure of Place Attachment* i jego polską adaptację o nazwie *Skala Przywiązania do Miejsca* (Mandal, Moroń 2016).

Celem artykułu jest przedstawienie rezultatów pierwszej fazy walidacji nowego autorskiego narzędzia do badania wizerunku miejscowości. Jego konstrukcja motywowana była z jednej strony dostrzeżeniem niedostatków narzędzi już funkcjonujących w literaturze przedmiotu, z drugiej, zdawaniem sobie sprawy z wagi użycia w praktyce takich instrumentów, które pomagają ujawniać subiektywne spostrzeżenia miejscowości przez ich mieszkańców. Bowiem efektywność zmian, w szczególności o charakterze innowacji społecznych, wprowadzanych w obszarach miejskich i wiejskich uzależniona jest od wcześniejszego rozpoznania istniejących warunków. Wizerunek miejscowości jakim dysponują jednostki, grupy i społeczne kategorie osób jest jednym z nich.

Zgodnie z powyższym proponowana Skala Wizerunku Miejscowości jest instrumentem powstałym w odpowiedzi na dostrzeżenie potrzeby uzyskiwania bardziej dokładnych i skoncentrowanych pomiarów niż te, które dostarczają doraźnie konstruowane ankiety, kwestionariusze wywiadów oraz scenariusze wywiadu. Poza tym wychodzi naprzeciw istniejącej luce, gdyż zwykle zaintereso-

wania wizerunkiem miast, miejscowości czy miejsc lokują się w kontekście badań nad turystyką, a to oznacza, że ich przedmiotem jest obraz posiadany przez podmioty nie zamieszkujące danego obszaru. Takie badania i instrumenty konstruowane na ich potrzeby skupione są na innego rodzaju potrzebach i motywacjach podmiotów spostrzegających.

Podstawowe pytanie, które poprzedziło badanie dotyczyło struktury i właściwości cechy jaką jest subiektywny wizerunek miejscowości.

3. Metoda badań

Uczestnicy

W badaniu wzięło udział 400 mieszkańców Słupska i gminy Słupsk, tj. 367 słupszczan i 33 mieszkańców podmiejskich wsi (Kobylnica, Krępa Słupska, Bierkowo, Bruskowo Wielkie, Łosino, Włynkówko, Jezierzycy Słupskie, Głobino, Redzikowo, Siemianice). W próbie znalazło się 270 kobiet i 130 mężczyzn w wieku około 37 lat z przeciętnym okresem zamieszkiwania w Słupsku lub gminie wynoszącym 26 lat. Charakterystyka tych cech z uwzględnieniem podziału na płeć zaprezentowana została w tabeli 1. Rozkłady wieku i czasu zamieszkiwania w grupie kobiet i mężczyzn charakteryzowały się podobnymi właściwościami, choć mężczyźni okazali się nieznacznie mniej zróżnicowani pod względem mierzonych zmiennych, na co wskazują wartości odchyłeń standardowych oraz kurtozy.

Tabela 1. Statystyki opisowe zmiennych wiek metrykalny oraz czas zamieszkiwania

Grupa	Zmienna	n	m	me	min	max	sd	V	As	K
Kobiety	wiek	268	37,27	35	14	74	13,56	36,38	0,70	-0,29
	czas zamieszkiwania (lata)	270	25,92	27	0,5	65	17,11	66,03	0,21	-0,94
Mężczyźni	wiek	130	35,28	34	15	77	11,86	33,63	1,05	1,33
	czas zamieszkiwania (lata)	130	25,52	26	1	60	14,07	55,13	0,03	-0,53
Ogółem	wiek	398	36,62	34	14	77	13,05	35,63	0,80	0,09
	czas zamieszkiwania (lata)	400	25,79	26	0,5	65	16,17	62,70	0,18	-0,80

Objaśnienia: n – liczebność próby, m – średnia arytmetyczna, me – mediana, min – wynik najniższy, max – wynik najwyższy, sd – odchylenie standardowe, V – współczynnik zmienności, As – współczynnik skośności, K – współczynnik spłaszczenia.

Źródło: opracowanie własne

Informacje zestawione w tabeli 2 wskazują, że w próbie zdecydowanie przeважаły osoby z wykształceniem wyższym. Rozkład częstości wariantów cechy wykształcenie w grupie mężczyzn i kobiet był podobny uwidoczniając nieznaczny udział osób z wykształceniem niższym niż średnie. Taka charakterystyka zwiększa prawdopodobieństwo, że odpowiedzi na pozycje testu warunkowane były faktycznym rozumieniem ich brzmienia oraz dostateczną zdolnością oceny i werbalizacji indywidualnych oszacowań, co ma kluczowe znaczenie w pierwszej fazie badań walidacyjnych.

Tabela 2. Charakterystyka rozkładu wykształcenia

Grupa		Wyższe	Średnie	Zawodowe zasadnicze	Podstawowe
Kobiety	n	177	80	5	8
	%	65,56	29,63	1,85	2,96
Mężczyźni	n	87	34	2	7
	%	66,92	26,15	1,54	5,38
Ogółem	n	264	114	7	15
	%	66,00	28,50	1,75	3,75

Źródło: opracowanie własne

Po prezentacji charakterystyki kontrolowanych cech nie należy oczekiwać, że zostanie ona wykorzystana w interpretacji bieżących wyników pomiaru Skalą Wizerunku Miejscowości. Po pierwsze, służą one wyłącznie zdaniu sprawy ze specyfiki próby i wykorzystywaniu jej w kolejnych fazach badania do celów porównawczych i weryfikacyjnych. Po drugie, byłoby merytorycznie nieuzasadnione i błędne interpretowanie wyników pomiaru cechy narzędziem, które dopiero podlega testowaniu. Przedmiotem prezentowanego badania są własności instrumentu pomiaru cechy, a nie jej charakterystyka w określonej populacji lub próbie.

Narzędzie gromadzenia danych

Pozycje Skali Wizerunku Miejscowości wygenerowane zostały w oparciu o analizę literatury oraz wyniki badań ankietowych poświęconych jakości życia miejskiego (Pasikowski, Ratkowska-Pasikowska 2017). Ze zbioru zgromadzonych danych wydzielono próbę liczącą 49 obserwacji, która potraktowana została jako próba pilotażowa. Respondenci udzielali odpowiedzi na 70 pytań ankiety, posługując się 5-punktową szacunkową skalą aprobaty oraz udzielając odpowiedzi na otwarte pozycje kafeterii, jak również osobnych komentarzy w odniesieniu do tematu ankiety jej kwestionariusza i warunków badania. Na podstawie tych odpowiedzi utworzona została lista 15 zagadnień, które stanowiły bazę w konstrukcji puli pozycji testu. Na skalę złożyło się 15 pozycji. Do udzielania odpo-

wiedzi przewidziana została 5-punktowa skala szacunkowa, której pozycje opisane zostały następująco: „zdecydowanie nie”, „nie”, „trochę nie i trochę tak”, „tak”, „zdecydowanie tak”. W celu poprawy jakości odpowiedzi zastosowano odwołanie do społecznego kontekstu udzielania odpowiedzi. Polegało to na poprzedzeniu pozycji skali zdaniem: „Jeśli polecałaby Pani/polecałby Pan komuś zamieszkanie w mieście (tu nazwa), to z powodu: ...”.

Deklarowanie własnych ocen w sytuacji, gdy stają się one podstawą udzielanej rekomendacji aktywizuje schematy zachowań uruchamiane w sytuacjach ekspozycji społecznej. To z kolei nasila regulacyjną rolę standardów społecznych zwiększając w ten sposób szanse zaangażowania poczucia interpersonalnej i społecznej odpowiedzialności za dokonywane oceny, a w konsekwencji podejmowaniu próby obiektywizacji formułowanych ocen. To rozwiązanie staje się użyteczne szczególnie wówczas, gdy brak możliwości zastosowania wewnętrznych instrumentów kontroli wiarygodności udzielanych odpowiedzi.

Przed wykorzystaniem Skali do gromadzenia danych, jej pozycje poddane zostały profesjonalnej ocenie językowej pod względem poprawności gramatycznej i treściowej. Ostateczna wersja Skali Wizerunku Miejscowości wykorzystana w badaniu walidacyjnym zaprezentowana została w tabeli 3.

Tabela 3. Skala Wizerunku Miejscowości

Nr pozycji	Jeśli polecałaby Pani/polecałby Pan komuś zamieszkanie w ... (nazwa miejscowości)... , to z powodu: ...
1.	możliwości uzyskania pracy
2.	warunków przyrodniczych i krajobrazowych miasta (miejscowości) i okolic
3.	wyglądu centralnej części miasta (miejscowości)
4.	wyglądu obrzeży miasta (miejscowości)
5.	troski władz i instytucji miejscowości o mieszkańców, wyrażającej się w przychylności mieszkańcom i gotowości udzielania im wsparcia
6.	atrakcji kulturalnych
7.	atrakcji turystycznych i sportowych
8.	inwestycji w region
9.	przyjazności mieszkańców
10.	warunków opieki medycznej
11.	warunków edukacji i rozwoju kwalifikacji
12.	możliwości zdobycia mieszkania
13.	regionalnych tradycji
14.	kosztów życia (np. opłaty za żywność, mieszkanie, transport miejski, usługi handlowe itd.)
15.	możliwości dojazdów do innych miejscowości, w tym do większych miast

Źródło: opracowanie własne

Dane zbierano za pomocą elektronicznego formularza. Pominięcie przez osobę wypełniającą którejkolwiek z odpowiedzi sygnalizowane było odpowiednim komunikatem. Brak udzielenia odpowiedzi na dowolną pozycję kwestionariusza uniemożliwił przesłanie formularza.

Zestawienie formalnych własności skali znajduje się w tabeli 4. Wybiegając do przodu, uwzględnia ono również charakterystykę podskal wyodrębnionych w toku analizy danych.

Tabela 4. Formalne własności Skali Wizerunku Miejscowości

Podskala	Liczba pozycji	Długość skali szacunkowej	Wynik min	Wynik max
1	6	0–4	0	24
2	4	0–4	0	16
3	5	0–4	0	20
Łącznie	15	0–4	0	60

Źródło: opracowanie własne

Procedura

Pod koniec 2017 roku na stronie slupsk.pl oraz facebooku miasta Słupska zamieszczony został post z zaproszeniem do udziału w badaniach. W poście znajdował się link do strony z elektronicznym kwestionariuszem ankiety. Ankieta udostępniona była bez przerw przez okres 21 dni. Wyjaśnienia wymaga w tym miejscu decyzja co do terenu badań oraz doboru próby. W początkowym etapie badań podstawowe znaczenie miało zagwarantowanie względnie stabilnych warunków, by zmaksymalizować szanse oceny słuszności kierunku postępowań badawczych, jaki wyznacza przyjęta koncepcja zjawiska. Z tego powodu zdecydowano, aby w pierwszej fazie badań nad Skalą Wizerunku Miejscowości testować je na reprezentantach średniej wielkości miasta z rozwiniętą sferą podmiejską i znajdującą się w okolicy wyraźną strukturą wiejską. Dodatkowych argumentów dostarczyła w tym zakresie idea rozmytości granicy miejscowości i przemiany przestrzeni miejskiej (Majer 2010). Taki obiekt, w założeniu, jest dla przeciętnego mieszkańca poznawczo umiarkowanie złożony, co zapewnia względnie dobre rozeznanie w charakterystyce miejscowości oraz podobny międzypodmiotowy zakres informacji na jej temat. Kluczowe znaczenie dla powodzenia wstępnej fazy badań ma także motywacja uczestników badania. Dlatego udział w badaniu był dobrowolny i poprzedzony zaproszeniem do wypełnienia elektronicznego formularza testu. W tym sensie próbę można uznać za wystarczająco dobrze reprezentującą populację mieszkańców identyfikujących się z miejscowością Słupsk, dysponującą dość dobrze ukonstytuowanym wyobrażeniem o własnościach tej miejscowości i zarazem odpowiednio zmotywowanych do dzielenia się subiektywnymi spo-

strzeżeniami na jej temat. To założenie jest formułowane na potrzebę raportowania wyników z bieżącej fazy badań i ma charakter tymczasowy.

Badanie walidacyjne poprowadzono w trybie walidacji krzyżowej (por. Hornowska 2009), która polega na podziale zbioru danych na dwie części, z których jedna wykorzystana zostaje do analizy pozycji testu, a druga do ustalania jego struktury czynnikowej. Wydzielone części były równoliczne, a przyporządkowanie do nich obserwacji przebiegało w oparciu o losowanie. Na potrzeby badania nazwano je odpowiednio: Zbiór A i Zbiór B. W analizie danych zastosowano procedurę oceny spójności testu oraz eksploracyjną analizę czynnikową. Tę ostatnią przeprowadzono trzykrotnie, za każdym razem wykorzystując inną metodę rotacji czynników¹. Najpierw dla czynników ortogonalnych, czyli nieskorelowanych. Następnie dla czynników skośnych, pomiędzy którymi dopuszcza się występowanie korelacji. Podyktowane było to brakiem założeń, co do możliwej struktury mierzonej cechy. Wnioskowanie statystyczne prowadzono na poziomie istotności $\alpha = 0,05$.

W schemacie badań walidacyjnych ustala się trafność oraz rzetelność pomiaru uzyskiwanego przy pomocy testowanego narzędzia. Zazwyczaj w schemacie tym mierzona cecha traktowana jest jako ciągła i latentna (Hornowska 2009; Mańkowska 2010). Ocenie poddawany jest cały test oraz własności poszczególnych pozycji, które go tworzą. Do najpopularniejszych metod analizy danych wykorzystywanych w tym schemacie badawczym, stawiających sobie za cel jednoczenie, redukcję i klasyfikację zmiennych (odtworzenie struktury cechy), należy analiza czynnikowa, modelowanie równań strukturalnych oraz, choć rzadziej, analiza skupień. Ta pierwsza nadal stosowana jest z przewagą nad pozostałymi i w związku z tym ją wybrano do analizy danych w prezentowanym badaniu. Występuje ona w dwóch odmianach: eksploracyjnej oraz confirmacyjnej. Wybór uzależniony jest od tego, czy wstępna pula pozycji generowana jest według klucza określającego hipotetyczną strukturę zjawiska, czy też nie. Z kolei ocena spójności wewnętrznej testu uchodzi za jedną z podstawowych metod ustalania rzetelności, obok metody *test-retest* polegającej na co najmniej dwukrotnym pomiarze oddzielnym, jeden od drugiego, interwałem czasowym (por. Jankowski, Zajenkowski 2009). W istocie realizuje jednak także cele związane z ustaleniem trafności teoretycznej i trafności czynnikowej (Pasikowski 2017).

Przystępując do projektowania badania uwzględniona została kontrola takich zmiennych, jak płeć, wiek metrykalny, wykształcenie oraz czas zamieszkiwania. Jest to grupa cech uznawanych powszechnie za ważne w wyznaczaniu właściwo-

---

¹ Czynnikiem nazywana jest latentna zmienna, o ogólniejszym charakterze niż zmienne składające się na nią – w tym przypadku tymi składowymi zmiennymi są pozycje testu. Celem analizy czynnikowej wykorzystywanej w badaniach walidacyjnych narzędzi jest określenie latentnej struktury zjawiska wyrażającego się w odpowiedziach na pozycje testu.

ści, na przykład wizerunku miasta (Florek, Glińska, Kowalewska 2009; Dudek-Mańkowska 2011).

Wykształcenie sprzężone jest z indywidualnymi potrzebami i oczekiwaniami, przez co indywidualny wizerunek miejscowości może się zmieniać na drodze dostrzegania możliwości realizacji tych potrzeb i oczekiwań. Na podobnej zasadzie wizerunek miejscowości determinowany może być przez płeć. Z kolei okres zamieszkiwania w danej miejscowości oraz wiek metrykalny mogą wyznaczać różnice w jej wizerunku na co najmniej dwa sposoby. Po pierwsze, wraz z upływem czasu zamieszkania poszerzać i pogłębiać może się wiedza o warunkach życia w wybranej miejscowości. Po drugie, z czasem zamieszkiwania związana może być, w określony sposób, identyfikacja z miejscowością, jej obszarem, instytucjami, grupami społecznymi i osobami w niej zamieszkującymi. To natomiast warunki, które mają zdolność różnicowania ocen.

4. Wyniki

Na wstępie analizie poddane zostały własności psychometryczne poszczególnych pozycji testu. Następnie na osobnym zbiorze danych przeprowadzono eksploracyjną analizę czynnikową celem odkrycia nadrzędnych zmiennych, w skład których mogłyby wchodzić indywidualne pozycje testu. To podejście pozwala zredukować liczbę zmiennych, w tym przypadku pozycji testu, do ogólniejszych wymiarów. Dzięki temu uwidoczniła zostaje struktura testu. W osobnym kroku oceniono spójność testu oraz jego podskal wyodrębnionych w toku analizy czynnikowej.

Analiza mocy dyskryminacyjnej oraz zgodności wewnętrznej testu

Ocena własności testu rozpoczęta została od przybliżenia charakterystyk poszczególnych pozycji. Zasadnicza uwaga skupiona została na korelacji pozycji z testem, wyrażanej jako moc dyskryminacyjna, oraz ich „podatności” na wybór skrajnych odpowiedzi. Ta pierwsza określana jest jako moc dyskryminacyjna i pozwala ocenić zbieżność odpowiedzi na daną pozycję testu z odpowiedziami na pozostałe pozycje. Ta druga pozwala kontrolować zgeneralizowaną w grupie skłonność do wyboru skrajnych pozycji skali szacunkowej, co traktowane jest jako czynnik zniekształcający wyniki analiz.

Wartość współczynników mocy dyskryminacyjnej okazała się stosunkowo wysoka (tab. 5). W pierwszej grupie jedynie w jednym przypadku charakteryzowała się wartością niższą niż 0,5 (choć to nadal satysfakcjonująca wartość) przy korelacyjnym współczynniku zgodności wewnętrznej α Cronbacha = 0,902. Na uwagę zasługuje także, że wszystkie pozycje okazują się mieć udział w łącznej korelacji zachodzącej między pozycjami testu. Wskazuje na to wartość α Cronbacha malejąca przy usuwaniu każdej pozycji z osobna. W zbiorze danych nie wystąpił

też efekt potakiwania ani zaprzeczania. Taki wniosek można wyciągnąć przyglądając się współczynnikom aprobaty. Współczynnik aprobaty przyjmuje wartości z przedziału 0–1. Im bliższe są one zeru lub jedności, tym bardziej wskazują na zgeneralizowane w próbie wybieranie skrajnych wartości skali szacunkowej.

Tabela 5. Własności pozycji testu (Zbiór A)

Pozycja nr	Współczynnik aprobaty	Moc dyskryminacyjna	α Cronbacha po usunięciu
1.	0,33	0,43	0,90
2.	0,68	0,56	0,90
3.	0,56	0,65	0,89
4.	0,51	0,51	0,90
5.	0,41	0,65	0,89
6.	0,42	0,68	0,89
7.	0,43	0,68	0,89
8.	0,38	0,69	0,89
9.	0,56	0,52	0,90
10.	0,32	0,61	0,90
11.	0,41	0,70	0,89
12.	0,38	0,53	0,90
13.	0,49	0,57	0,90
14.	0,52	0,57	0,90
15.	0,41	0,50	0,90

Źródło: opracowanie własne

Struktura testu i zgodność wewnętrzna wyodrębnionych skal

Podkreślenia wymaga, że liczba obserwacji uwzględnionych w analizie struktury testu jest 13-krotnie większa niż liczba pozycji testu. Podobna przewaga stanowi podstawowy warunek prowadzenia wiarygodnej analizy czynnikowej. W przypadku początkowej puli pozycji testowych zastosowanie analizy czynnikowej w celu zredukowania liczby zmiennych okazało się zasadne, na co wskazał satysfakcjonujący współczynnik korelacji Kaisera-Mayera-Olkina ($KMO = 0,86$) oraz istotny statystycznie wynik testu sferyczności Bartletta ($\chi^2 = 1339,09$, $df = 105$, $p = 0,000$) świadczący o tym, że korelacje w macierzy wyników były wyraźnie wyższe niż zero. Test osypiska Cattela wskazał na obecność 2 czynników, jednak zgodnie z kryterium Kaisera wysokość wartości własnych powyżej 1 pozwoliła

zasadnie uwzględnić trójczynnиковą strukturę testu. Wartość własna czynnika pierwszego, drugiego i trzeciego wyniosła odpowiednio: 6,18, 1,46 i 1,15. Współczynnik MSA (*measure of sampling adequacy*) będący miarą adekwatności doboru indywidualnych zmiennych (tu pozycje testu) dla każdej z pozycji testu osiągał wartość powyżej 0,5. Przeciętna ich wysokość wynosiła 0,85, co świadczy o odpowiedniej wysokiej korelacji cząstkowej dla każdej z pozycji. Oznacza to, że nie było potrzeby usuwania żadnej z nich przed przystąpieniem do procedury analizy czynnikowej. Zastosowano 3 metody rotacji czynników, ortogonalną Varimax oraz dwie dla czynników skośnych, tj. Oblimin i Promax. Podyktowane zostało to wysokością współczynników korelacji pomiędzy czynnikami wyodrębnionymi przy pomocy rotacji ortogonalnej Varimax (tab. 6). Wszystkie współczynniki okazały się statystycznie istotne.

Tabela 6. Interkorelacje czynników wyodrębnionych metodą Oblimin i Promax

Czynnik nr	Oblimin			Promax		
	1	2	3	1	2	3
1.	1			1		
2.	-0,421	1		-0,657	1	
3.	-0,602	0,349	1	-0,737	0,642	1

Źródło: opracowanie własne

Przegląd ładunków czynnikowych dla poszczególnych pozycji testu zwróconych odmiennymi metodami rotacji (tab. 7) pozwala dostrzec zdecydowane podobieństwo rezultatów. Zwiększa ono wiarygodność zgrupowania pozycji testu w ramach wyodrębnionych czynników oraz trójczynnиковą strukturę jako najlepiej opisującą zebrane wyniki. Zakres wariancji wyników pomiaru wyjaśnianej przez test i poszczególne jego czynniki jest satysfakcjonujący, jak na narzędzia pomiaru psychologicznego. Widoczne różnice pomiędzy metodami rotacji są wynikiem własności tych metod. Z kolei podobieństwo pomiędzy metodą Varimax oraz Promax w zakresie wysokości wyjaśnianej wariancji jest wynikiem dążenia w tej ostatniej do takiego obrotu osi (czynników) względem chmury punktów wyrażających wyniki pomiaru, aby zminimalizować ich skośność. Innymi słowy, celem rotacji Promax jest ustawienie osi względem siebie w możliwie najbardziej prostopadłym ułożeniu. Na pierwszy czynnik złożyło się 6 pozycji (nr 1, 10, 11, 12, 14, 15). Na czynnik drugi przypadły 4 pozycje (nr 5, 6, 7, 8). Z kolei czynnik trzeci reprezentowany jest przez 5 pozycji testu (nr 2, 3, 4, 9, 13). Wyodrębnionym czynnikom nadano następujące nazwy: czynnik pierwszy – „Podstawowe warunki życia”, czynnik drugi – „Troska o mieszkańców”, czynnik trzeci – „Estetyka miejsca”.

Tabela 7. Wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej metodą rotacji Varimax, Oblimin i Promax

Pozycja nr	Varimax			Oblimin			Promax		
	Czynnik			Czynnik			Czynnik		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1.	0,698	0,148	0,184	0,781			0,905	-0,194	
2.			0,876			0,908	-0,243	-0,163	1,100
3.	0,211	0,345	0,560	0,107	0,272	0,465		0,219	0,522
4.	0,324	0,253	0,484	0,281	0,129	0,384	0,235		0,416
5.	0,385	0,462	0,269	0,284	0,400		0,281	0,395	
6.	0,239	0,841	0,186		0,938			1,051	-0,159
7.	0,246	0,781	0,360		0,834	0,132		0,904	
8.	0,474	0,555	0,176	0,361	0,499		0,392	0,516	-0,149
9.	0,237	0,174	0,446	0,207		0,382	0,155		0,428
10.	0,573	0,235	0,167	0,599			0,687		
11.	0,638	0,314	0,174	0,648	0,141		0,744		-0,120
12.	0,525	0,177	0,132	0,564			0,653		
13.	0,337	0,392	0,458	0,246	0,301	0,318	0,197	0,256	0,327
14.	0,329	0,130	0,341	0,337		0,262	0,335		0,275
15.	0,575	0,140	0,137	0,638			0,742	-0,130	
%S ²	18,3	16,4	14,9	17,6	14,7	10,2	22,4	17,0	14,1
%S ² łącznie		49,6			42,5			53,5	

Źródło: opracowanie własne

Zgodność wewnętrzna poszczególnych skal oceniona została z pomocą dwóch współczynników korelacyjnych: α Cronbacha oraz Spearmana-Browna (tzw. współczynnik rzetelności połówkowej). Wysokość współczynnika α Cronbacha dla podskali pierwszej, drugiej i trzeciej wyniosła odpowiednio: 0,77, 0,86 oraz 0,78. Z kolei współczynnik Spearmana-Browna dla poszczególnych podskal przyjął wartości: 0,74, 0,89, 0,79. Korelacja pomiędzy wszystkimi pozycjami skali wyniosła 0,895 α Cronbacha oraz 0,92 w obliczeniu z zastosowaniem formuły Spearmana-Browna. Analiza mocy dyskryminacyjnej pozycji testu dostarczyła wyników wskazujących na satysfakcjonujące związki poszczególnych pozycji ze skalami, w skład których wchodzi oraz z całym testem. Ponowny przegląd własności pozycji testu dostarcza informacji świadczących o wyraźnej i zadowalającej spójności testu (tab. 8).

Tabela 8. Własności pozycji testu (Zbiór B)

Czynnik / Podskala	Pozycja nr	Współ- czynnik aprobaty	Moc dyskrymi- nacyjna	α Cron- bacha po usunięciu	Moc dyskrymi- nacyjna (cały test)	α Cron- bacha po usunięciu
(1) Podstawo- we warun- ki życia	1	0,27	0,61	0,74	0,57	0,889
	10	0,30	0,57	0,75	0,55	0,893
	11	0,38	0,62	0,74	0,63	0,888
	12	0,35	0,52	0,76	0,47	0,888
	14	0,57	0,43	0,78	0,45	0,886
(2) Troska o miesz- kańców	15	0,36	0,50	0,77	0,47	0,885
	5	0,35	0,60	0,86	0,63	0,882
	6	0,41	0,77	0,79	0,65	0,885
	7	0,43	0,77	0,79	0,73	0,893
(3) Estetyka miejsca	8	0,33	0,67	0,83	0,67	0,890
	2	0,72	0,61	0,73	0,45	0,886
	3	0,51	0,61	0,72	0,58	0,892
	4	0,48	0,54	0,75	0,58	0,885
	9	0,56	0,47	0,77	0,46	0,893
	13	0,46	0,56	0,74	0,65	0,893

Źródło: opracowanie własne

5. Wnioski i dyskusja

W wyniku przeprowadzonych badań udało się ustalić trójczynnиковą strukturę Skali Wizerunku Miejscowości. Część pozycji gromadzi dane o podstawowych warunkach życia w miejscowości, część o działaniach władnych podmiotów na rzecz podtrzymywania życia społecznego w miejscowości i gotowości udzielania wsparcia mieszkańcom, część wreszcie dostarcza informacji na temat estetyki miejscowości, to znaczy jej wyglądu i znamienych dla niej akcentów kulturowych oraz cech przyrodniczo-krajobrazowych otoczenia, w jakim się ta miejscowość znajduje. Tak scharakteryzowana struktura znajduje uzasadnienie w istniejących w literaturze wskazówkach na temat warunków kształtowania się poznawczej perspektywy miejscowości (Pióro 1962; Majer 2010). Poszczególne pozycje skali charakteryzują się zadowalającymi własnościami psychometrycznymi w zakresie trafności czynnikowej oraz zgodności wewnętrznej podskal, które wy-

odrębnione zostały w toku analizy. Zaletą skali może być jej długość pozwalająca dokonywać pomiaru nawet w mniej sprzyjających warunkach obarczonych ryzykiem rozpraszania uwagi respondentów. Jednocześnie wadę stanowić może względna ogólność niektórych z jej pozycji. Do słabych stron zaprezentowanych wyników badań należy to, że pochodzą one z pierwszej fazy projektu walidacji Skali Wizerunku Miejscowości. Z tego powodu należy traktować je z ostrożnością.

Dalsze prace nad skalą polegać będą na weryfikacji dotychczas uzyskanych rezultatów oraz na ocenie trafności kryterialnej i ocenie stabilności bezwzględnej wyników pomiaru. Ocena trafności kryterialnej polega na badaniu związków wyników pomiaru testem z wynikami pomiaru innymi narzędziami mierzącymi podobne zmienne (stąd nieoceniona rola poszukiwania podobnych konstruktów, jak przywoływane wyżej postawy lub przywiązanie do miejsca, miejscowości i miasta) oraz pozatestowymi kryteriami, jakimi mogą być faktyczne zachowania lub ich rezultaty. Z kolei w ocenie stabilności bezwzględnej chodzi o ocenę zbieżności wyników pomiaru w czasie. W tym celu uwzględnia się kilkutygodniowy odstęp zanim nastąpi powtórzenie badania. Ocena stabilności bezwzględnej, tzw. *test-retest*, realizowana jest zatem z użyciem tego samego narzędzia i w odniesieniu do tej samej próby. Aby jednak możliwe było uznanie nowo powstałego narzędzia za gotowe do powszechnego użytkowania w diagnozie wizerunku miejscowości, niezbędny jest okres prowadzenia badań z jego użyciem mających na celu monitorowanie zachowania się skali w nowych warunkach i w odniesieniu do przeróżnych miejscowości. Już teraz jednak parametry tej skali przedstawiają się obiecująco.

Na koniec warto zwrócić uwagę na spostrzeżenie, że po ustaleniu stabilności parametrów Skali Wizerunku Miejscowości nadawać się ona będzie nie tylko do pomiaru indywidualnego, ale i grupowego. Choć w tym celu niezbędne jest dysponowanie uzasadnionym kryterium podziału zbiorowości mieszkańców, by następnie w drodze zastosowania metod porównań międzygrupowych wykazywać różnice i podobieństwa pomiędzy danymi grupami społecznymi lub reprezentantami określonych kategorii społecznych w zakresie tejże cechy. To dość powszechny sposób wykorzystywania instrumentów pomiaru indywidualnego i wart podkreślenia w kontekście problematyki wdrażania innowacji społecznych, którego efektywność uzależniona jest od rozpoznania istniejących warunków psychologicznych i społecznych.

Literatura

- Dej M., Zajda K., 2016, *Kontrurbanizacja i jakość życia na wsi*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica”, 57: 51–66.
- Dolnicar S., Grun B., 2013, *Validly measuring destination image in survey studies*, „Journal of Travel Research”, 52(1): 3–14.

- Dudek-Mańkowska S., 2011, *Koncepcja wizerunku miasta*, [w:] Grzegorzczak A., Kochanec A. (red.), *Kreowanie wizerunku miast*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Promocji, Warszawa: 42–67.
- Echtner C.M., Ritchie J.R., 2003, *The Meaning and Measurement of Destination Image*, „The Journal of Tourism Studies”, 14(1): 37–48.
- Florek M., Glińska E., Kowalewska A., 2009, *Wizerunek miasta: Od koncepcji do wdrożenia*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Gallarza M., Saura I.G., Garcia H.C., 2002, *Destination Image: Towards a Conceptual Framework*, „Annals of Tourism Research”, 29(1): 56–78.
- Hornowska E., 2009, *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka* (wyd. 4), Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- Jankowski K., Zajenkowski M., 2009, *Metody szacowania rzetelności pomiaru testem*, [w:] Fronczyk K. (red.), *Psychometria. Podstawowe zagadnienia*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa: 84–110.
- Jenkins O.H., 1999, *Understanding and Measuring Tourist Destination Images*, „International Journal of Tourism Research”, 1: 1–15.
- Lewicka M., 2005, *Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties*, „Journal of Environmental Psychology”, 25: 381–395.
- Lynch K., 1960/1990, *The Image of the City*, (wyd. 20), The MIT Press, Cambridge.
- Majer A., 2010, *Socjologia i przestrzeń miejska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Mandal A., Moroń M., 2016, *Skala przywiązania do miejsca – polska adaptacja The Measure of Place Attachment D. Williamsa i J. Vaske’a (2003)*, „Psychologia Społeczna”, 2(37): 211–222.
- Mańkowska M., 2010, *Wprowadzenie do psychometrii*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Michalska A., 2002, *Psychospołeczne więzi z miejscem zamieszkania na przykładzie wybranych osiedli łódzkich i wsi Brudzewice*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 1(8): 79–100.
- Michalska A., 2003, *Indywidualny i kolektywny wymiar identyfikacji przestrzennej*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 4(14): 77–90.
- Nowacki M., Zmysłony P., 2011, *The Measurement of City Image: Urban Tourism Market Segmentation*, „Current Issues of Tourism Research”, 1(1): 10–18.
- Pasikowski S., 2017, *Metodologiczny kontekst pojęcia dyskryminacji w badaniach nad dyskryminacją społeczną*, „Przegląd Badań Edukacyjnych”, 24(1): 223–237.
- Pasikowski S., Ratkowska-Pasikowska J., 2017, *Jakość życia Słupszczanek. Sprawozdanie z badań sondażowych*, Niepublikowany raport wykonany na zlecenie Urzędu Miasta Słupska z rekomendacji Rady Kobiet przy Prezydencie Miasta.
- Pióro Z., 1962, *Ekologia społeczna w urbanistyce*, Arkady, Warszawa.
- Salesses P., Schechtner K., Hidalgo C.A., 2013, *The Collaborative Image of The City: Mapping the Inequality of Urban Perception*, „PLoS One”, 8(7): 1–12.
- Starosta P., Brzeziński K., 2014, *The Structure of Social Trust in Post-industrial Cities of Central and Eastern Europe*, „Przegląd Socjologiczny”, 63(1): 49–79.
- Sztabiński P.B., Sztabiński F., 1997, *Przywiązanie do miejsca zamieszkania jako wymiar polskiego tradycjonalizmu*, [w:] Domański H. (red.), *Elementy nowego ładu*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa: 256–269.

- Tobiasz-Lis P., 2016, *Uwarunkowania rozwoju a wizerunek miasta. Przykład Łodzi*, „Barometr Regionalny”, 14(2): 85–94.
- Wojciszke B., 2011, *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- Zajda K., 2017a, *Wdrażanie innowacji społecznych przez wiejskie organizacje pozarządowe*, „Wieś i Rolnictwo”, 177: 97–114.
- Zajda K., 2017b, *Non-governmental organizations' collaboration with local entities and their potential for implementing social innovations*, „Acta Innovations”, 24: 14–21.

VALIDATION OF THE PLACE IMAGE SCALE – THE FIRST PHASE OF RESEARCH

Abstract: The article presents the idea of place image as a city, town or village. In the first part it focus on a review of selected methods and tools for measuring those and similar features. Next, the results of research on the original instrument for measuring the place image were presented. The investigation encompassed 400 residents. As a result of the factor analysis used, it was determined that the scale structure has a three parts. The psychometric parameters of the scale positions turned out to be satisfactory, and the coefficients of its internal consistency were acceptable.

Keywords: Place Image Scale, measurement, validation.

Dr Sławomir Pasikowski
Katedra Badań Edukacyjnych
Wydział Nauk o Wychowaniu
Uniwersytet Łódzki
e-mail: slawomir.pasikowski@uni.lodz.pl

Angelika Jasion

WYKORZYSTANIE CYFROWEJ MAPY TURYSTYCZNEJ DO WSPIERANIA ROZWOJU TURYSTYKI NA OBSZARACH WIEJSKICH NA PRZYKŁADZIE GMIN WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Zarys treści: Wraz z postępowaniem technologicznym i zmianami potrzeb obecnych użytkowników map duże znaczenie zaczynają odgrywać cyfrowe mapy umieszczane w Internecie. Tego typu mapy stają się atrakcyjnym produktem turystycznym wielu regionów. Artykuł miał na celu sprawdzenie wykorzystania cyfrowych map turystycznych na terenach wiejskich województwa łódzkiego. Została podjęta próba analizy cyfrowych map turystycznych gmin wiejskich województwa łódzkiego umieszczonych w Internecie. Scharakteryzowano serwisy o zasięgu ogólnopolskim, wojewódzkim oraz lokalnym. Szczegółowo zbadano mapy gmin umieszczone na ich własnych stronach internetowych, a wyniki kwerendy przedstawiono na mapach.

Słowa kluczowe: Cyfrowa mapa turystyczna, interaktywna mapa cyfrowa, turystyka na obszarach wiejskich, województwo łódzkie.

1. Wprowadzenie

Otoczająca nas rzeczywistość od dawna opisywana jest za pomocą map, które pełniły funkcję informacyjną oraz orientacyjną. Zgodnie z definicją Jerzego Gaździckiego, mapa to „model rzeczywistości geograficznej przedstawiony w postaci graficznej (...) z zastosowaniem skali i zrozumiałej dla użytkownika symboliki kartograficznej” (Gaździcki 2001: 48). Do niedawna za najbardziej rzetelne źródło informacji i najlepsze odzwierciedlenie przestrzeni uważano mapy papierowe, co powodowało, że były one najczęściej używane. Dzisiaj do zobrazowania otaczającej nas rzeczywistości wykorzystuje się także systemy informacji geograficznej, które umożliwiają zebranie oraz dalsze analizowanie danych pochodzących z wielu dziedzin, a następnie ich wizualizację (Gotlib, Iwaniak, Olszewski 2007). Rozwój Internetu oraz technologii cyfrowych wymusił zmiany w kartografii, w tym największe w sposobie i zakresie korzystania z map

i atlasów. Obecnie coraz bardziej popularne stają się mapy cyfrowe, które ze względu na łatwą dostępność, różnorodność oraz atrakcyjność przekazu zyskują wielu zwolenników (Kowalski 2012).

Mapa cyfrowa to „model rzeczywistości geograficznej przedstawiony w postaci cyfrowej i przystosowany do komputerowego przetwarzania danych geograficznych oraz generowania map analogowych określonego obszaru” (Gaździcki 2001: 49). Mapa cyfrowa różni się od papierowej większą ilością informacji, między innymi na temat geometrii, właściwości czy cech obiektów, które umieszczone są w bazie danych (Davis 2004). W Internecie pojawia się coraz więcej serwisów tematycznych zawierających opracowania kartograficzne i cyfrowe mapy, które najczęściej wykorzystywane są w turystyce (Jaworska 2014). Bardzo ważna jest aktualność map oraz ich użyteczność na stronach internetowych, gdzie mapa powinna posiadać cechy, takie jak interaktywność oraz hipermedialność, które wzbogacają jej funkcjonalność (Kowalski 2012). Użyteczność mapy rozumiana jest poprzez jej intuicyjność, efektywność i przyswajalność, czyli inaczej łatwość w obsłudze, szybkość w wykonywaniu określonych czynności i niepodatność na błędy (Nielsen 2003).

Wśród cyfrowych map umieszczonych w Internecie wyróżnić można mapy ilustracyjne oraz mapy funkcyjne. Mapy te różnią się sposobem funkcjonowania na stronie internetowej. Mapy ilustracyjne to statyczne mapy, a mapy funkcyjne wyposażone są dodatkowo w określone funkcje interaktywne. Różnica pomiędzy mapami ilustracyjnymi a funkcyjnymi powoduje zmiany w ocenie ich użyteczności. W przypadku map funkcyjnych, oprócz treści kartograficznej, generalizacji, zmiennych graficznych, metody prezentacji kartograficznej, legendy, odwzorowania kartograficznego oraz innych elementów pomocniczych, ocenia się także elementy osnowy funkcyjnej, które wywołują różne akcje, takie jak zmiana wyświetlanych warstw, zmiana parametrów widoku czy odnośniki do innego dokumentu. Istotnym elementem mapy interaktywnej jest interfejs kartograficzny, który powinien być przejrzysty i prosty. Do jego głównych składowych zalicza się panel warstw informacyjnych, paski narzędziowe i narzędzia sterujące, pasek wyboru profili kartograficznych, legendę i etykiety tekstowe (Kowalski 2012). Mapy ilustracyjne, do których zalicza się mapy numeryczne oraz rastrowe kopie map drukowanych są najczęściej spotykanymi mapami na stronach internetowych ze względu na prosty sposób udostępniania materiałów kartograficznych w Internecie (Kowalski 2012). Mapy ilustracyjne nazywa się także mapami statycznymi, gdzie mapa rozumiana jest jako plik rastrowy, opublikowany w Internecie, najczęściej w formacie jpg lub png, prezentujący mapę umieszczoną na stronie internetowej. Mapa statyczna nie posiada właściwości interaktywnych, przez co jest mniej ciekawa, ale prosta do wykonania edycji, a także umieszczenia na stronie internetowej (Longley i in. 2006). Mapy te wykonywane są głównie w celach informacyjnych, lokalizacyjnych oraz marketingowych. Najbardziej popularne

mapy ilustracyjne to mapy pogody, mapy komunikacyjne, a także mapy umieszczane w publikacjach naukowych i gospodarczych (Kowalski 2000). Dzięki postępowi technologicznemu, z którym wiąże się rozwój serwerów mapowych oraz aplikacji webowych nastąpił rozkwit cyfrowych map interaktywnych łączących zalety tradycyjnej mapy z wymaganiami współczesnego użytkownika. Mapy te posiadają funkcjonalność typową dla systemów informacji geograficznej, przez co pozwalają na wykonywanie różnych operacji, m.in.: wyświetlania, powiększania i pomniejszania, wyszukiwania, wykonywania pomiarów (Kowalski 2012). Systemy informacji geograficznej to inaczej „systemy informacji przestrzennej dotyczące danych geograficznych” (Gaździcki 2001: 87). Za system informacji przestrzennej uważa się system pozyskiwania, przechowywania, sprawdzania, analizowania oraz udostępniania danych przestrzennych. Takim systemem może być oprogramowanie posiadające wymienione funkcje bądź w szerokim rozumieniu metody, sprzęt, oprogramowanie, baza danych przestrzennych, finanse, a także ludzie zajmujący się jego wykorzystaniem (Gaździcki 2001). Mapa interaktywna to aplikacja sieciowa wyświetlająca treść kartograficzną. Zwykle jest to mapa wektorowa, w której interfejs użytkownika pozwala na wykonywanie pewnych operacji, takich jak zmiany widoku – przybliżanie, oddalanie, przesuwanie czy wyświetlanie dodatkowych informacji zarówno tekstowych, jak i zdjęć, filmów i zewnętrznych odnośników. Jest to mapa sporządzona w postaci geoportalu lub za pomocą innych technologii, np. java, flash (Kubik 2009). Poprzez mapę wektorową należy rozumieć mapę, gdzie każdy obiekt przedstawiony jest za pomocą odpowiedniego typu geometrycznego: punktu, linii lub wieloboku, którego kształt określają współrzędne. Elementy tego samego typu geometrycznego przechowywane są w bazie danych przestrzennych jako klasy obiektów i posiadają właściwości zapisane w przyporządkowanych im tabelach (Longley i in. 2006).

W dzisiejszych czasach Internetu mapy cyfrowe zyskują na popularności. Na różnego rodzaju stronach internetowych odnaleźć można wiele map cyfrowych, zarówno prostych, statycznych map, głównie lokalizacyjnych, jak i bardziej zaawansowanych, interaktywnych map oferujących szerokie możliwości funkcjonalne. Mapy te różnią się zarówno tematyką, technologią wykonania, a także wspomnianą już funkcjonalnością.

2. Cele i metody badań

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań dotyczących wykorzystania cyfrowych map turystycznych umieszczonych w Internecie przez gminy wiejskie województwa łódzkiego we wspieraniu rozwoju turystyki. Celem pośrednim jest zwrócenie uwagi na gminy, które do rozwoju turystyki na swoim obszarze podchodzą w sposób innowacyjny oferując turystom nowoczesne sposoby poznania własnej oferty turystycznej.

Badania przeprowadzono w oparciu o kwerendę stron internetowych i analizę prezentowanych map. Kwerendę sporządzono z końcem 2017 roku i objęto nią wszystkie 133 gminy wiejskie województwa łódzkiego. Poszukiwano ogólnodostępnych stron internetowych publikujących turystyczne mapy interaktywne gmin na poziomie ogólnopolskim i regionalnym. Następnie przeszukano strony internetowe urzędów każdej ze 133 gmin oraz zawarte w nich odnośniki. Obliczono odsetek poszczególnych typów map we wszystkich badanych gminach. Podzielone one zostały na interaktywne i statyczne mapy turystyczne. Dodatkowo znaleziono także pozostałe, nieturystyczne mapy tych gmin zamieszczone na ich własnych stronach internetowych, spośród których najczęściej spotykane to proste mapy lokalizacyjne z podziałem administracyjnym, miejscowościami czy siecią drogową, a także fragmenty map topograficznych. Sprawdzono także posiadanie przez gminy własnych systemów informacji przestrzennej.

3. Turystyka na obszarach wiejskich

Ważną cechą współczesnej turystyki jest dynamika jej rozwoju przejawiająca się poprzez powstawanie nowych produktów, obiektów, urządzeń i organizacji, które tworzone są na potrzeby turystów. Przez produkt turystyczny rozumie się zbiór użyteczności dotyczących podróży turystycznych, a dokładniej wszystkie dobra i usługi dostępne na rynku pozwalające na planowanie podróży, ich odbywanie i przeżywanie, a także zbieranie różnych doświadczeń. Szczególnie istotne w niniejszym opracowaniu jest przedstawienie kategorii produktu turystycznego jako rzeczy, który może istnieć samodzielnie bądź stanowić dodatek do innych produktów. W tym rozumieniu jest to dobro materialne, takie jak sprzęt turystyczny, przewodniki, mapy turystyczne, a w ostatnim czasie także wszelkie produkty multimedialne, takie jak mobilne przewodniki, interaktywne mapy i plany miast umieszczane na stronach internetowych skierowane głównie dla turystów wirtualnych (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2005).

Badania nad polską wsią mają w geografii długą tradycję i obecnie są bardzo zróżnicowane, ze względu na wieloprezedmiotowy charakter. Wśród pól badawczych geografii wsi znajdują się m.in. użytkowanie ziemi i planowanie przestrzenne, osadnictwo wiejskie, rozwój lokalny czy turystyka i rekreacja (Wójcik 2013). Do pól badawczych jako struktur funkcjonalnych zalicza się rolnictwo, leśnictwo, przemysł i górnictwo, turystykę i rekreację, mieszkalnictwo, usługi, komunikację, infrastrukturę, ochronę środowiska i wielofunkcyjność (Falkowski 2015). Obszary wiejskie zajmują około 80% powierzchni Unii Europejskiej (Jędrzyśiak 2010) oraz ponad 93% powierzchni Polski, na których mieszka ponad 14 mln ludzi (Kar-nafel-Wyka 2011). Poprzez obszar wiejski rozumie się „przestrzeń, w której działa człowiek i którą charakteryzuje stosunkowo niska gęstość zaludnienia, rozproszone osadnictwo i ekstensywne zagospodarowanie ziemi” (Jędrzyśiak 2010: 9).

Obszary wiejskie tradycyjnie utożsamiane są z rolnictwem. Znaczenie tej funkcji jednak zdecydowanie maleje na rzecz funkcji publicznych oraz funkcji produkcyjnych nierolniczych. Powierzchnia użytków rolnych ciągle maleje i jest przeznaczana dla innych funkcji. Wyróżnić można wiele klasyfikacji funkcji obszarów wiejskich uwzględniających różnorodne kryteria. Jednym z podstawowych podziałów funkcji wsi jest podział na funkcje naturalne, uwzględniające atrybuty przyrodnicze, krajobrazowe i ekologiczne oraz na funkcje antropogeniczne tworzone przez mieszkańców wsi. Istnieje również klasyfikacja funkcji na komercyjne i niekomercyjne, a także na funkcje gospodarcze, przyrodnicze, społeczne i kulturowe. Zwrócić uwagę należy także na uogólnioną identyfikację funkcji kulturowych rolnictwa i wsi. Wyróżnia ona funkcje dotyczące architektury, rolniczej działalności produkcyjnej, utrzymania i konserwacji krajobrazu, pozarolniczej wytwórczości wiejskiej, tradycji kulinarnych oraz obrzędów i twórczości ludowej (Niedzielski 2015). Głównym warunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest ich różnorodność. Współcześnie wskazany jest rozwój wielofunkcyjny na obszarach wiejskich. Ze względu na ciągle dominujące na tych terenach rolnictwo konieczny staje się rozwój funkcji pozarolniczych. Na wsiach możliwy jest jednak pełny rozwój tylko kilku funkcji, takich jak m.in. leśnictwo, usługi i handel oraz turystyka (Bański 2004). Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich rozumieć należy jako łączenie zwiększonego zatrudnienia w usługach pozarolniczych, wykonywania funkcji umożliwiających rozwój nowych działalności i produkowania dóbr o zwiększonej jakości, urozmaicenie oferty usług oraz ochronę środowiska (Feltynowski 2009).

Turystyka wiejska to złożone pojęcie, które składa się z różnych form rekreacji związanych z przyrodą, aktywnością fizyczną, turystyką kulturową, zdrowotną i krajoznawczą przy pomocy zasobów i walorów turystycznych wsi. Turystyka na terenach wiejskich ulega nieustannym zmianom i przeobrażeniom zarówno podaży, popytu oraz zakresu znaczeniowego samego terminu. Pierwsze terminy turystyki na terenach wiejskich powiązane były z uczestnikami ruchu (ruch letniskowy), następne odnosiły się do miejsca wypoczynku (turystyka wiejska), natomiast najbardziej aktualne odnoszą się do funkcji miejsca (agroturystyka) (Wojciechowska 2006). Różnego rodzaju formy usług turystycznych na obszarach wiejskich stanowią element turystyki wiejskiej lub turystyki na terenach wiejskich, która w zhierarchizowanym układzie pojęć ma najszersze znaczenie (Wojciechowska 2010). Tereny wiejskie w Polsce są atrakcyjne krajobrazowo i kulturowo, ze względu na bogactwo środowiska przyrodniczego, a także tradycje ludowe oraz dziedzictwo kulturowe. Turystyka jest ciągle niedoceniana przez społeczności wiejskie, choć może być dla nich potencjalnym źródłem dochodu, a także szansą na rozwój. Ze względu na uciążliwe warunki życia miejskiego, a dodatkowo postęp technologiczny i poprawę jakości życia na wsi, wieś staje się atrakcyjnym celem wyjazdów urlopowych i weekendowych. Do ważniejszych

czynników rozwoju turystyki na terenach wiejskich zalicza się: wzrost świadomości o warunkach zdrowotnych na wsi, większe zainteresowanie historią, dziedzictwem kulturowym i tradycją, regionalną kuchnią, rozwój produktu dla turystyki wiejskiej, wzrost poziomu wykształcenia, a także postęp technologiczny i związana z nim poprawa jakości infrastruktury technicznej, środków transportu, wyposażenia rekreacyjnego czy środków masowego przekazu. Każdy region posiada pewne charakterystyczne dla swojego obszaru warunki do rozwoju określonych form turystyki, które są uzależnione od dziedzictwa, kultury, tradycji i bogactwa przyrodniczego danego obszaru (Jędrysiak 2010).

Istotną rolę w rozwijaniu turystyki na określonym terenie pełnią władze lokalne. Ich polityka i aktywność w zakresie turystyki stanowi decydującą kwestię w tym zakresie. Jednostki samorządu terytorialnego posiadają wiele kompetencji w zakresie turystyki. Obecnie zmienia się także podejście do turystyki, która staje się przede wszystkim zjawiskiem ekonomicznym. W gestii gminy, jako podstawowej jednostki podziału terytorialnego kraju, leży zajmowanie się wszystkimi sprawami publicznymi o charakterze lokalnym, którymi nie mają obowiązków zajmować się inne podmioty. Turystyka nie jest zdefiniowana w zadaniach własnych gminy, jednak władze gminy często ją do nich dołączają w zależności od stopnia zainteresowania turystyką na określonym obszarze. Gminy mają także zadania, które są pośrednio związane z turystyką i dotyczą przede wszystkim infrastruktury społecznej i technicznej, zieleni i zadrzewień, ochrony środowiska, porządku publicznego czy ładu przestrzennego (Soliński 2010). Rozwój turystyki w gminie jest uzależniony od rozwoju infrastruktury, bazy turystycznej, a w przypadku gmin wiejskich także od rozwoju agroturystyki. Oprócz tego szczególnie istotna w rozwoju turystyki jest aktywność władz lokalnych, przejawiająca się w tworzeniu klimatu sprzyjającego nowym inwestycjom, a także w działaniach edukacyjnych i informacyjnych. Turystyka jest coraz częściej doceniana przez władze gmin i postrzegana jako szansa na rozwój, szczególnie w gminach atrakcyjnych krajo-brazowo oraz gminach posiadających bogatą historię (Marciniuk-Kluska 2014).

Władze samorządowe powinny współpracować zarówno z informacjami turystycznymi, z organizacjami turystycznymi, jak i z prywatnymi przedsiębiorcami zajmującymi się turystyką. Do najbardziej kluczowych działań, jakie gminy powinny podejmować w celu rozwoju turystyki zaliczyć można przystosowanie do potrzeb turystycznych prawa miejscowego, tworzenie wyspecjalizowanych turystycznie podmiotów, rozwój infrastruktury turystycznej, tworzenie klimatu atrakcyjnego pod inwestycje turystyczne, a także edukację turystyczną mieszkańców oraz promocję turystyczną gminy. Szczególnie z ostatnio wymienionymi działaniami związane jest ściśle pojęcie innowacji. Ze względu na istnienie na rynku bardzo wielu różnego rodzaju produktów turystycznych problemem staje się pozostanie konkurencyjnym. Problem ten mogą jednak rozwiązać innowacyjne pomysły i rozwiązania, które pozwolą na wyróżnienie się na rynku. Rozwój

turystyki jest więc coraz bardziej uzależniony od nowych, kreatywnych produktów turystycznych wraz z odchodzeniem od standardowych, szablonowych rozwiązań (Soliński 2010). W dzisiejszych czasach społeczeństwa informacyjnego i doby Internetu ciekawym produktem oferowanym przez jednostki samorządu terytorialnego może być cyfrowa mapa turystyczna, która może stać się bardzo ważnym źródłem informacji oraz środkiem promocji i edukacji. Internet, obecnie uważany za najbardziej powszechny i skuteczny nośnik informacji, może pomóc również w rozwoju turystyki (Ziółkowski 2007) oraz w zachowaniu i promowaniu dziedzictwa kulturowego (Jażdżewska 2010).

4. Wyniki badań

Analiza stron internetowych powiązanych z gminami województwa łódzkiego wskazała, że kluczową rolę w prezentacji interaktywnych map turystycznych gmin odgrywa serwis turystykawgminie.pl. Jest to prywatny serwis turystyczny o charakterze ogólnopolskim publikujący walory turystyczne gmin na jednej platformie wraz z ich wyszukiwarką. Został stworzony dla jednostek samorządu terytorialnego, które chcą promować swoje walory turystyczne w ogólnopolskim serwisie turystycznym. Bezpłatnie udostępnia wizytówki wszystkich gmin w Polsce. Oferuje także możliwość wyświetlania informacji zbiorczych, statystyk o gminach według województw. Serwis ten posiada funkcje interaktywne, takie jak: możliwość zmiany widoku mapy, zmiany treści podkładowych, przełączanie zakładek. Wyróżniono cztery zakładki: atrakcje, szlaki, wydarzenia i noclegi, a każda z zakładek posiada kategorie oznaczone różnymi sygnaturami:

- zakładka atrakcje: wyciąg, przyroda, gastronomia, służba zdrowia, obiekt sakralny, atrakcja, użyteczność publiczna, edukacja, obiekt sportowy,
- zakładka szlaki: pieszy, rowerowy, konny, narciarski, kajakowy,
- zakładka wydarzenia: kulturalne, sportowe,
- zakładka noclegi: pensjonat, pole namiotowe, schronisko, hotel.

W przypadku zakładki noclegi jest możliwość sprawdzenia i wyszukania obiektów stosując filtry zaawansowane, gdzie można dodatkowo prześledzić informacje o ich otoczeniu, warunkach zakwaterowania i dodatkowych atrakcjach. Serwis turystykawgminie.pl przedstawia interaktywne mapy turystyczne wszystkich gmin w Polsce. Jednak ilość i jakość informacji umieszczonych na tych mapach jest niedostateczna. Mapy prezentują niewiele informacji, ograniczając się do kilku najważniejszych atrakcji turystycznych. Pomimo tego, że mapa jest atrakcyjna graficznie i ma prosty interfejs, to brakuje jej zdjęć i informacji w formie tekstowej o poszczególnych obiektach, co nie pozwala na pełne poznanie oferty turystycznej danej gminy.

Innym serwisem prezentującym mapy turystyczne o zasięgu ogólnopolskim jest portal turystyki aktywnej – map4u.pl. Zarządcą serwisu jest Fundacja Infor-

matyki i Zarządzania. Zawarte w nim dane możemy wyszukiwać według województw, powiatów, a następnie gmin. Dane podzielone są na poniższe kategorie oraz szereg podkategorii wyświetlanych w zależności od konkretnego obszaru na domyślnym podkładzie map z serwisu Google:

- wycieczki, szlaki,
- zabytki i kultura,
- przyroda i krajobrazy,
- baza noclegowa,
- baza gastronomiczna,
- sport i rekreacja,
- baza towarzysząca,
- miejscowości, obszary,
- artykuły.

Mapy te umożliwiają zmiany widoku, wyszukiwanie lokalizacji obiektów, zmianę podkładu, zmianę zakresu treści mapy poprzez przełączanie wcześniej wymienionych kategorii, wydruk, a dodatkowo pozwalają na wyświetlanie informacji w formie tekstu i zdjęć poszczególnych obiektów. Ponadto jest możliwość wyznaczenia trasy i wskazówek dojazdu do określonego miejsca. Portal ten umożliwia bezpłatne dodawanie własnych obiektów poprzez przesłanie formularza zgłoszeniowego i wypełnienie wszystkich niezbędnych pól, co ułatwia aktualizację danych. Serwis ten oferuje także płatne usługi dla gmin i powiatów wykorzystujące bazy danych serwisu map4u.pl, takie jak indywidualny serwis www, interaktywne mapy cyfrowe w dwunastu tematach, kalendarium i centrum przetwarzania danych, planer, aplikacja mobilna, portal mobilny i kody 2D. Serwis map4u.pl jest użytecznym produktem przedstawiającym interaktywne mapy turystyczne gmin. Swoją atrakcyjność zawdzięcza bogactwu różnorodnych funkcji i możliwości wykorzystania danych zarówno tych płatnych, jak i bezpłatnych. Jednak ilość danych prezentowanych na mapach nie jest wystarczająca ze względu na skupianie się na najważniejszych obiektach danego obszaru. Atrakcyjność serwisu podniosłoby zwiększenie ilości prezentowanej informacji oraz rozbudowanie opisów obiektów, a także większa dbałość o aktualizację danych.

Kolejne trzy serwisy przedstawiają interaktywne mapy cyfrowe województwa łódzkiego. Są to:

- visitlodzkie.pl,
- dev.wsiodle.lodzkie.pl,
- kultura.lodz.pl.

Portal visitlodzkie.pl jest współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach projektu „Regionalna platforma e-usług publicznych w obszarze kultury i turystyki oraz innych spraw obywatelskich”. Jego zarządcą jest Fundacja Informatyki i Zarządzania. Interaktywna mapa turystyczna tego portalu wykorzystuje te same dane co serwis map4u.pl,

jednak tylko dla województwa łódzkiego. Obiekty i informację o nich wyświetlać możemy dla całego województwa lub dla poszczególnych powiatów i gmin. Portal ten posiada także taką samą funkcjonalność co portal map4u.pl oraz niewiele różniący się interfejs graficzny.

Portal dev.wsiodle.lodzkie.pl powstał jako część projektu „Turystyka w siodło – infrastruktura innowacyjnego i unikatowego produktu turystycznego” Urzędu Marszałkowskiego Województwa Łódzkiego. Projekt ten miał na celu przygotowanie i budowę infrastruktury Łódzkiego Szlaku Konnego, stworzenie i wdrożenie systemu informatycznego i systemu nawigacji oraz promocję szlaku. „Portal Turystyki Aktywnej w Siodło” jest udostępniony jako zestaw dynamicznych stron www. System informatyczny, oparty na relacyjnych bazach danych, dostarcza turystom m.in. przewodnik po turystycznych szlakach konnych, katalog usług turystycznych i bazę zagospodarowania turystycznego, katalog atrakcji turystycznych, kalendarz imprez i wydarzeń sportowych, kulturalnych i turystycznych. Portal ten jest zintegrowany z bazami danych portalu map4u.pl oraz kultura.lodz.pl. Informacja zawarta na interaktywnej mapie portalu dev.wsiodle.lodzkie.pl i podział na kategorie są takie same jak w przypadku portalu map4u.pl, jednak ograniczone do województwa łódzkiego. Mapa ta posiada także taką samą funkcjonalność jak w przypadku wymienionego już serwisu visitlodzkie.pl oraz bardzo podobny interfejs graficzny.

Ostatnim serwisem prezentującym interaktywną mapę turystyczną dla województwa łódzkiego jest serwis kultura.lodz.pl. Portal jest współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach zintegrowanego projektu „Wzmocnienie roli Szlaku Bursztynowego i innych szlaków tematycznych w zintegrowanym produkcie turystycznym województwa łódzkiego”. Serwis ten może stanowić podstawowy element regionalnego systemu e-informacji kulturalnej, głównie prezentując informacje o zabytkach województwa łódzkiego. Zawiera obiekty umieszczone we wcześniej opisywanych serwisach w kategorii zabytki i kultura. Obiekty z tej kategorii podzielone są na różnorodne podkategorie (tab. 1). Portal posiada taką samą funkcjonalność jak poprzednio opisywane mapy interaktywne oraz bardzo podobny interfejs graficzny. Ilość danych w odniesieniu do poszczególnych gmin nie jest jednak wystarczająca, gdyż uwzględnia tylko najważniejsze zabytki.

Przedstawione interaktywne mapy turystyczne gmin województwa łódzkiego są produktem turystycznym o dużym potencjale rozwoju. Mają prosty, a zarazem przejrzysty interfejs graficzny, a także posiadają wiele funkcji interaktywnych, które podnoszą ich atrakcyjność. Dużą zaletą tych map są zdjęcia większości z zaprezentowanych obiektów, choć część z nich wymaga aktualizacji oraz dodania bardziej szczegółowych opisów tekstowych. Kwestią, na którą należałoby zwrócić uwagę jest także potrzeba zwiększania ilości danych zawartych na tych portalach.

Tabela 1. Podkategorie serwisu kultura.lodz.pl

Zabytki i kultura	Obiekty archeologiczne	Grodziska, cmentarzyska Skarby, relikty
	Zabytki architektury świeckiej	Układy urbanistyczne Budynki mieszkalne Pałace i dwory Obiekty użyteczności publicznej Obiekty obronne i warowne Spichlerze, budynki gospodarcze Obiekty techniki
	Miejsca historyczne	Miejsca bitew, męczeństwa Cmentarze, mauzolea Pomniki i tablice pamiątkowe
	Obiekty sakralne	Kościoły, cerkwie, synagogi Kaplice, kapliczki i krzyże przydrożne Klasztory, zakony Inne miejsca kultu
	Obiekty kulturalne	Muzea, archiwa i zbiory Kina, teatry, biblioteki Centra i ośrodki kultury Filharmonie, opery, galerie Amfiteatry, sale koncertowe
	Pozostałe walory materialne i niematerialne	Imprezy kulturalne Zespoły ludowe i folklorystyczne Twórcy ludowi i rękodzielnicy Fundacje i stowarzyszenia Inne walory materialne

Źródło: opracowanie własne

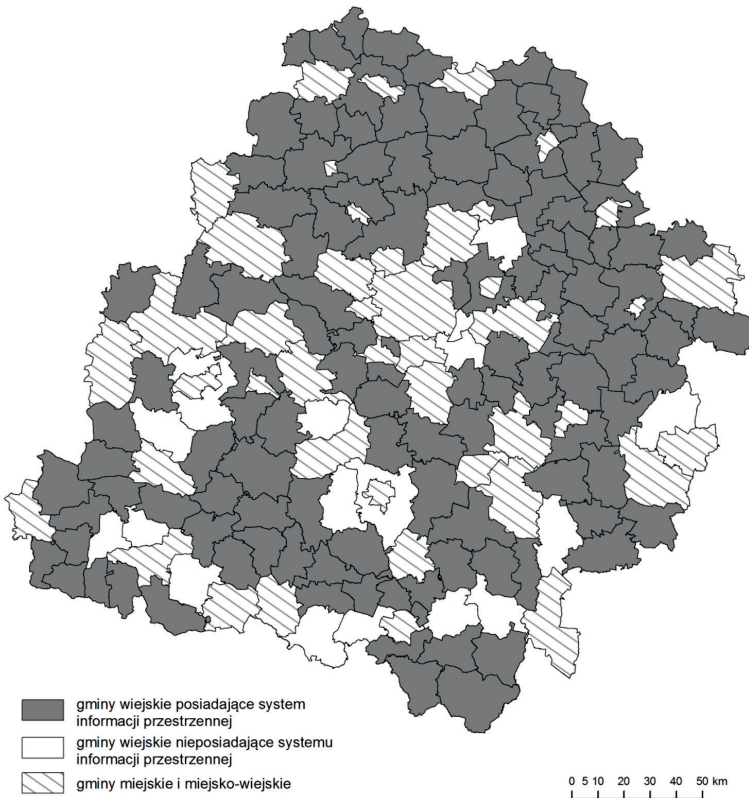
Kolejnym etapem badań była analiza stron internetowych urzędów poszczególnych gmin pod kątem umieszczonych na nich map. Przede wszystkim poszukiwano cyfrowych map turystycznych. Sprawdzono także interaktywne i statyczne pozostałe, nieturystyczne mapy tych gmin.

Najliczniej na stronach internetowych gmin wiejskich województwa łódzkiego występują systemy informacji przestrzennej. Taki system udostępnia na swojej stronie blisko 90% gmin. Dla porównania, interaktywną mapę turystyczną posiada na swojej stronie internetowej zaledwie 2% wszystkich gmin wiejskich województwa łódzkiego. Statyczną mapę turystyczną na swojej stronie internetowej umieściło 12% gmin, a niewiele więcej, bo 20% – inną statyczną mapę cyfrową.

Zgodnie z Dyrektywą Unii Europejskiej INSPIRE z 2007 roku oraz jej transpozycją z 2010 roku – Ustawą o infrastrukturze informacji przestrzennej, organy administracji prowadzące rejestry publiczne danych przestrzennych mają

obowiązek tworzenia cyfrowych sieci usług i udostępniania zbiorów i usług danych przestrzennych (Ślusarski 2012). Dotyczy to także jednostek samorządu terytorialnego, w tym gmin, które mają za zadanie tworzyć i udostępniać systemy informacji przestrzennej. Z przeprowadzonej kwerendy wynika, że 87% gmin wiejskich województwa łódzkiego posiada system informacji przestrzennej (ryc. 1), przy czym większość udostępnia go za pomocą serwisu e-mapa.net firmy GEO-SYSTEM, która zajmuje się tworzeniem tego typu oprogramowania dla ośrodków dokumentacji geodezyjnej i kartograficznej, urzędów miast, gmin, a także zakładów przemysłowych i wykonawców geodezyjnych.

Ryc. 1. Gminy wiejskie województwa łódzkiego posiadające system informacji przestrzennej w 2017 roku

Źródło: opracowanie własne

Serwisy te wyposażone są w panel warstw informacyjnych, pasek narzędziowy, funkcje zmiany widoku oraz wyszukiwanie. Umożliwiają także m.in. dokonanie pomiaru odległości i powierzchni, wydruku mapy, selekcji wielu obiektów, a także dodania nowego serwisu WMS. Niestety, systemy informacji przestrzen-

nej gmin wiejskich województwa łódzkiego udostępniają niewiele własnych danych, a głównie dane prezentowane przez zewnętrzne serwisy, takie jak: Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Bank Danych o Lasach, OpenStreetMap, Państwowy Instytut Geologiczny, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, Monitoring Obiektów Ruchomych i Geoportal. Wielka ilość danych czyni te systemy niezbyt atrakcyjnym źródłem informacji, szczególnie dla potencjalnego turysty.

Przeprowadzona kwerenda wskazała, że zaledwie trzy gminy posiadają interaktywne mapy turystyczne (ryc. 2). Są to gminy: Oporów, Nowosolna i Żarnów.

Interaktywna mapa atrakcji turystycznych gminy Oporów stworzona jest przy użyciu aplikacji Moje Mapy Google, która umożliwia tworzenie i edycję map w sieci na podkładzie map Google. Pozwala wyszukać określone miejsce i zaznaczyć je na mapie za pomocą jednego znacznika. Dodatkowo można także umieszczać zdjęcia oraz krótkie opisy lub linki do stron internetowych. Mapa gminy Oporów zawiera 11 obiektów: muzeum, stajnię, pałac, 2 parafie, 4 dwory oraz 2 cmentarze. Do obiektów dołączone są zdjęcia i dane adresowe lub link do innej strony internetowej z opisem tekstowym. Mapa posiada funkcję zmiany parametrów widoku oraz zmiany podkładu, a także możliwość udostępnienia określonym użytkownikom. Serwis jest prosty w obsłudze, jednak posiada mało funkcji interaktywnych, a przede wszystkim zawiera niewielką ilość danych, przez co traci na atrakcyjności przekazu.

Interaktywna mapa gminy Nowosolna powstała przy użyciu internetowej aplikacji do tworzenia i zarządzania mapami interaktywnymi – mapCreator opartej na Google Maps Javascript API v3. Aplikacja ta składa się z trzech części:

- panelu zarządzania mapą,
- bazy danych,
- interaktywnej mapy Google.

Stworzona w tej aplikacji mapa gminy Nowosolna posiada podstawową funkcjonalność mapy interaktywnej. Umożliwia zmiany widoku mapy i zmianę treści podkładowej. Obiekty przedstawione na mapie są podzielone na kategorie: biblioteki, cmentarze, kościoły, sklepy spożywcze, straż pożarna, urzędy oraz zabytki, które można włączać i wyłączać z widoku. Niestety, danych jest bardzo mało – łącznie we wszystkich kategoriach przedstawione jest zaledwie 17 obiektów. Dużą wadą tej mapy jest też brak zamieszczonych opisów tekstowych i zdjęć, co znacznie zmniejsza jej atrakcyjność oraz ogranicza możliwości poznania pełnej oferty turystycznej gminy.

Interaktywna mapa walorów turystycznych gminy Żarnów wykonana została w technologii QGISCloud. Jest to platforma WEB-GIS do publikowania map, danych oraz usług w Internecie wraz z pełną funkcjonalnością map interaktywnych. Interaktywna mapa gminy Żarnów umożliwia zmiany widoku oraz zmiany treści podkładowej. Serwis pozwala również dokonywać pomiaru odległości i po-

wierzchni oraz odczytywać współrzędne i aktualną pozycję GPS. Istnieje także funkcja wyszukiwania obiektów. Na mapie zaprezentowanych zostało 77 obiektów podzielonych na 16 warstw: kościoły, cmentarze, kapliczki, dzwonnice, dwory, domy, chałupy, budynki gospodarcze, parki, rezerваты przyrody, wzniesienia, zbiorniki wodne, pomniki, grodziska, skały i okopy na podkładzie OpenStreetMap. Opublikowane warstwy można włączać i wyłączać z widoku, ustalać ich przezroczystość, a do każdej z warstw dołączona jest legenda. Dodatkowo każdy obiekt na mapie posiada opis tekstowy oraz link do zdjęcia. Tak duża ilość danych i ich opis bardzo dobrze przedstawiają walory turystyczne gminy, a prosty interfejs i różnorodność funkcji interaktywnych czyni mapę atrakcyjną dla potencjalnego turysty.

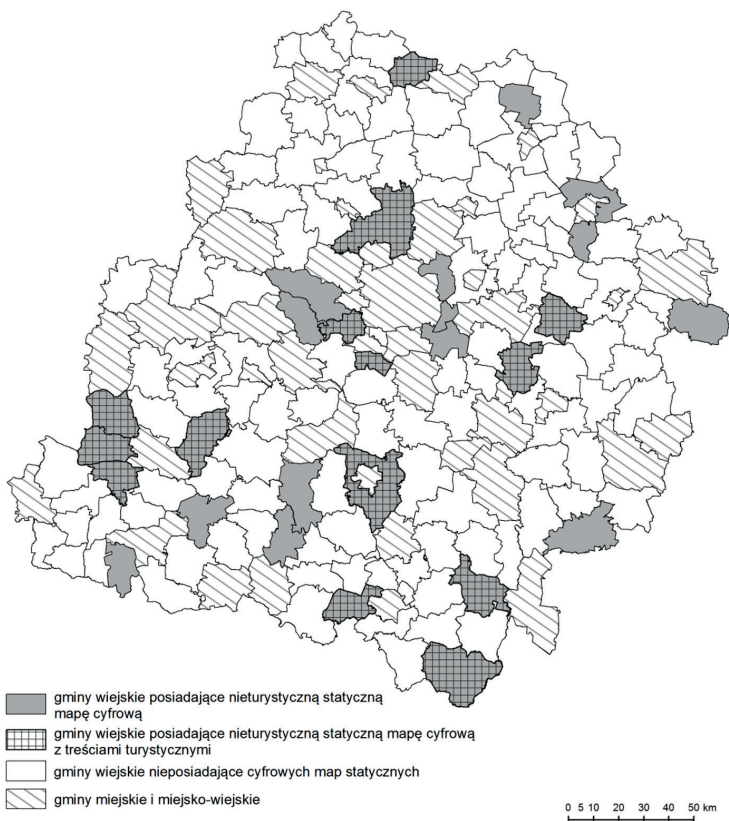
Ryc. 2. Gminy wiejskie województwa łódzkiego posiadające cyfrową mapę turystyczną w 2017 roku

Źródło: opracowanie własne

Spśród 133 gmin wiejskich województwa łódzkiego, 16 gmin oferuje na swojej stronie internetowej turystyczną cyfrową mapę statyczną (ryc. 2), co daje obraz niekompletności treści turystycznej (14%) na mapach gmin wiejskich

województwa łódzkiego. Są to pojedyncze gminy rozmieszczone dość równomiernie w województwie łódzkim lub niewielkie zwarte obszary liczące do 3 gmin: Góra Świętej Małgorzaty, Piątek, Zgierz oraz Dmosin, Brzeziny i Nowosolna. Może to świadczyć o początkach dyfuzji innowacji.

Część gmin wiejskich województwa łódzkiego posiada na swojej stronie internetowej statyczną mapę cyfrową nieposiadającą treści turystycznej, głównie prostą mapę lokalizacyjną (ryc. 3). Są to zazwyczaj gminy rozmieszczone na obszarze województwa łódzkiego pojedynczo, rzadziej tworzące zwarte obszary liczące dwie lub trzy sąsiadujące ze sobą gminy. Na 65% z ogólnej liczby nieturystycznych map gmin zamieszczonych w Internecie, znaleźć można także treść turystyczną mającą charakter informacji uzupełniającej zasadniczą tematykę mapy (ryc. 3). Łącznie informacje turystyczne są umieszczone na mapach w 24% gmin wiejskich województwa łódzkiego.

Ryc. 3. Gminy wiejskie województwa łódzkiego posiadające nieturystyczną statyczną mapę cyfrową w 2017 roku

Źródło: opracowanie własne

5. Podsumowanie

Postęp technologiczny i związany z nim rozwój Internetu i serwerów mapowych doprowadził do rozpowszechnienia cyfrowych map interaktywnych, które łączą zalety mapy tradycyjnej z wymaganiami dzisiejszych użytkowników. Szczególnie dobrze widoczne jest to w przypadku map turystycznych. Rozwój turystyki na określonym obszarze jest coraz częściej związany z wykorzystaniem innowacyjnych i kreatywnych produktów turystycznych. Interesującym produktem i formą promocji może być interaktywna mapa turystyczna. Przeprowadzono badania dotyczące wykorzystania cyfrowych map turystycznych w 133 gminach wiejskich województwa łódzkiego. Coraz więcej gmin posiada systemy informacji przestrzennej, jednak serwisy te prezentują głównie dane zewnętrznych serwisów WMS, przez co systemy te tracą na atrakcyjności. Treści turystyczne na mapach cyfrowych obszarów wiejskich województwa łódzkiego można odnaleźć na portalach ogólnopolskich, wojewódzkich oraz umieszczonych na własnych stronach internetowych gmin. Szczególnie atrakcyjnym dla odbiorcy rozwiązaniem przedstawienia informacji turystycznych w Internecie są interaktywne mapy turystyczne, które pozwalają na lepsze poznanie oferty turystycznej obszaru dzięki wzbogaceniu treści mapy opisami tekstowymi i ilustracją fotograficzną, a także zastosowaniu wielu różnorodnych interaktywnych funkcji. Dużą rolę w promocji turystyki tych gmin odgrywają serwis turystykawgminie.pl oraz portal turystyki aktywnej map4u.pl. Nie bez znaczenia są również serwisy o zasięgu wojewódzkim: visitlodzkie.pl, dev.wsiodle.lodzkie.pl i kultura.lodz.pl. Oprócz tych interaktywnych map turystycznych gminy wiejskie rzadko posiadają własne mapy tego typu. Interaktywne mapy turystyczne mają na swojej stronie internetowej jedynie 3 spośród 133 gmin wiejskich województwa łódzkiego, co stanowi niewiele ponad 2%. Statyczne cyfrowe mapy turystyczne posiada zaledwie 12% gmin. Dodatkowo część gmin udostępnia treści turystyczne na innych cyfrowych mapach statycznych umieszczonych na swoich stronach internetowych. Łącznie treści turystyczne znajdują się na mapach 24% gmin wiejskich województwa łódzkiego. Dużym problemem jest niezadawalająca ilość danych zawartych na mapach turystycznych. Zwykle na cyfrowych mapach turystycznych gmin wiejskich województwa łódzkiego umieszczonych jest zaledwie kilka lub kilkanaście obiektów będących głównymi atrakcjami turystycznymi obszaru, które występują równocześnie w różnych serwisach. Uboga treść cyfrowych map turystycznych powoduje ich niewielkie wykorzystanie w praktyce i we wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich. Zwiększenie ilości prezentowanych danych zdecydowanie poprawiłoby ich atrakcyjność. Przeprowadzone badania nie pozwalają na ocenę wykorzystania cyfrowych map turystycznych w szerokim rozumieniu uwzględniającym rzeczywiste efekty dla rozwoju turystyki, a jedynie umożliwiają sprawdzenie ich użycia przez gminy wiejskie. Na obszarach wiejskich

województwa łódzkiego rzadko wykorzystuje się cyfrowe mapy turystyczne, co może świadczyć o niskiej świadomości ich potencjału w promocji gminy oraz edukacji i rozpowszechnianiu informacji dla mieszkańców. Można jednak zauważyć pierwsze przykłady wykorzystania możliwości cyfrowych map turystycznych, co jest dobrą prognozą na przyszłość.

Literatura

- Bański J., 2004, *Możliwości rozwoju alternatywnych źródeł dochodu na obszarach wiejskich*, [w:] Pałka E. (red.), *Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich*, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Warszawa: 9–22.
- Davis D.E., 2004, *GIS dla każdego*, Wydawnictwo MIKOM, Warszawa.
- Falkowski J., 2015, *Geografia wsi – próba ujęcia systemowego*, „Studia Obszarów Wiejskich”, 37: 91–114.
- Feltynowski M., 2009, *Polityka przestrzenna obszarów wiejskich w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju*, CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa.
- Gaździcki J., 2001, *Leksykon geomatyczny*, Wieś Jutra, Warszawa.
- Gotlib D., Iwaniak A., Olszewski R., 2007, *GIS: obszary zastosowań*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Jaworska O., 2014, *Metodyka opracowania portalu geoinformacyjnego z użyciem oprogramowania typu Open Source na przykładzie serwisu WWW Muzeum na Majdanku*, „Polski Przegląd Kartograficzny”, 46(4): 397–411.
- Jażdżewska I., 2010, *Zastosowanie Systemów Informacji Geograficznej (GIS) w zachowaniu dziedzictwa kulturowego*, [w:] Więcek B., Perkowski J. (red.), *Rola nauki w zachowaniu dziedzictwa kulturowego: współpraca między uczelniami wyższymi a muzeami, archiwami i służbami konserwatorskimi na terenie regionu łódzkiego*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź: 167–183.
- Jędrzyak T., 2010, *Wiejska turystyka kulturowa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2005, *Produkt turystyczny. Pomysł, organizacja, zarządzanie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Karnafel-Wyka E., 2011, *Turystyka wiejska szansą rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] Jastrzębski C. (red.), *Turystyka wiejska na drodze do komercjalizacji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomii i Prawa im. Prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach, Kielce: 19–21.
- Kowalski P.J., 2000, *Polska kartografia w Internecie*, [w:] *Kartografia polska u progu XXI wieku*, XXVII Ogólnopolska Konferencja Kartograficzna, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa: 265–289.
- Kowalski P.J., 2012, *Mapa jako praktyczny interfejs serwisu internetowego*, „Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji”, 23: 159–168.
- Kubik T., 2009, *GIS – rozwiązania sieciowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Longley P.A., Goodchild M.F., Maguire D.J., Rhind D.W., 2006, *GIS. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Marciniuk-Kluska A., 2014, *Turystyka jako determinanta rozwoju obszarów wiejskich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach”, 101: 85–100.

- Niedzielski E., 2015, *Funkcje obszarów wiejskich i ich rozwój*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, 2: 84–93.
- Nielsen J., 2003, *Projektowanie funkcjonalnych serwisów internetowych*, Helion, Gliwice.
- Soliński T., 2010, *Innowacyjne zarządzanie rozwojem turystyki*, [w:] Krupa J. (red.), *Innowacyjność w turystyce*, PRO-CARPATIA, Rzeszów.
- Ślusarski M., 2012, *Propozycja oceny geoportali internetowych poziomu lokalnego*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich”, 1/III/2012: 109–115.
- Wojciechowska J., 2006, *Geneza oraz ewolucja turystyki na obszarach wiejskich w Polsce*, „Folia Turistica”, 17: 99–119.
- Wojciechowska J., 2010, *Agroturystyka – signum polskiej turystyki*, „Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia”, 9(4): 597–606.
- Wójcik M., 2013, *Koncepcje i problemy badawcze w geografii wsi*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica”, 13: 3–17.
- Ziółkowski R., 2007, *Zarządzanie informacją w regionie turystycznym*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok.

THE USE OF DIGITAL TOURIST MAP TO SUPPORT THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN RURAL AREAS, ILLUSTRATED WITH AN EXAMPLE OF ŁÓDŹ VOIVODESHIP

Abstract: Along with the development of technology and changes in the needs of current map users, digital maps available on the Internet start to play a significant role. Such maps become an attractive tourist product of many regions. The article was aimed at investigating the use of digital tourist maps in rural areas of Łódź Voivodeship. An attempt was made to analyze such maps of communes of Łódź Voivodeship which are available on the Internet. The nationwide, provincial and local websites have been characterized. Both functionality and content of all interactive tourist maps were discussed. Maps of communes presented on their own websites were analyzed in detail, and the results of the query were shown on the maps. Apart from interactive tourist maps offered by nationwide and provincial websites, only 2 percent of all communes in Łódź Voivodeship share such maps on their websites. Other digital maps: tourist as well as all remaining ones presented on the websites of these communes are also not very popular, since only every third rural commune possesses them. What is an important issue is also the quantity and quality of data presented on these maps, which are few and most of which need updating and extending.

Keywords: Digital tourist map, interactive digital map, tourism in rural areas, Łódź Voivodeship.

Mgr Angelika Jasion
Zakład Geoinformacji
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki
e-mail: angelikajasion@gmail.com

SPIS TREŚCI

Marcin Wójcik – Koncepcja inteligentnego rozwoju (<i>smart development</i>)	
– wyzwanie dla planowania obszarów wiejskich.....	5
– The concept of "rural smart development" – a challenge for rural planning..	15
Oskar Wolski – Problem (nie)innowacyjności w projektach odnowy wsi.....	17
– Problem of (non-)innovativeness in village renewal projects.....	36
Gabriela Czapiewska – Innowacyjność i aktywność społeczna w rozwoju obszarów wiejskich Pomorza – przykład zagród edukacyjnych.....	39
– Innovation and social activity in the development of rural areas of Pomerania – on the example of educational farms.....	57
Mateusz Konieczny – Od animacji do innowacji. Jak aktywizować wiejskie społeczności? Przykład Krzaków.....	59
– From animation to innovation. How to activate rural communities? An example of the village Krzaki.....	70
Iwona Kiniorska, Janina Wrońska-Kiczor – Ocena wykorzystania zasobów lokalnych gmin regionu Gór Świętokrzyskich w kreowaniu i innowacyjności rozwoju turystyki.....	71
– Assessment of the used local resources of gminas in the region of the Świętokrzyskie Mountains for creating and innovating development of tourism.....	86
Sławomir Pasikowski – Walidacja Skali Wizerunku Miejsowości – pierwsza faza badań.....	87
– Validation of the Place Image Scale – the first phase of research.....	102
Angelika Jasion – Wykorzystanie cyfrowej mapy turystycznej do wspierania rozwoju turystyki na obszarach wiejskich na przykładzie gmin wiejskich województwa łódzkiego.....	103
– The use of digital tourist map to support the development of tourism in rural areas, illustrated with an example of Łódź Voivodeship.....	119

